

Ad usum F. Casimiri Groebbl. O. Gradm.
V. Conv. Augustani filii a. 1781.

Phil

3411

P. F.
GUNDISALVI STOLL

Ord. Præd.

SS. Theologiæ Doctoris & Philosophiæ Professoris

LOGICA,

Causa & radix fere omnium malorum in scientiis
ea una est, quod, cum mentis humanæ vires falso mira-
mur & extollimus, vera ejus auxilia non quæramus.
FRANC. BACO de VERUL. lib. i. *Novi Organi Scient.*
Aphorismo 9.

Cum Permissu Superiorum.

AUGUSTAE VINDELICORUM

apud

JOANNEM MICHAELEM (SCHIDERLECHNER)

Bibliopolam

1781.

APPROBATIO ORDINIS.

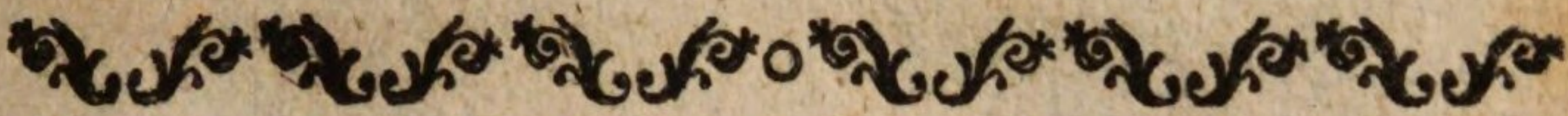
De speciali Admodum Reverendi ac Eximii P. SS. Theologiae Magistri, ejusdemque in Universitate Vindobonensi Doctoris, Fr. *Raymundi Albrecht*, per Provinciam Hungariae Prioris Provincialis mandato, adtente, curateque perlegi *Logicam* a M. R. P. SS. Theologiae Doctore, actuali nunc Philosophiae Professore, Fr. *Gundisalvo Stoll* elucubratam; & praeterquam, quod in ea nihil fidei, bonisque moribus adversum offenderim, *eandem* (etsi in sui nominis anagrammatismo *Caligo* vocitetur) claro ac perspicuo in lumine, quo nedum intellectum in propriis operationibus, ne ab attingendo vero aberret, recte dirigit, sed etiam voluntatem ad bonum honestum, sanæque ra-

tioni conforme, prosequendum ardentem inflammat, conlocatam reperi. Eapropter luce quoque publica donandam censeo.

In Conventu nostro Prædicatorio SS. Nominis JESU,
ac Studio Generali Bulsanensi die 6. Martii. 1780.

*Fr. Ludovicus Forstinger, Ord. Præd.
SS. Theologiæ Præsentatus, ejusdemque in Universitate Græcensi
Doctor, ac præfati Studii Generalis p. t. Regens primarius.*

APPRO-

APPROBATIO.

Demandante Dignissimo P. Magistro *Raymundo Albrecht*
Ordinis nostri per Almam Hungariæ Provinciam Priore
Provinciali, adtente perlegi, ac perpendi *Logicam* Fr.
Gundisalvi Stoll Ord. Præd. SS. Theologiæ Doctoris &
Philosophiæ Professoris; & quoniam nihil, aut Fidei catho-
licæ, aut bonis moribus contrarium in ea deprehendi, eam
publici juris fieri posse, existimo.

Datum Bulsani in Conventu nostro, & studio Gene-
rali SS. Nominis JESU, die 10. Martii. 1780.

Fr. Aloysius Kiker, Ord. Præd. SS.
Theologiæ in Universitate Græ-
censi Doctor, & in præfato Stu-
dio p. t. Regens secundarius.

INTRO.

INTRODUCTIO

I N

PHILOSOPHIAM.

§. I.

De Philosophiæ notione.

Philosophiæ nomen, etsi celeberrimum notissimumque, ambiguum tamen, nostro præsertim tempore, interpretamur per recte ac prudenter cogitandi agendique scientiam: nomine autem scientiæ intelligi ab omnibus solet cognitio certa rei per causas; hoc est, per rationes, ex quibus intelligitur, cur res sint, vel esse possint, vel cur res ita se habeant.

Philosophia igitur, utpote scientia, non nudam duntaxat rerum cognitionem, quam vocant *historicam*, exigit, sed cognitionem quoque causarum, harumque nexum cum effectibus; quæ cognitio *philosophica* dicitur. Et quoniam hujus philosophiæ cognitionis *certitudinem* complet *cognitio mathematica*; sive quæ rerum quantitate ac proportionem

occupata est ; hæc quoque cognitio maximum Philosophiæ adfert commodum (*).

Cum omnes res materiastrarum cognitionum & actionum esse possunt , Philosophia de omnibus , quæ ab intellectu nostro naturæ lumine concipiuntur , pertractet oportet. Hæ autem res , quæ ab nobis concipiuntur , & pertractantur a Philosophia , licet in plurima divisæ sint genera , cum tamen modo nobiliori in Deo ac homine elucet : hinc veteres Sapientiam , qua idem intellexerunt , quod postea Philosophiæ nomine , ex φιλία & σοφία composito exprimebatur (**), definiebant , rerum divinarum
&

(*) Triplicis hujus cognitionis discrimen hoc exemplo fiet clarum. Si quis sæpius observaverit luminis *intensitatem* per medium diaphanum ejusdem ubique densitatis propagatam decrescere , hujus cognitio historica est. Si insuper sciat , id ideo fieri , quod quodvis medium diaphanum partem quamdam luminis absorbeat ; jam philosophicam habet hac de re cognitionem. Si denique noverit , quanta sit per quodvis tale medium intensitatis luminis diminutio ; nimirum quod decreseat in progressionem geometrica , mathematica quoque cognitione est instructus. Hanc cognitionem mathematicam perutilem non Philosophis tantum , sed aliis quoque esse , res est apud omnes , qui sapiunt , certissima. Vid. Plato Lib. 7. de Republ. Murat. Parte 1. delle Riflessioni sopra il buon Gusto nelle scienze cap. 7.

(**) Origo hujus nominis modesto responso Pythagoræ , viri , teste Valerio Maximo Lib. 8. cap. 846 , sapientiæ ac omnis honestatis percipiendæ cupidissimi , debetur ; quem , ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides ; vir doctus inprimis , Philium ferunt venisse , eumque cum Leonte Principe Phliasiorum doctæ & copiose differuisse quædam : cujus ingenium & eloquentiam cum admiratus esset Leon , quæsisset ex eo , qua maxime arte confideret : at illum , artem quidem se scire nullam , sed esse Philosophum. Ita Cicero Lib. 5. Tuscul. Quæstionum.

& humanarum, causarumque, quibus hæ res continentur, scientiam (*).

Ut recte, prudenterque cogitemus & agamus, necesse est, ut cognoscamus verum & bonum, eaque a falso & malo sciamus discernere. Philosophia igitur ostendere nobis debet, quæ vera sunt, quæ falsa; quæ adpetenda, quæ fugienda. Hinc illam optimo jure adpellare possumus scientiam veritatis ac virtutis (**).

§. 2.

De Philosophiæ fine & usu.

Philosophiæ finem nostram esse felicitatem, nemo ibit inficias: si enim ad felicitatem, ad quam naturæ ferimur desiderio, nostræ cogitationes & actiones, natura ipsa ad id nos incitante, referri debeant; si illam adsequamur recte cogitando & agendo, seu quæ vera sunt cognoscendo, & agendo quæ bona: si omnium studiorum humanorum scopus sit hominum beatitas: certe Philosophiæ quoque, quæ scientia est recte cogitandi agendique, veritatis ac virtutis (§. 1.), finis esse debet nostra felicitas. Et profecto non alium ob finem aut concessam nobis a Patre luminum fuisse Philosophiam, aut omnem in ea operam collocasse, omnemque ætatem in ea consumsisse Viros summos, nisi ut

A 2

vitam

(*) Cicero Lib. 2. de Officiis. Ill. Wolfius Philosophiam definivit *scientiam possibilem*. Plures hanc definitionem amplexi sunt, sed & non pauci eam impugnaverunt, & rejecerunt. Cl. Baumeisterus in suis Institut. Phil. Rat. Wolfium defendit, & ejus definitionem convenire existimat cum illa a veteribus tradita. Num recte, id alii examinare possunt, quibus est plus otii.

(**) Quid Philosophia, quæ ad veritatem nos non ducit, aut virtutem non docet, proficit? Vana est, immo & summe noxia.

vitam vivant felicem, nemo in dubium vocare potest (*).

Verum quoniam ad societatem geniti sumus, nec sibi singuli sufficiunt ad vitam honeste tranquilleque ducendam (**): quoniam nec ullus hominum, nec ulla societas felix esse potest, si hominum parentem ac gubernatorem, non eo, ut par est, ac ipse vult, modo & ritu colat (***) : felicitatem nostram adsequi haut possumus, nisi & nobismetipsis, & reliquis hominibus, & Deo ea, quæ eisdem debemus, tribuamus. Philosophiam igitur eo collimemus, ac ita ea utamur oportet, ut Dei, nostri ipsorum aliorumque juribus, hac scientia duce, congruentes vivamus, & ad id nostras cogitationes actionesque, ejus ope ac directione referamus. Ex his sequitur

- 1) Philosophiam longe utilissimam omnibus omnino hominibus esse. Hinc ea apud omnes cultiores populos semper summo fuit in pretio, summisque laudibus ab omnibus sano præditiis judicio ornata. Et certe Philosophiæ studium qui vituperat, haut sane intelligo, quidnam sit, quod laudandum putet. Est quippe Philosophia ars vitæ, magistra morum, virtutis indagatrix, expultrix vitiorum, quæ nos primum ad Dei cultum; deinde ad jus hominum; tum ad virtutes erudit; & ab animo, tamquam ab oculis, caliginem dispellit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media videamus (****).

2) Phi-

(*) Vid. Anton's von Scharff Gedanken von dem Werth und der Behandlung des philosophischen Studium.

(**) Vid. Aristot. Lib. 7 Polit. c. 2. Seneca Lib. 2 de Ira cap. 31.

(***) Leg. Lactant. Lib. de Ira Dei cap. 8, Cl. (P. Gufl Vindic. Jurium Status Eccl. circa temp. cap. 1. §. 2. n. 16 & seq. Ant. Genuens. Epist. dedic. Tom. 4. Element. Metaph. edit. noviss.

(****) Cicero diversis in locis. Vid. & Seneca Epist. 90.

- 2) Philosophia eum bene recteque uti, qui illam adhibet ad inquisitionem veritatis, ad culturam animi, ad suarum directionem actionum, ad commodum societatis ac Religionis (*).
- 3) Illos vero Philosophia abuti, ejusque finem invertere, qui nonnisi speculationibus utramque implent paginam: qui noctem & caliginem rebus inducunt, & homines ad eam adigunt dementiam, ut certi ac firmi, in quo consistant, habeant nihil: qui miscent vera falsis, certa dubiis, profanis sacra: qui soli vanitati student, qui cudunt systemata falsa, imaginaria, ridicula, periculosa: qui denique luxuriam in Philosophiæ abscondunt sinu, vitiis suis sapientiam inscribunt, bonos mores Religionemque corrumpunt, & profitentur abscondenda.

§. 3.

De Philosophi proprietatibus.

Omnis summa Philosophiæ referri debet ad indagacionem veritatis, ad acquisitionem virtutis, ad commodum societatis & Religionis (§§. 1 & 2.): Philosopho igitur propria esse debent a) studium veritatis, b) exercitium virtutis, c) amor boni communis, & d) obsequium ac reverentia in Deum & Religionem, cui vel unum horum deest, omnibus numeris absolutum Philosophum non censeo. Non philosophari debemus, monuit sapienter Socrates suos auditores, pro schola, sed pro civili vita. Non tanti refert, ut quis evadat doctus, quanti, ut sciat recte vivere.

A 3

Præ.

(*) Videri potest libellus, cui tit. Der wahre Philosoph, oder von der Anwendung der Philosophie, in Beziehung auf die bürgerliche Gesellschaft etc. Aus dem Französisch.

Præterea cum Philosophia scientia est non unius alteriusve rei, sed omnium, quæ ab nobis lumine naturæ possunt concipi (§. 1.): ridiculum sane foret, illum adpellare Philosophum, qui paucarum tantum rerum rationem posset reddere. Ut igitur hoc nomine maxime honorifico dignus quis sit, plurimarum rerum philosophicam habeat cognitionem necesse est.

Quamplurimi ergo, qui Philosophi adpellari volunt, indigni prorsus sunt, qui ita vocentur. Et quale iudicium feramus de Philosophis non paucis nostri temporis? Adpellamus, ait quidam vir doctus & gravis, adpellamus nostrum ævum Philosophiæ seculum — verum — miseri Philosophi, est illud parturiens mons, & quid progignit? —

§. 4.

De Philosophiæ partitione.

Ex Philosophiæ notione ac fine rite colligitur, aliam Philosophiæ partem esse theoreticam, quæ in sola veritatis contemplatione quiescit; aliam practicam, quæ quid agendum sit docet. Ad illam plerique referunt Logicam, Metaphysicam & Physicam; ad hanc vero Ethicam (*). Atque hæc Philosophiæ speculativæ & practicæ partitio con-

(*) Sunt, qui cum Lockio omnem cognitionum & disciplinarum congeriem in tria genera partiuntur, nimirum in φυσικην, quæ secundum istos non solum tractat de rebus materialibus, sed de omnibus aliis, quarum sola proxime quæritur cognitio & veritatis contemplatio: in πρακτικην, ad quam spectant artes & Ethica: & demum in σημιωτικην, seu doctrinam signorum, ad quam referunt Linguas, Logicam & Criticam. An etiam Medicina partibus Philosophiæ adnumeranda sit, nondum decisum est. Ad Philosophiam practicam referunt non pauci Oeconomicam.

congruit & humanæ mentis facultatibus, & veribonique divisioni.

Ordo partium Philosophiæ is servandus, ut illæ præcedant partes, ex quibus aliæ sua principia mutuuntur, & ex quibus pendet intelligentia rerum dein tractandarum (*). Quare ordinem nunc a plerisque receptum retinendum esse existimo.

LOGICA.

BREVIS INTRODUCTION IN LOGICAM.

§. I.

De Logices notione ac fine.

Logica est facultas, quæ actus, seu operationes mentis regit in veritatis cognitione; vel, quod in idem recidit, quæ cognoscendi dirigit potentias, ut in suis operationibus errores evitent, & adsequantur veritatem. Hæc ex omnium sententia debet esse Logices natura, & ejus quoque finis. Neque enim aliam ob causam scimus institutam illam esse, quam ut intellectus ab erroribus & errandi periculis ejus ope prohibeatur, & certius faciliusque cognoscat veritates, tum ad alias disciplinas, tum ad vitæ usum spectantes. Quare jure optimo veteres Logicam adpellarunt λογικὴν & disciplinam disciplinarum.

A 4

§. 2.

(*) In hoc omnes quidem consentiunt, non omnes tamen eundem partium Philosophiæ ordinem observant.

§. 2.

De Logicæ utilitate.

Ex hac Logicæ definitione ejusque fine quivis colligat necesse est, a) eam utilissimam esse, b) & ad omnes scientias discendas comparatam (*). Utrum autem necessaria quoque ad alias scientias acquirendas illa sit, disputare non vacat: quamquam ut aliquis vere alicujus scientiæ doctus, neglecta Logica, evadat aut sit, mihi numquam possem persuadere (**).

Sed consideremus paulo adtentius Logicæ com-
moda. Et primo quidem inficiari nemo poterit, intellectum nostrum Logica inlustrari, ut videat, quæ vera sunt, quæ falsa, quæ verisimilia, quæ dubia; ne iis adsentiatur, quæ adsensum non merentur; aut neget, quæ neganda haut sunt; sed ut recte semper de rebus omnibus cogitet, judicique ferat æqua ac rationi rebusque ipsis consona. Quid præterea utilius arte unum inferendi ex alio, tum ad detegendas veritates; tum ad illas demonstrandas, ac hominum inconsideratæ temer-

(*) Etsi res, quas Logica pertractat, dignæ censeantur, quæ sint objectum nostri intellectus: si tamen illæ non referantur ad alias scientias acquirendas, aut ad aliquid adferendum adjumenti humanis artibus, certe finis Logices non obtineretur: nec literati nomen meretur ille, immo nec Logici, qui sola regularum Logices cognitione jam contentus foret.

(**) Impossibile est, ait Plato Lib. 7 de Republ. intellectum sine Dialectica exacte rem aliquam attingere. Et S. Augustinus: *Hæc (Dialectica) docet docere, hæc docet discere, in hac se ipsa ratio demonstrat, atque aperit, quæ sit, quid velit, quid valeat. Scit scire: sola scientes facere non solum vult, sed etiam potest.* Lib. 2. de Ordine. c. 13. edit. Lugdun. 1586. Vid. etiam Tullius Lib. 3. de Fin.

meritatis plenorum adfultus depellendos? & hanc artem sola docet Logica. Dein non solum hæc scientia servit intellectus, sed voluntatis quoque commodis: eo quippe ipso, quod intellectus clarissima veritatis luce collustratus sit, & ab erroribus averfus sanusque, voluntas quoque, quæ iudicium illius sequitur, sana erit, movebiturque ad recte agendum, seu ad exercenda ea, quæ sunt rectæ rationi conformia. Denique duce Logica via rectiore, brevior ac faciliore ad scientias & solidam eruditionem pervenimus, omniaque commoda ex diligentiori intellectus & rationis cultura in nos redundantia, illius potissimum ope, obtinemus. Utinam plures reperire esset veros Logicos: tum enim pauciores darentur balatrones, qui & Reipublicæ & Religioni & sibi ipsis oneri sunt dedecorique.

§. 3.

De Logicæ partitione.

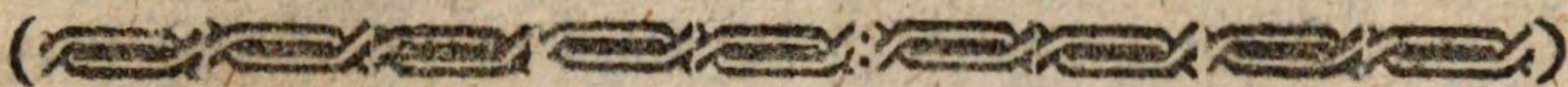
Cum Logica facultates cognoscendi regit, ut in suis operationibus errores evitent, & veritatem adsequantur (§. 1.); oportet, ut primum quid illæ cognoscendi facultates sint, quid veritas, quid error, cognoscamus; tumque quomodo veritas cognosci, error effugi, & dirigi mentis facultates possint. In tria igitur totam Logicam dispertiemus capita: in primo agemus de mente & cognoscendi facultatibus (*): in secundo de veritate & errore: in tertio denique ostendemus, quo veritas modo obtinenda sit, & error devitandus. Ante tamen,

A 5

quam

(*) Licet doctrinam de mente humana ejusque facultatibus Metaphysici sibi adtribuant; ratio tamen disciplinæ exigit, ut & Logici eam de illis habeant cognitionem, sine qua plurima in discenda Logica aut vix aut omnino non consequi intellectu possent.

quam rem adgrediamur, monitos eos omnes, qui Logicæ student, volo, ut ad utilissimas hujus disciplinæ regulas ac præcepta actiones suas convertant; &, dum rationi excolendæ dant operam, vitam quoque rectæ consentaneam rationi vivant: nihil siquidem foret turpius, quam si in Logicum torqueri possit illud Poetæ: *Video meliora, proboque; deteriora sequor.*

C A P U T I.

DE FACULTATIBUS COGNOSCENDI, ET
MENTIS OPERATIONIBUS.

S E C T I O I.

DE MENTE HUMANA.

§. 4.

De notione mentis humanæ.

Animam seu mentem (*) in nobis esse, omnes
omni tempore fassi sunt; qualis autem illa sit,
nondum inter Philosophos convenit, nec umquam
fortasse conveniet (**). Nos mentis nomine rem
aut

(*) Plerique hoc inter notionem animæ & mentis inter-
esse dicunt, quod hæc substantiam cogitantem, si in se
ipsa spectetur, exprimat; illa vero substantiam, prout
informat, aut animat corpus; seu vim, qua vivimus:
attamen sæpissime hæc nomina solent promiscue usur-
pari. Vid. Ant. Genuensis Lib. 1. Art. Logico - Crit.
cap. 1. §. 2. Et 3 part. Element. Metaph. defin. 1. Schol.

(**) Vid. Seneca Lib. 7 Natur. Quæst. q. 24. Diversas ve-
terum de animæ natura opiniones refert Cicero Lib. 1
Quæstionum Tuscul.

aut substantiam intelligentem & volentem, seu principium intelligendi vel cogitandi ac volendi intelligimus. Ita enim & propria cujusvis conscientia, & communis consensus nos docent. Et profecto quivis plurimarum sibi conscius est animæ suæ operationum, nimirum se percipere, cogitare, velle: itaque debet esse in nobis aliquid, a quo tamquam a principio ejusmodi operationes oriuntur, vel a quo eliciuntur; aut saltem in quo, tamquam in subiecto, insunt: & hoc nos mentem & animam adpellamus. Id qui in dubium vocare vellet, aut minus rationis, quam cimex sanguinis habeat; aut se quoque intelligere inficiatur necesse est.

Hanc mentem a corpore distinctam esse longeque diversam, omnes quibus sana est ratio, & nondum corruptum cor, persuasissimum habent. Sane si etiam nulla alia extarent argumenta, quibus demonstrari posset utriusque diversitas, hanc jam maxime dissimiles utriusque proprietates evidenter evincerent: nequeunt enim ex sententia omnium Philosophorum, perpetua & certa experientia confirmata, diversæ ac oppositæ esse ejusdem vel prorsus similis substantiæ proprietates; diversas autem oppositasque esse proprietates mentis & corporis, id adeo certum est, quam quod maxime. Ad hæc plurimi post S. Thomam lib. 2. cont. Gent. c. 49. evidenter demonstrarunt, vim cogitandi non tantum non convenire corpori seu materiæ, sed nec convenire ei ullo modo posse (*).

§. 5.

(*) Mentem hominis distinctam esse longeque diversam a corpore & materia Metaphysici pluribus ac evidentibus argumentis demonstrant. Præterire hic haut possum risu dignam Abbatis Yuonii ratiocinationem, his prolata verbis: *Ego sum corpus, & cogito, & nihil scio præterea. Tribuamne prudenter causæ incognitæ*

§. 5.

De mentis & corporis unione.

Licet vero mentem & corpus duas res esse plane diversas, quarum altera, ut verbis utar Crispi Salustii (*), nobis cum Diis, altera cum bellua communis est, certissimi sumus; continue tamen experimur miram utriusque unionem, talemque mutuum operationum consensum ac harmoniam, ut cum certis in corpore motibus certæ in anima adfectiones, & cum certis animæ adfectionibus certi in corpore motus perpetuo simul existant. Hinc & ipsa bona aut misera conditio corporis recreat aut adfligit mentem; & hujus serenitas tranquillitasque vel tristitia & ægrimonia in illud quoque redundant.

Hanc mentis & corporis harmoniam unionemque nemo umquam negavit, sed omnium summa est consensio: verum quo isthæc harmonia fiat modo, Philosophi inter se dissident. Et quamvis jam diu hac de re disceptatum fuerit, & disceptetur adhuc, nulla tamen spes adfulget finis hujus litis, forsan quia non sub judice; seu potius quia hujus har-

tæ id, quod facile causæ secundæ sufficienter cognitæ, scilicet corpori, tribuere possum? Nonne huic dicere illud Plauti possum: Eho, quæ tu somnias? Hic homo sanus non est Nempe imperio delirantis & in varios adfectus dissipatæ voluntatis abreptus intellectus, ut quidam ait, delirare & ipse cogitur. Quare hic, alique ejusdem farinae homines digni non sunt, quibus ad talia puerilia dicibula respondeatur. Vid. Lactant. Lib. de Ira Dei, cap. 7. S. Thom. contra Gent. lib. 2. plurib. in cap. Ant. Genuen. Valsecchi, Moniglia, Balmont. 24 Brief, & Cl. Pet. Mar. Gazzangia in sua Theol. Pol. alique innumeri.

(*) Lib. de Conjurat. Catilinæ.

harmoniae modus adeo mirus est, ut nequeat ab homine comprehendi (*). Potior quidem Philosophorum pars, & reliquum universum vere hominum genus sponte quadam naturae judicant, animam vere & reapse agere in corpus, & hoc in illam: non pauci tamen nec ignobiles Philosophi ejusmodi actionem aut influxum mutuum ac verum, & omne reale commercium mentem inter & corpus pernegant: licet fateantur, hoc utriusque commercium ita fieri, ac si reapse corpus in animam, & anima in corpus influeret.

§. 6.

De animae vi agendi, de intellectu & voluntate.

Quemadmodum diversae sunt sententiae de animae natura, ejusque cum corpore commercio; ita quoque de ejusdem viribus. Alii animam agendi viribus praeditam, alii omni vi agendi privatam judicant; seu, ut verbis scholae utar, alii illam pro ente activo habent, pro passivo alii. Sed nae isti, qui nullam in anima vident agendi vim, egregie sapiunt: si enim existat anima, haec sane vivit, cogitat, ideas conjungit, vel disjungit, unum judicium ex aliis colligit, adpetit, & libere vult. An haec omnia efficiuntur in anima sine ulla ejusdem actione? Hoc antequam illi probent, certe *pascentur in aethere cervi*.

Animae praecipuae potentiae sunt intellectus & voluntas. Intellectus, si in latiori significato sumatur, totam cognoscendi facultatem complectitur. Nihil est in homine hac potentia nobilius, nihil quod eum ab aliis animalibus magis distinguit: limita-

(*) Opiniones veterum Philosophorum recenset S. Thomas Lib. 2. contra Gentes; recentiorum autem Metaphysici recentiores.

mitata tamen illa est, & ita quidem, ut maxima pars eorum, quæ scimus, sit minima eorum, quæ nescimus. Voluntas, quæ ceterarum animæ potentiarum vocatur doctrina, est illa potentia animæ, quæ nos ad aliquid ut bonum adpetendum, & ad malum fugiendum inclinât (*). Hæc potentia non motibus corporis, sed intellectu five ratione dirigitur: hinc & *adpetitus rationalis* dici solet.

Intellectus nobis ab Auctore naturæ datus est, ut verum inquiramus, cognoscamus, & a falso discernamus; voluntas autem, ut bonum adpetamus: hinc illa veri inveniendi ac boni acquirendi cupiditas omnibus propria: hinc illa animi oblectatio de vero invento & bono acquisito: hinc denique fortis & perpetuus ille motus, quo intellectus in verum fertur, & voluntas in bonum. Omnia igitur, in quibus veritas invenitur, ad intellectum; & in quibus bonitas, ad voluntatem spectant. Cum vero omnia, quæ sunt, & vera sunt & bona, omnia quoque, quatenus sunt vera, objectum nostri intellectus sunt; quatenus bona, objectum nostræ voluntatis. Quare recte intellectus dicitur *facultas cognoscitiva*, quæ versatur circa ens, ut verum est percipiendum; & voluntas *inclinatio in objecta pro ratione boni*, quod in iis inesse cognoscitur.

Ex his omnibus sequitur

- 1) Intellectus actus præcipuos esse adsensum & dissensum; voluntatis velle & nolle (*). 2)

(*) Dum voluntatem diximus inclinationem tam ad adpetendum bonum quam ad averſandum malum, veteres ſequuti ſumus, ſed non absque ratione. Etenim ſi voluntatis eſt velle bonum, non poteſt non ejusdem potentiæ eſſe nolle ſeu averſari malum, quod eidem bono contrarium eſt. Cum igitur nullum invenire eſt malum, quod alicui bono contrarium non ſit; & omne, quod bonum eſt, ad objectum ſpectat voluntatis; hoc ipſo, quod voluntas ſit inclinatio ad adpetendum bonum, inclinatio quoque illa ſit oportet ad malum refugiendum, Vid. S. Thom. 1. 2. Q. 8. A. 1. ad 1.

- 2) Intellectum non posse adsentiri falso, quod falsum esse cognoscit; nec voluntatem adpetere malum, ut malum est. Quare dum ea adpetimus, quæ reapse mala sunt, & ut talia cognoscimus, ea non sub hac ratione adpetimus, sed quia certo respectu existimamus nobis bona. Pariter dum averfamur illa, quæ vere bona sunt, non ut talia ea averfamur, sed quod nobis certo respectu videntur mala. Ita quoque intellectus, dum adsentitur falso, ei non adsentitur, ut falsum est, sed quia id putat verum: & dum rejicit verum, id non rejicit tamquam verum, sed ut falsum.
- 3) Nos aliquam semper rationem habere necesse esse, ut adsentiamur, vel adsensum dene gemus, ut velimus aut nolimus, nempe, teste intima conscientia, cognitionem veri vel falsi, & repræsentationem boni aut mali.

Illi, qui animæ vim agendi tribuunt, non consentiunt, quænam animæ potentia instructa sit hac vi: hinc intellectus aliis est potentia *activa*; aliis, qui omnem vim agendi adjudicant voluntati, potentia duntaxat *passiva*. Duplicem alii distinguunt intellectum, agentem & patientem, seu *passibilem* vel *possibilem* (**). Eadem est discordia circa voluntatem, quam pars activam, pars passivam, pars & activam & passivam esse censet. Plerique tamen tam intellectum quam voluntatem vi agendi adserunt gaudere.

§. 7.

(*) *Nolle* non est mera voluntatis negatio, sed actus, ut vocari solet, *positivus*. Vid. Wolfii *Bernünfftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen*, Kap. 3. §. 494.

(**) Intellectum agentem eum esse docent Peripatetici, qui *res potestate intelligibiles facit actu intelligi*; intellectum vero patientem, qui *ideas, seu spirituales rerum imagines ab intellectu agente formatas recipiens, res omnes intelligit*.

§. 7.

De inclinationibus & averfationibus.

Inclinationes & averfationes noſtræ voluntatis aliæ ſunt in bonum & malum generatim confiderata; aliæ in bona & mala particularia. Atque ideo ipſæ inclinationes atque averfationes aliæ ſunt generales, peculiareſ aliæ. De hiſ peculiaribus obſervatur.

- a) Quod non omnes æque vehementes ſint, ſed modo magis, modo minus intenſæ. Quo nimirum majus vel minus bonum vel malum repræſentatur in objecto, aut nos eidem inefſe exiſtimamus; eo vehementior vel remiſſior erit noſtra inclinatio vel averſatio. Ex hoc efficiamus, 1) ejusmodi inclinationes & averſationes gradibus diſtingui poſſe; 2) gradus earum eſſe in ratione quantitatis (ſi ita loqui fas eſt) boni vel mali, quod in objecto inefſe cognoviſcimus, vel nos cognoviſcere exiſtimamus.
- b) Quod erga nullum ex pluribus objectis, in quibus æqualem bonitatem percipimus, habeat voluntas inclinationem peculiarem, ſed tantummodo generalem. Nam ut velimus, ſeu ut voluntas inclinetur in objectum, debet ad eſſe ratio quædam, nimirum repræſentatio boni (§. 6. Coroll. 3): ſi ergo hæc repræſentata bonitas æqualis in pluribus objectis ſit, nequit voluntas magis flecti in unum eorundem objectorum, quam in aliud, atque adeo non peculiarem ſed generalem duntaxat habere poteſt inclinationem. Idem dicendum de averſatione erga plura mala æqualia. An autem voluntas nullum ex duobus omnino æqualibus bonis eligere poſſit, non eſt, cur inquiramus.

ramus. Ajunt id Leibnitiani, quibus tamen plerique alii adversantur. S. Thomas ad id sic respondet: *Nihil prohibet, si aliqua duo æqualia proponantur secundum unam considerationem, quin circa alterum consideretur aliqua conditio, per quam emineat, & magis flectatur voluntas in ipsum quam in aliud.* 1. 2. Q. 13. A. 6. ad 3.

- c) Quod tum nulla oriri possit animæ inclinatio vel averratio, quando in objecto tot gradus boni, quot mali deprehendimus: etenim cum gradus boni destruantur a gradibus mali, & contra; nulla sane exstare ratio potest aut inclinationis, aut averstationis.

§. 8.

De voluntario & libertate.

Omne id, quod a principio interno, sine omni externa vi, ad agendum determinatur, spontale seu *spontaneum*; & quod a voluntate, cum quadam finis notitia oritur, *voluntarium* dicitur (*): manifestum igitur est, omnes animæ actus, qui ab illa tamquam principio interno, absque omni externa vi, manant, esse spontaneos; & si adsit finis notitia, seu si agens quod agit cognoscat, etiam voluntarios. Quare

- a) Omnia illa, quæ inviti patimur; aut quæ contra voluntatis inclinationem agenda adigimur; aut ab externa quacumque coacti vi operamur, nec spontanea esse nec voluntaria.
- b) Voluntarium id omne non est, cui vel actus deest voluntatis, vel cognitionis; sive quod oritur a principio externo, sive quod cognitionem perturbat, aut omnino tollit.

P. Stoll Logica.

B

Volun-

(*) Vid. S. Thomas 1. 2. Q. 6. A. 1.

Voluntarium hoc modo sumtum in animæ nostræ possessione esse, nemo, quod sciam, negare ausus est; sed voluntarium, quod vim eligendi includit; quodque idcirco voluntarium, seu arbitrium liberum, vel libertas arbitrii aut indifferentiæ vocari, & facultas eligendi definiri solet (*); non pauci menti humanæ abjudicant (**): horum tamen libertatis osorum numerus comparate ad alios, qui mentem nostram libertate dotatam esse defendunt, valde exiguus est. Et sane si intimam consulamus conscientiam; si animum adtendamus ad nostras actiones; si audiamus præstantiorum omnium fere Philosophorum (***) & aliorum hominum communem, adeoque ipsius naturæ vocem; si denique intueamur modum, quo hominum reguntur mores & Republicæ administrantur: an non quivis nostrum, velit nolit, fateri debet, esse in nobis liberum arbitrium? Nonne istud cantant & in montibus pastores, & in theatris poetæ, & indocti in circulis, & docti in bibliothecis, & magistri in scholis, & in orbe terrarum genus humanum (****). Quid quod & ipsi liber-

(*) Indifferentiæ nomine hic non intelligitur æquilibrium in utramque partem ita, ut voluntas hæreat, quid statuat: sed indifferentia illa, qua ita actus quidam eligitur, ut possit etiam omitti; seu quæ excludit necessitatem. Quare hanc indifferentiam dicunt *activam*, illam suspensionis & otii.

(**) Inter alios plures, qui libertatem hominis impugnarunt, fuit non adeo pridem Lipsiensis quidam Jurium Doctor sub ementito nomine Alexander von Joch, quem tamen pro merito castigavit Alexander von Frey, qui vero nomine est Clariss. Sattler.

(***) Vetustissimorum Philosophorum plerorumque hac de re consensum ausus hanc est negare ipse Calvinus Lib. 2. Institut. cap. 2.

(****) S. August. Lib. de duab. animabus, cap. 11. Vid. etiam S. Thom. Lib. 3. cont. Gent. cap. 73. & Doctiss. P. Gaz-

libertatis everfores in plerisque rebus ita se gerunt, ut, quod ore pennaque inficiantur, factis apertissime adfirment. Quapropter non major horum, qui sibi videntur esse saperdæ, cum tamen sunt sapri, sententiæ ratio habenda est ac illorum, qui dubitant, num existant ipsi, aut num *continua Titan inlustret lampade terras*.

§. 9.

De motivis nostrarum electionum & averfationum.

Voluntas nostra nullam rem ante eligit, vel averfatur, quam fuerit ab intellectu tamquam bona vel mala cognita, illique tali modo propofita (§. 6): *motiva* igitur nostrarum electionum & averfationum funt perceptiones bonorum & malorum, feu bona & mala objectiva.

Licet vero mens nostra absque his motivis determinare sese nequeat ad volendum & nolendum; illius tamen libertas tecta farta manet: perceptiones enim boni vel mali talia funt motiva, quæ vim aut necessitatem non inferunt, nec vim tollunt eligendi. Potest anima contraria motiva sibi repræsentare; potest actum elicere, vel ab eo abstinere: bona quippe objectiva, quæ finitæ funt intensitatis; aut si infinitæ, non tamen clare & adæquate cognita, non necessario, quemadmodum summum bonum clare cognitum, rapere in se hominis mentem possunt, nec eam necessario determinare (*).

B 2

Pro-

P. Gazzangia tom. 2. Prælect. Theol. & Theol. Pol. sect. 2. cap. 2. aliique.

(*) Solum bonum in communi ac bonum infinitum perspicue propositum necessarium est voluntatis objectum; cetera bona finita ac particularia pura non sunt, nec omni ex parte bona; unde voluntas ad illorum amorem necessario nequaquam rapitur, sed habitis etiam ad agendum requisitis retinet indifferentiam & facultatem eligendi, actionemque suspendendi.

Profecto quemadmodum manifestum est, si intimam conscientiam consuluerimus, rationem ac motivum electionum vel averfationum esse rationem & perceptionem boni vel mali; ita quoque, eadem conscientia teste; manifestum est, actiones, quæ ab ratione bonorum vel malorum proveniunt, vel a motivis istis excitantur, ab electione nostra proficisci, adeoque esse liberas (§. 8).

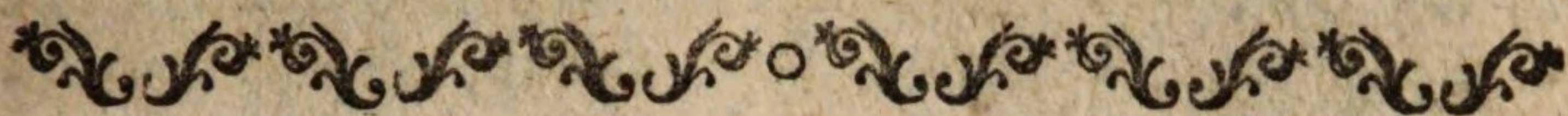
Næ igitur vehementer illi adlucinantur, qui ea omnia, quibus voluntas movetur ad volendum aut nolendum, libertati esse noxia existimant: etenim libertas excludens omne motivum, nec ulla esse potest, & voluntati, utpote quæ est adpetitus rationalis (§. 6), repugnat. Immo cum hominis libertas regitur a motivis rationis non necessariis, si exceperis adpetitum boni & averfationem mali generalem, nec unum in modum determinatis, inde solide probatur, homini inesse libertatem indifferentiæ (*).

Ex his omnibus inferimus, toties voluntatem objectum aliquod libere velle vel averfari, quoties intellectus possit illud repræsentare voluntati vel sub adpectu boni aut mali; seu quoties iudicium intellectus ad bonum & malum est indifferens & non determinatum ad unum (**).

SECTIO

(*) Ita post SS. Augustinum & Thomam communis sententia. Vid. Ant. Genuens. Part. 3. Elem. Metaph. Cap. 4. Propos. 40. & Adpend. ad id. cap. ubi fuse hanc materiam pertractat.

(**) Vid. S. Thom. qui, teste Ant. Genuensi in prima parte suæ Summæ, quæstionibus 82 & 83 acutissime de libertate disputat, atque ceteris adcuratius & solidius. Multa, quæ ad eandem materiam spectant, habet idem Doctor S. r. 2. Q. 13, & Q. 6. de malo, aliisque in locis. Videri etiam potest Cl. Franc. Jacquier Instit. Philos. Metaph. Part. 2. Cap. 3.

S E C T I O II.

DE COGNOSCENDI FACULTATIBUS.

§. IO.

*Explicantur quædam verba ad hanc materiam
spectantia.*

Nemo est, qui ignoret, res plane innumerabiles menti nostræ repræsentari; id dum fit, *percipere* mens dicitur; & ipse actus, quo id fit, nimirum quo objectum aliquod sibi mens repræsentat; sive ipsa rei repræsentatio, *perceptio*, *notio* aut *idea* (*).

B 3

Actus

(*) Vox *idea* non eundem semper significatum obtinuit.

Græcorum vulgus quamcumque formam visibilem *idea*ν adpellarunt. Utrum *ideæ* a perceptionibus distinguendæ sint, non consentiunt Philosophi. Ea de re celebris est controversia Malebranchium inter & Arnaldum. Ille Lib. de Inquisitione veritatis, P. 2. *ideas* omnes & a perceptionibus distinguit, & tanquam imagines & exemplaria, menti hominis a Deo in sui lumine manifestata & participata pro ratione desideriorum nostrorum aut pro adtentione nostra, habet. Adversus hanc doctrinam Arnaldus librum *de veris & falsis ideis* inscriptum edidit, in quo conatur ostendere, *ideas* non alio modo a perceptionibus distingui, nisi duobus respectibus, ut quæ est perceptio relata ad mentem, sit *idea* relata ad objecta. Argumenta Arnaldi non digna tanto viro visa sunt Ant. Genuensi 3 Parte Elem. Metaph. Propos. 30. Schol. edit. noviss. qui & ipse in epist. ad Ant. Contium pluribus nisus est argumentis demonstrare, *ideas* vere a perceptionibus esse distinguendas. Ideam ab notione Wolfius aliique post ipsum

in

Actus ille, quo mens perceptionis suæ conscia sibi est, *apperceptio* a quibusdam vocatur, ab aliis rectius *conscientia* vel *reflexa perceptio*.

Si mens notiones aut ideas rerum sibi acquirit, tum dicitur res *cognoscere*. Itaque *cognitio* est illa mentis actio, qua notionem vel ideam rei sibi acquirit; & illa potentia vel facultas, qua nobis comparamus rerum ideas sive notiones *facultas cognoscendi*.

Verbum *cogitare* plures Philosophorum ad omnes repræsentationes, quas mens sibi comparat, extendunt: verum Cl. Wolfius, quem non pauci sequuti sunt, secundum loquendi communem usum artioribus illud circumscripsit limitibus, & eas tantum complecti docuit repræsentationes, quarum nobis sumus conscii. Hinc ex hujus Philosophi sententia *cogitare* tum dicimur, si nobis conscii sumus eorum, quæ in nobis contingunt, & quæ nobis tamquam extra nos repræsentantur: atque ideo *cogitatio*, secundum ejusdem sententiam, est actus animæ, quo sui rerumque extra se aliarum sibi est conscia (*).

§. II.

De facultatis cognoscendi partitione.

Facultas cognoscendi alia *inferior & sensualis*, alia *superior* est, quæ etiam *intellectus* in significato strictiori, & non numquam *ratio* vocatur. Facultate cognoscendi inferiori nobis comparamus ideas rerum

in hoc differre putant, quod hæc tantum sit repræsentatio rerum in universali seu generum & specierum; illa autem singularium. Promiscue tamen sæpe sæpius perceptio, idea, notio adhibentur.

(*) Wolf. Cap. 3 der vernünftigen Gedanken von Gott, der Welt ic. §§. 194 & 195. Baumeister defin. 690 Philosophiæ Definitivæ.

rerum duntaxat sensibilem & singularem; facultate autem cognoscendi superiori notiones rerum non sensibilem, notiones abstractas & exhibentes rem communem pluribus.

Discrimen inter facultatem cognoscendi inferiorem & superiorem valde magnum est. Facultas enim cognoscendi superior a) longe nobilior est inferiori: siquidem illa antecellit homo ceteris animalibus: b) cognitio, quæ per superiorem cognoscendi facultatem acquiritur, multo clarior est magisque distincta (*); c) & longe quoque ordinatior; cum hæc facultas suas notiones dirigit, connectit ordinatque ad certos fines.

Ad facultatem cognoscendi inferiorem referuntur *sensatio*, *imaginatio* & *memoria*, quam *sensualem* vocant: ad superiorem *intellectus* in significato strictissimo, *judicium*, *ratio*, *facultas abstrahendi*, *attendendi*, *reflectendi*, &c.

§. 12.

De sensatione & sensibus.

Inter diversas cognitionis species, quæ nobis propriæ sunt, primodum animadvertimus *sensationem*. Hæc quemadmodum & *sensus*, duplex est, *externa* scilicet & *interna*. Sensus externus res præsentis adprehendit, & sensatio externa ex motionibus vel immutationibus sensuum externorum oritur. Sensatio igitur externa est perceptio rerum præsentium; seu perceptio, cujus ratio continetur in mutationibus, in corporis nostri organis, qua talibus, contingentibus. Hæc verba, *qua talibus*, omnino necessaria.

B 4

cessa.

(*) Hinc Recentiores facultatem cognoscendi superiorem eam esse dicunt, qua ideas & notiones distinctas acquirimus; inferiorem vero, qua nobis comparamus ideas & notiones obscuras atque confusas.

cessaria sunt: organo quippe sensorio accidere possunt a causis extrinsecis mutationes a structura organica minime pendentes (*). Generatim nomine sensationis Philosophi intelligunt sensationem hanc externam.

Quid sit sensus internus generatim, pauci explicant; & illi quoque, a quibus is declaratur, haut concordant. Nec mirum; quoniam nec quinam ii sint, nec quot consentiunt. Recentiores non pauci has recensent sensus interni species, nimirum *sensum sui ipsius*, *sensum veri*, *sensum pulcri* & *sensum boni moralis*.

Nomine *sensus sui ipsius* intelligunt *immediatam* sui ipsius, & sui interni status proprietatumque perceptionem. Per hunc sensum nos conscii nobis sumus nostrarum sensationum vel idearum, quas acquirimus (**); & ex eodem oritur cogitatio, distincta ope abstractionis facta, de nostra persona, existentia. Per *sensum veri*, quem etiam *sensum communem* vocant, intelligunt facultatem verum & falsum *immediate*, sive absque rationis iudicio, percipiendi. *Sensus pulcri* nomine exprimunt animæ facultatem percipiendi idealem pulcritudinem. *Sensum* tandem *boni moralis* significare ajunt facultatem cognoscendi honestum & turpe, æquum & iniquum (***).

Alii unum tantum, alii duos, alii tres, alii quatuor, quinque alii admittunt sensus internos.

III

(*) Sic e. g. dum oculo vulnus infligitur, vulnus non est mutatio oculo accidens vi structuræ organicæ.

(**) Per hunc scilicet sensum sentimus & cognoscimus nos sentire, e. g. nos videre, audire, tales habere repræsentationes.

(***) Utrum hæ omnes sensus interni species sint facultates animæ ab aliis cognoscendi facultatibus distinctæ ac diversæ; & intra ambitum inferioris cognoscendi facultatis contineantur, vehementer dubito.

Illi mihi magis placent, qui quatuor statuunt, nempe *sensum commune*, *imaginationem*, *cogitativam*, quam in brutis *æstimativam naturalem* vocant, & *memoriam*.

Sensus communis definitur ab eis, facultas percipiendi & discernendi objecta sensibilia & sensationes exter res; seu facultas, qua anima sibi conscia est sensualis perceptionis, vel sensationis externæ (*).

Cogitativa iis est facultas percipiendi & discernendi res, quæ certo quodam modo nequeunt a sensibus adprehendi; ut sunt beneficium & injuria, utilitas & inutilitas, amicitia ac inimicitia (**).

De imaginatione & memoria paulo post agemus.

Ad sensationem externam duo requiruntur, 1) ut eveniat quædam mutatio in aliquo corporis nostri organo: 2) ut adsit conformis mutationi in organo factæ repræsentatio in anima; seu ut anima conscia sit illius rei, quæ est hujus mutationis causa. Quare si res quæpiam, etiamsi præsens, non efficiat mutationem aliquam in nostris organis; aut si factæ mutationis conscii non simus, ejusmodi rei nullam dicimus nos habere sensationem, seu eam non sentire. Ex his colligimus

- a) Sensationem illam fortiolem esse, cujus nos magis sumus conscii; debiliolem vero, cujus sumus minus conscii.
- b) Sensationem debiliolem subprimi a fortiori.
- c) Facultatem sentiendi, quæ & *sensus* dicitur, esse facultatem cognoscendi objecta externa, quæ efficere in corporis organis aliquam mutationem possunt.

B 5

d)

(*) Aristot. de somno cap. 2. Themist. Paraphras. lib. de som. & vigil. cap. 7. S. Thom. 1. P. Q. 78. Art. 4. ad 2.

(**) Vid. S. Thom. loc. cit. in c. Ant. Gaudin. t. 3. Phys. P. 4. Q. 3. Art. 5.

d) Res externas mutationi in organis corporis efficiendæ aptas facultatis sentiendi esse objectum, quod idcirco adpellatur *objectum sensibile*.

Organa, quæ mutationem ab objectis sensibilibus factam subeunt, quinque vulgo numerantur, quibus totidem respondent sensus externi (*), nempe oculis visus, auditus auribus, gustus linguæ, odoratus naribus & tactus fibrillis nerveis. Atque hinc est, quod hæc organa vocentur sensoria.

Ea cerebri pars, in qua nervi ab organis sensoriis protensi, & eorum ope motiones ab iisdem organis propagatæ conveniunt, *sensorium commune* adpellatur. Ad hoc sensorium cum delatæ fuerint motiones ab objectis in organis sensoriis excitatæ, anima percipit has ipsas motiones & simul objecta. Hæc perceptio seu cognitio objecti vocatur *idea sensualis*, quæ talis est, qualis est ille motus ab objecto externo in organo excitatus, seu qualis est *species impressa*.

§. 13.

Quædam de sensatione notatu digna.

Licet ex his, quæ de sensatione diximus, cognosci possit illius natura: plura tamen alia de eadem notatu digna supersunt. Nobis sat erit scire sequentia.

a) In sensatione quatuor discernenda sunt, 1) objectum sensibile, quod est causa mutationis seu motionis in organo sensorio: 2) præsens huius organi status: 3) propagatio motionis ad sensorium commune usque: & 4) denique præsentatio objecti in anima, seu idea. Et enim ex his omnibus enascitur & pendet cognitio sensitiva (**). b)

(*) Quinque corporis sensibus addunt quidam famem & sitim.

(**) Conf. Malebranch, Lib. I de inquirenda veritate.

- b) Diversitas sensationum præcipue pendet ab actione objecti in organum; hæc autem actio
 α) a diversa objectorum constitutione; β) a diverso eorum situ comparate ad organum; γ) a diversa organorum conditione ac perfectione.
- c) In nostra potestate haut est, excitata jam in organo motione, ut habeamus aliquam vel nullam, aut hanc vel aliam sensationem: est tamen penes nos potestas impediendi, ne objectum organum nostri corporis immutet, aut ei imprimat motionem.
- d) Sensationes vivaciores & clariores fieri possunt, si sensus exercitatione aut alio modo acuantur.

§. 14.

De Imaginatione.

Experientia manifestum est, nos non objecta sensibilia tantum præsentia, sed absentia quoque, seu sensationes jam olim habitas percipere: debet igitur in nobis dari facultas iterum producendi perceptiones rerum sensibilibum absentium, sive sensationes jam olim habitas: & hæc facultas dicitur *imaginatio* seu etiam *phantasia*; & idea ab imaginatione producta *phantasma*.

De hac imaginandi facultate notantur,

- a) Producto phantasmate unius rei, plerumque produci & alia phantasmata, quæ cum illo aut connexionem habent aut similitudinem.
- b) Phantasmata in nostra non semper esse potestate. Nam sæpe sæpius nobis non volentibus vel invitis illa adparent.
- c) Illarum rerum phantasmata facilius vividiusque produci ab imaginatione, quarum sensatio-

tiones fuere frequentiores, diutiores, fortiores ac recentiores.

- d) Vivaciorem ac fortiorem esse imaginationem, si aut corporis natura sit robustior & calidior, aut debilior ratio.
- e) Ordinate debiliores & obscuriores esse phantasiæ repræsentationes, quam sensationis. Hinc plerumque haut difficile phantasma dignoscimus ab rerum præsentium repræsentatione: in somniis tamen non raro decipimur. Immo qui vehementibus adfectibus agitantur, nonnumquam vigiles quoque inania phantasiæ simulamina pro veris ac præsentibus habent rebus, somniantque vigilantes.
- f) Phantasmata obscurari ab sensationibus. Inde illorum sæpe vix nobis conscii sumus. Clario-
ra autem phantasmata adparere, dum nullæ sunt sensationes. Quapropter si velimus, ut repræsentatio objectorum imaginariorum clarior fiat, aut oculos occludere, aut quærere tenebras; aut ea omnia removere solemus, quæ possent sensationes excitare.
- g) Imaginationem reddi posse perfectiorem exercitatione.

§. 15.

De facultate fingendi & sensuali abstractione, &c.

Imaginationis vis non his continetur terminis, ut ei sola rerum sensibilibus absentium reproductio propria sit, sed latius sese explicat, nimirum res olim sensibus perceptas exhibet alia sub forma, illas auget, minuit, confociat, disjungit, aut alio modo nova cudit phantasmata. Hinc eadem ima-
ginan-

(*) De phantasia liber secundus Malebranchii de inquir. veritate dignus est, qui legatur.

ginandi facultas secundum varium operandi modum modo vocatur *facultas fingendi*, dum divisione ac compositione producit phantasma rei, sensu numquam perceptæ: modo *facultas augendi* vel *imminuendi* imagines, dum sensu percepta objecta addendo efficit majora, vel auferendo aliquid ab eis minora: *facultas sensualis abstrahendi*, dum rei perceptæ duntaxat partem repræsentat. Hac sensuali abstractione producuntur imagines quasi universales, nimirum tales, quæ id tantum exhibent, quod pluribus est commune; etsi tamen vere & proprie universales non sint: siquidem magis semper accedunt ad similitudinem unius quam alterius individui (*).

§. 16.

De Memoria & Reminiscencia.

Memoria, quæ non modo Philosophiam, sed omnis vitæ usum omnesque artes una maxime continet (**), est facultas conservandi ideas, easque iterum productas recognoscendi.

Organum memoriæ esse cerebrum, inter omnes constat: nam eo læso memoria quoque læditur, aut omnino evanescit (***) : & quibus majus est cerebrum, ceteris paribus capaciorem ac firmiorem sunt præditi memoria. Quomodo autem idæe conserventur, iterumque producantur, & recognoscantur;

(*) Ita bene notat Cl. Feder in sua Log. germ. cap. 1. §. 11. edit. 4.

(**) Ita Tullius Vid. & Quintilianus Orat. Instit. Lib. 11. cap. 2. S. August. Lib. 10 Confess. cap. 8.

***) Gravem ictum capitis, aut vehementem capitis dolorem, aliosque morbos debilitare memoriam, immo & extinguere eam posse, probant exempla. Vid. Plinius Hist. Nat. lib. 7. cap. 24. Ant. Genuens. Part. 3. Elem. Met. cap. 6. Schol. Propos. 58.

tur, diversa est sententia. Sunt quidam, qui suam hac de re ignorantiam aperte fatentur.

Memoriæ vis, quæ non tantum a cerebri, sed totius quoque corporis statu, ab imaginatione & potissimum ab exercitio pendet, æstimari in homine potest a) numero rerum, seu idearum, quas tenet; b) celeritate, qua eas capit, & c) diuturnitate, qua retinet: unde memoriam capacem, facilem, fidelem; & si omnibus his dotibus simul polleat, felicem laudamus; quæ tamen suos habet gradus.

Memoriam extendi & adjuvari posse experientia docet. Id fit exercitatione & artificiis, quæ docet Ars mnemonica seu ars memoriæ (*).

Si rei ideam iterum productam ita recognoscamus, ut nos eam jam antea habuisse nobis simus conscii, *rei meminisse*, vel *reminisci* dicimur. Est igitur *reminiscentia* vel *recordatio* perceptionum præteritarum *mediata* reproductio & recognitio; dum scilicet ope adjunctorum, aut aliarum idearum mens sibi reparat notitiam rei jam olim cognitæ, sed nunc oblitteratæ (**).

§. 17.

De facultate cognoscendi superiore, nimirum de intellectu, judicio & ratione.

Haftenus de facultate cognoscendi inferiore; nunc de iis agendum est, quæ ad superiorem cognoscendi facultatem referuntur. Hæc inter præcipuum locum obtinet *intellectus*, *judicium* & *ratio*. *Intellectus* strictissimo significatu est facultas notiones genericas & abstractas distincte nobis repræsentandi. Facultas autem, qua secundum has repræsentatio-

(*) De hac arte plura habet Walchius in suo Lexico Philos. verbo: *Gedächtniskunst*.

(**) Conf. Cl. Baumeister Phil. Defin. §§. 760 & 764.

tationes rerum convenientiam & discrepantiam percipimus, *judicium*. Et denique facultas rerum, vel veritatum universalium nexum perspiciendi, seu unum ex alio inferendi, *ratio* in sensu stricto.

Facultas perspiciendi verum discrimen adpellatur *judicium discretivum*, ab hoc iudicio tota nostra pendet felicitas; sed nulla in re magis peccatur quam in hac.

Ab *judicio* distingui solet & debet *ingenium*, seu facultas detegendi facile rerum similitudines (*). Huic facultati atque rationi ars inveniendi suum debet ortum (**).

§. 18.

De facultate adtendendi, abstrahendi, & reflectendi.

Ad facultatem quoque cognoscendi superiorem pertinet *facultas adtendendi, abstrahendi ac reflectendi*. Facultas adtendendi ea est, qua efficere possumus, ut unius rei magis simus conscii quam alterius. Actus, quo id obtinetur, dicitur *adtentio*. Hæc his præcipue alitur & juvatur modis, nimirum a) silentio & tranquillitate; b) remotione perceptionum sensuum; c) serâ animi adplicatione; & d) exercitatione. Atque his adtentio adeo intensa fieri potest, ut cessent omnes sensuum externorum functiones

(*) Ingenii nomine alii intelligunt facultatem possibilitates pro arbitrato combinandi: alii dexteritatem inveniendi lepidas ac risum moventes idearum conjunctiones. Sumitur quoque latius pro complexu omnium mentis humanæ facultatum.

(**) Plurimi nostra ævitate, ut quidam recte observat, ingenio abundant, sed carent iudicio: & hinc eis deest id, quod est necessarium, & quod necessarium non est, habent.

nes. (*). Adtentio semper cum abstractione sociata est : eo enim ipso, quod mens in una re contemplanda sit defixa, ab aliis simul præsentibus, & cum illa conjunctis, seu quæ illi insunt, suam abstrahit adtentionem, ut hoc modo eo melius percipiat objectum : si quippe adtentionem suam inter plures rei partes vel notas divideret, ea, teste experientia, minor ad singulas foret : unde illud tritum : *pluribus intentus, minor est ad singula sensus* (**). *Abstrahio* igitur in hoc consistit, quod mens segreget unum ab aliis, quæ illi insunt; seu quod ea, quæ in perceptione distinguuntur, tamquam a re percepta sejuncta intuetur. Ex his patet, quid sit *facultas abstrahendi*.

Adtentione acquirimus *experientiam*, quæ nihil aliud est, quam cognitio eorum, quæ sola adtentione ad perceptiones sive sensationes nostras patent. Quidquid igitur ad sensationes nostras adtenti cognoscimus, *experiri* dicimur. Cum ergo sensationibus nostris (nimirum externis) ea tantum cognoscimus, quæ existunt; quæ autem exi-

(*) Sic Platonem legimus ita speculationibus philosophicis fuisse intentum, ut careret sensuum usu. Carneades ita se mirifice doctrinæ operibus addixerat, ut, cum cibi capiendi causa recubuisset, cogitationibus inhærens manum ad mensam porrigere oblivisceretur: sed eum Melissa, quam uxoris loco habebat, temperato inter studia animo, non interpellandi, sed inedia succurrendi officio, dextram suam necessariis usibus aptabat. Ergo animo tantummodo vita fruebatur; corpore vero alieno & supervacuo circumdatus erat. Ita id refert Valerius Maximus lib. 8. cap. 849.

(**) Scimus tamen exempla eorum, qui simul ad plura objecta adtendere probe potuerunt. Sic Julius Cæsar eodem, quo ipse epistolam scribebat tempore, quatuor alias epistolas dictare potuit. S. Thomas uno tempore res omnino diversas tribus & quatuor amanuensibus quandoque dictabat.

exsistunt, singularia sunt seu individua: perspicuum est, experientiae objectum esse res singulares five individua (*).

Dum adtentio paulatim ad ea, quæ in re percepta insunt, dirigitur, ejusmodi actus vocatur *reflexio*, *consideratio*, vel *meditatio*; & facultas, qua arbitrato nostro dirigimus pedetentim adtentionem nostram ad ea, quæ in re insunt, vel etiam ad eorundem ordinem & conjunctionis modum, *facultas reflectendi*. Si præterea nostram adtentionem primum ad unam, dein ad alteram ideam singulatim, mox ad utramque simul dirigamus; has ideas inter se conferre dicimur. *Collatio* igitur *idearum* est primum in singulas, dein simul in duas vel etiam plures ideas facta adtentionis directio.

Anima, utpote res intelligens, & suarum sibi conscia operationum (§. 4), super se quoque, & super suas facultates, operationes mentis voluntatisque adfectiones reflectere potest. Immo quamplurimi reflectionem ita restringunt, ut ejus nomine illa sola significetur actio, qua mens tum sui ipsius, tum suarum facultatum, & operationum sibi conscia est. Quare ex horum sententia facultas reflectendi ea vocatur, qua mens se ipsam, & quæ in ipsa insunt, continguntque, percipit. Hinc a pluribus hæc eadem facultas etiam *sensus intimus* solet appellari.

Ex abstractione, ope adtentionis facta, & singularem abstractionum conjunctione oriuntur notiones universales, & quæ sensibus ac imaginatione nequeunt percipi; & ex harum notionum consociatione nostræ cogitationes. Omnes quoque scientiæ huic abstractioni ac reflexioni & originem debent & perfectionem.

P. Stoll Logica.

C

§. 19.

(*) Vid. Cl. Georg. Frid. Mejer Log. germ. Part. I. Sect. 8. §. 288. & Baumeister Instit. Phil. Rat. §§. 351 & 352.

§. 19.

De Prævidentia, Acumine, Profunditate ac Soliditate intellectus, & Ingenio heroico.

His nominibus certæ perfectiones facultatis cognoscendi denotantur. *Prævidentia* ea rationis perfectio dicitur, qua ex præteritis & præsentibus futura colliguntur, ac prævidentur. Si hæc *prævidentia* aut præfagitio ad alia, quam quæ possunt ex præsentibus, vel præteritis colligi, extendatur, ea saltem suspecta erit & sine ratione (*). *Acumen* ea judicii perfectio est, qua multa in uno objecto sciimus distinguere. *Profunditas intellectus* est perfectio seu facultas notiones compositas in sua membra resolvendi. *Soliditas intellectus* facultas ratiocinia plura colligandi (**).

Ingenium heroicum, *Genie*, vocabulum est hac nostra ætate notissimum, quod quamplurimi adferant: verum quis sit illius significatus, non concordant Philosophi. Nos hoc nomine intelligimus eminentem relationes, similitudines, discrimina, convenientias & rationes rerum perspiciendi ac inveniendi vim & vigorem (***) .

§. 20.

(*) Vid. Cl. Feder Log. germ. Cap. 1. Sect. 2. §. 17. Non loquor de rebus futuris, quæ constituta certa quadam rerum sive caussarum serie necessario eveniunt; nec de illis, quæ Deo revelante aut inspirante prævidentur vel præfagiuntur.

(**) Walchius in suo germ. Lexico in Philos. verb. *Scharfsinnigkeit*, *Tieffsinnigkeit*, *Gründlichkeit*, alio modo hæc nomina explicat & definit. Conf. Baumeister Phil. defin. §§. 788. 791, 808.

(***) Plures hujus vocabuli significationes adfert Cl. Flögel in libello, cui tit. *Geschichte des menschlichen Verstandes*.

§. 20.

De cognitione intuitiva & symbolica.

Nostra cognitio duplex est: vel enim ideam ipsam & ea, quæ in illa insunt, intuemur, ac uno obtutu cognoscimus: vel ideam & ea, quæ in illa continentur, cognoscimus, quatenus per verba enunciamus, aut aliis signis repræsentamus; non autem intuemur ideam ipsam, verbis aut aliis signis significatam. Illa cognitio dicitur *intuitiva*: hæc *symbolica*. Intuitiva ergo cognitio ipso idearum intuitu absolvitur; in symbolica vero res percipiuntur verborum duntaxat aut aliorum signorum ope (*).

Experientia scimus, ad acquirendas notiones abstractas ac universales, & quæ sensibus & imaginatione nequeunt percipi, ac proin etiam ad cogitandum (§. 18), necessaria esse quædam signa, cuiusmodi cumprime sunt verba. Hinc patet, cognitionem symbolicam facultati cognoscendi superiori esse propriam (§. 11),

§. 21.

De differentia facultatum cognoscendi in diversis hominibus.

Cognoscendi facultates & vires non sunt in omnibus hominibus æquales, sed in plerisque diversissimæ. Id nec stupidissimus ignorat. Non solummodo integræ nationes, quemadmodum in usu vivendi,

C 2

ita

(*) Sic si rem quamdam e. g. horologium præsens intuear, & conscius quoque sim eorum, quæ in horologio uno intuitu percipio, hæc mea cognitio erit intuitiva. Dum vero cogito, virtutem esse habitum facultates hominis perficientem, symbolicam habeo cognitionem.

ita & in cognoscendi viribus & facultatibus, fed homines etiam unius nationis, unius loci, immo etiam unius familiæ maxime differunt: in uno vis intellectus est maxima, in altero vix scintilla illius observatur: hic sublimi præditus est ingenio, aut singulari iudicio; ille vel ingenio, vel iudicio, vel utroque ferme caret: alius docilis & perspicax est, alius hebes ineptusque. Non tanta est vultuum dissimilitudo, quanta virium cognoscendi. Causæ huius discriminis plures sunt; quas inter præcipue censentur corporis indoles ac constitutio, clima & cæli temperies, victus, educatio, linguæ, & societas (*).

Verum licet quis omnia habeat, quæ aliquid ad perfectionem suæ cognoscendi facultatis conferre possent; si tamen ei studium desit atque exercitatio, parum aut nihil ex illis hauriet utilitatis.

SECTION III.

DE OPERATIONIBUS HUMANI INTELLECTUS.

§. 22.

Recensentur intellectus operationes.

Mens nostra has, quas indicavimus, cognoscendi facultates variis modis exferit, diversasque suas operationes, si ad ea, quæ intus in nobis aguntur,

(*) Copiose hac de re agit Cl. Flögel in libello supra citato. Muratorius quoque plura de eadem materia habet lectu digna P. 2. delle Rifless. sopra il buon Gusto cap. I.

tur, adtendamus, sat perspicue manifestat. Vel enim mens res in se contemplatur, non autem earum convenientiam aut discrepantiam; seu nihil de iis adferendo, aut negando: & hæc mentis operatio dicitur prima, & *simplex perceptio*: primo quippe res percipimus, antequam de illis aliquid enunciamus. Prima hæc mentis operatio producit *ideas & notiones*. Vel mens has ideas aut notiones confert adfirmando earum convenientiam aut negando: & hæc illius operatio secunda vocatur, quæ profert *judicia*. Vel demum elicit ex duobus judiciis tertium; & tertiam mentis efficit operationem, quæ *ratiocinatio* adpellatur.

Quartam quidam addunt mentis operationem, nimirum *methodum*. Verum methodum non esse distinctam ab aliis mentis operationem, sed solummodo perceptionum, judiciorum atque ratiociniorum aptam ad veritatem inveniendam & demonstrandam dispositionem ac ordinem, mihi probabilius est, communiorque Philosophorum sententia. Omnis igitur nostra cognitio continetur ideis seu notionibus, judiciis ac ratiociniis. Quare primo agemus hac in sectione de ideis; tum de idearum signis: porro de judiciis: & denique de ratiociniis.

I. D E I D E I S.

§. 23.

De idearum objectis & rerum notis.

Objectum alicujus rei illud dicitur, circa quod res ipsa versatur, vel occupatur: objectum idearum vel notionum sunt ipsæ res repræsentatæ per ideas. Quare de omnibus, quæ repræsentari ab nobis possunt, aliquam possumus habere cognitionem. Non tamen ex eo sequitur, illa, quæ ne-

queunt ab nobis repræsentari, esse cognitu impossibilia, nisi comparate ad nos, quorum facultas cognoscendi est admodum arctis limitibus circumscripta (*).

Omnes res, quæ nostrarum sunt objecta idearum, seu quæ sub nostram cognitionem cadunt, inter se differunt. Id, per quod una res ab altera differt, *nota* vocatur: si hæc ab re abesse nequeat, dicitur *nota constans*; sin autem adesse vel abesse poterit, *mutabilis*. *Notæ constantes* continent rationem, cur aliæ notæ constantes adsint, adpellari solent *essentiales*; aliæ autem notæ constantes *adtributa*. *Notæ mutabiles* dum in re insunt, dicuntur *internæ*, vel *accidentia*, sive *modi*; si vero rei tantummodo conveniant extrinsecus & comparate ad alias, *externæ* & *relationes* nominantur (**).

§. 24.

De idearum sive notionum differentia materiali.

Cum tam idearum seu notionum objecta, quæ repræsentantur, quam modus, quo repræsentantur, differunt; ipsæ quoque notiones diversæ sint necesse est: hinc in varia genera distribui eæ solent. Et quidem secundum differentiam objectorum, quæ differentia *materialis* vel *objectiva* nominari solet,

- a) ideæ aliæ sunt *phantasticæ*, seu rerum corporearum, aut quæ res repræsentant sub imagine corporea (***) : aliæ *intelligibiles*, seu rerum incor-

(*) Næ igitur stulte ratiocinantur illi, qui ea omnia, quorum sibi ideam formare nullam possunt, perfricta fronte negant.

(**) Quidam notas duntaxat rebus intrinsecas, unde res agnoscuntur, & a se invicem discernuntur, admittunt.

(***) Ideæ quoque arbitrariæ, quas ipsi confingimus, adpellantur *phantasticæ*; quæ sub nomine *entium rationis* in Scholis celeberrimæ fuere.

incorporalium; five quorum objecta nec corpora sunt, nec aliæ res instar corporum representatæ. Ideæ phantasticæ etiam vocantur *ideæ sensuales*.

b) Aliæ sunt *simplices*, seu quorum objecta plures in partes discerpi nequeunt: aliæ *compositæ*, quæ nimirum plures continent ideas simplices, quæ seorsim considerari possunt.

c) Aliæ *singulares*, id est, rem repræsentantes individuum: aliæ universales, seu exhibentes rem communem pluribus (*).

C 4

d) Aliæ

(*) Philosophi omnes, Porphyrium sequuti, universalium genera distinguebant, nimirum *genus*, *speciem*, *differentiam*, *proprium* & *accidens*. *Genus*, ut ipsi ajunt, est, quod de pluribus & differentibus specie in eo, quod quid est, prædicatur: seu est idea universalis, quæ de pluribus prædicatur, quæ specie differunt, cum quid sit quæritur. Sic *animal* comparate ad hominem & brutum genus est, quia est utrique commune. *Species* est, quæ de pluribus & differentibus numero in eo, quod quid est, prædicatur; seu est idea universalis, quæ convenit pluribus solo numero differentibus, & ita prædicatur de illis, ut totam eorundem essentiam exprimat. Sic *homo* est species, communis omnibus individuis humanis. *Differentia* est, quæ de pluribus & differentibus specie in eo, quod quale quid est, prædicatur; seu est principium illud, per quod plures species, quæ sub eodem genere continentur, inter se differunt: ut *rationalitas* est differentia inter speciem hominis & bruti. Porro differentia prædicatur in quale quid: si enim quærat, quid sit homo; & si respondeatur, esse animal, ultra interrogari necesse est, ut sciatur quale sit animal, scilicet rationale. *Proprium* est unum aptum inesse multis & prædicari de illis in quale accidentale necessarium, seu ut adtributum non quidem essentiale, necessarium tamen, manans ex essentia. *Proprium* tamen quadrifariam dividunt: nam & id, quod soli alicui speciei convenit, etsi non omni, *proprium* dicunt; ut homini Medicum esse vel Geometram: & quod omni convenit, etsi non soli; quemad-

mo-

d) *Aliæ abstractæ*, quæ repræsentant aliquid, quod rei inest, aut ei adhæret, absque ipsa re, cui inest; seu, ut Scholæ loquuntur, quæ repræsentant formam absque subjecto. Generatim omnes illæ idæ dicuntur abstractæ, quæ aliquid velut separatum ab rebus singularibus, five individuis, & a materia repræsentant (*).

Aliæ

modum homini esse bipedem: & quod soli & omni & aliquando; ut homini in senectute canescere: & quod soli, omni & semper; quemadmodum homini esse risibilem. Et hoc ultimum dicitur vere & in stricto sensu proprium. *Accidens est, quod adesse vel abesse absque subjecti corruptione potest.* Hæc fere omnia Porphyrius in libello *quinque Vocum*, cap. 1. & seq. Si quis plura aveat de his *universalibus* scire adeat Scholasticos, quorum plurimi hisce in rebus maximam operam impendebant, & utramque impleverunt paginam, non perpendentes, ridiculum esse, ut Plato ait in Dialogo 6 de Republ. in rebus minimis omne studium ponere. Nam fieri non potest, ut idem magnus Philosophus fatur, apud Ælium lib. 2. Variar. Hist. cap. 27. ut qui rebus tam nullius pretii operam navaret adeo diligentem, possit magnis & præclaris negotiis ullis vacare. Hinc noster Melchior Canus reprehendit eos, qui nimis magnum studium multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias. Quo in genere, ait gravissimus hic Theologus de Loc. Theol. Lib. 9. cap. 7, multis etiam e nostris peccasse video, ut eas quoque quæstiones latissime prosequerentur, quibus Porphyrius abstinuit homo impius, sed in hac parte prudens, ut Platonis Aristotelisque discipulum possis agnoscere, qui nec quidquam, nisi opportunis & loco & tempore tractavere; nec quæstiones illas prosequuti sunt, quæ juvenum ingenia obruerent, non juvarent. Fatendum tamen est, non omnes illas de *universalibus* Veterum disputationes, quæ nunc e Scholis ejectæ sunt, nullius utilitatis esse. Nam, ut observat doctiss. Ant. Genuensis P. 1. Elem. Metaph. cap. 7. postquam invaluit apud quosdam Pantheismus, cognitum tandem est, quanti referret, hæc accurate perpendere.

(*) Vid. S. Thom. 1. P. Q. 40. Art. 3.

Aliæ concretæ, quæ exhibent aliquid, quod rei inest, vel inhæret, ut eidem inest vel inhæret; seu quæ repræsentant formam cum subiecto.

Modus, quo acquiri potest idea five notio abstracta, hic est. 1) Eligantur duæ ideæ, quæ quidem inter se ita differant, ut tamen habeant aliquid utrique commune. 2) Dividantur res per ideas istas repræsentatæ in suas partes, ut cognoscatur, quæ sint notæ utrique ideæ communes, quæ differentes. 3) Hæ notæ differentes separentur ab aliis utrimque communibus. 4) Ex istis denique notis communibus formetur una idea, quæ erit abstracta (*).

Ex his perspicuum est, ideas abstractas esse quoque universales, & has ex ideis singularibus ope abstractionis esse deductas. Sic cum mihi repræsentato Platonem, hæc idea unicum duntaxat certumque hominem repræsentat, adeoque idea singularis est. At dum ab hac idea separo omnia ea, per quæ Plato ab alio quolibet individuo distinguitur, jam Plato cum aliis omnibus hominibus convenit, & idea singularis evadit universalis.

e) Aliæ tandem ideæ sunt *absolutæ*, seu rem repræsentantes non connexam cum alia: aliæ *relativæ*, seu quæ ordinem & relationem continent ad aliam rem five ideam; atque una percepta percipitur & altera. Inter ideam *relativam* & *relationis* hoc discrimen designatur, quod idea relationis contineat rationem, cur una relativa ad aliam referatur. Sic Creator & creatura dicuntur ideæ relativæ; creatio autem idea relationis.

(*) Vid. Cl. Georg. Frid. Mejer Log. germ. P. I. Sect. 2. §. 292.

§. 25.

De idearum abstractarum & universalium comprehensione ac extensione.

In idea abstracta & universali duo nostram merentur adtentionem, *comprehensio* nimirum & *extensio*. Per comprehensionem ideæ intelliguntur omnes notæ collectim sumtæ, ac per ideam repræsentatæ: ut in idea hominis vita, sensus, ratio: per extensionem vero omnia subjecta sive individua, quibus notæ ideæ conveniunt, ut in idea hominis omnia individua humana. Hæc ideæ extensio restringitur sæpe quibusdam particulis unum tantum individuum vel determinatum, vel vagum denotantibus: ejusmodi sunt *hic*, *ille*, *aliquis*, *quidam* &c. Et idcirco idea universalis evadit *singularis* aut *particularis*. Si idea per abstractionem comprehendat eas tantum notas, quæ pluribus conveniunt numero differentibus, illa erit idea universalis *speciei*. Si in tali idea comprehensio per abstractionem iterum diminuatur ita, ut solummodo comprehendat notas pluribus specie differentibus communes; tum oritur universalis idea *generis*. Generum & specierum tres dantur classes, nimirum genus & species suprema, media ac infima. Genera media & infima possunt quoque evadere species: & hinc vocari etiam solent *genera subalterna*.

Ex quibus omnibus patet, a) diminuta ideæ comprehensione extensionem illius crescere, & contra; seu quod idem est, facta majori sive plurium notarum abstractione ideam magis fieri universalem. b) Quamvis ideam abstractam sub se continere omnes illas ideas, a quibus illa fuerit abstracta. Quare genus continet sub se suas species, & species sua individua.

§. 26.

De idearum differentia formali.

Si idearum consideretur varius modus, quo repræsentantur; seu, ut Scholæ loquuntur, idearum *differentia formalis*, eæ dispertiuntur,

a) in *claras & obscuras*. Clara idea dicitur, quæ notas nobis exhibet sufficientes ad rem cognoscendam, & ab omnibus aliis discernendam. Obscura est, quæ non repræsentat notas sufficientes ad rem ab rebus aliis discernendam. Idea clara dicitur *completa*, si notas exhibeat sufficientes ad rem in quovis statu agnoscendam & ab aliis distinguendam: idea autem non repræsentans notas sufficientes, *incompleta* vocatur. Idea clara etiam dicitur *determinata*, si tot solummodo, non plures nec pauciores notas contineat, quam rei agnoscendæ & ab aliis discernendæ sufficiunt. Ideæ *determinatæ* opposita est *indeterminata*, quæ aut abundans est, aut mutila, aut vaga.

b) in *distinctas & confusas*. Idea distincta est, quæ ita rem repræsentat, ut non solum rem ipsam, sed rei quoque notas características clare cognoscere, easque ab aliis rebus secernere possimus: secus erit *confusa* (*). Distincta idea erit *adæquata*, si quoque notarum karakteristikarum notas clare exhibeat: si vero has clare non repræsent, erit *inadæquata*. Adæquata igitur idea plures distinctas continet ideas, nimirum totius rei, & ejusdem partium seu notarum (**).

Cum

(*) Quidam aliam harum idearum definitionem dant. Sunt quoque, qui omnem ideam claram, distinctam esse ajunt, & obscuram, confusam. Saltem sæpe sæpius ejusmodi epitheta promiscue usurpantur.

(**) Conf. Cl. Mejer Log. §. 179.

Cum novas de notis notarum notas, & de his iterum novas investigare possumus, manifestum est, ideas adæquatas diversos habere perfectionis gradus. At paucis & his raro admodum datum est ad altiorem illarum ascendere perfectionis gradum.

§. 27.

De idearum origine.

Visis idearum differentiis, inquiremus oportet in earum originem, de qua diversa reperire est Philosophorum sensa. Certum tamen mihi videtur, rationibus sufficientibus destitui opiniones illorum, qui idearum originem non ex sensibus seu sensationibus, sed aliunde derviant (*); aut qui *ideas innatas* adstruunt (**). E contrario sententia, quæ ideas omnes ab sensibus oriri docet, quæque plerisque nunc adridet Philosophis, iis omnibus consentanea videtur, quæ docet experientia. Et profecto

- 1) Omnes omnino homines nullo non tempore experiuntur, nullam prorsus se formare posse ullius rei ideam, quam numquam sensibus perceperunt. Sic cæcus nequit sibi repræsentare

(*) Cl. Feder Logik 3 Abschnitt §. 21.

(**) In definienda *idea innata* ii ipsi, qui illas sunt amplexi, non consentiunt. Vid. Ant. Genuens. Lib. 2. Art. Log. Crit. cap. 2. §. 3. Plures tamen adhærent Cl. Purchotio, qui parte 1. Logicæ cap. 1, ideam innatam dicit, *quæ menti nostræ ab ortu divinitus est ingenta: sive quæ nobis a primo vitæ momento ad extremum, quoties attendit animus, semper præsto est; & ab sola prima causa, sine corporis, aut cujuscunque alius causæ secundæ subsidio, suam habet originem.* Quo autem sensu defenderit ideas innatas ipse Cartesius, certum haut est. Vid. Doctiss. Huetius in Censura Phil. Cartes. cap. 3.

tare colorem ; nec alio sensu perpetuo orbatus hujus sensus objectum : & quis nostrum habet ideam animalis cujusdam , aut alterius rei, sensibus numquam & nullo modo perceptæ ? Atque id probat non solum rerum singularium, sed universales quoque & abstractas ideas ab sensationibus oriri : ut enim effingi possit notio universalis e. g. colorum , ante necesse est , ut habeatur idea colorum singularium , horumque notarum , quam ope abstractionis formetur ex illis notio universalis (§. 24).

2) Qui magis utitur suis sensibus , majori idearum tam singularium quam universalium numero paratus est ; minori , qui minus ; & exiguisissimo , qui rarissime adhibet sensuum usum, ac sine ullo hominum ac librorum commercio adolescit (*). Nullus igitur dubito , quin ille nullam haberet ideam , qui numquam posset uti suis sensibus , aut iis prorsus destitutus foret. Et certe non alium ob usum aut finem dati sunt nobis sensus , nisi ut eorum ope anima res percipiat.

3) Ideæ universales , de quibus esse potest dubium , num a sensibus originem habeant, ope verborum , aut aliorum signorum , rem pluribus

(*) Hoc aliisque argumentis probat Ant. Genuensis Parte 3. Element. Metaph. Propos. 34 , hanc vulgarem de origine idearum opinionem esse conformem conscientiae & phaenomenis naturae humanae ; eademque nos evidentia , qua certi sumus , nos primas nostras phantasias ideasque sensuum ope habere , confcios esse ait , ope primarum hujusmodi *φαντασιων* idearumque alias nos conformare compositas, aut detegere connexas , vel ex iis conficere abstractas. Et tamen , quod vehementer miror , hic ipse eadem in propositione opinionem istam incertam esse adferit : quasi vero sententia quæ evidentia nititur , incerta esse possit.

bus communem significantium , acquiruntur (§. 20) : hæc vero non solum , si ea *materialiter* consideremus , addiscuntur sensibus , scilicet auditu vel visu ; sed nec vim significandi ullam habent , nisi aliquo modo cum sensationibus connectuntur (*). Universales igitur ideæ proveniunt ab sensibus saltem remote , aut *mediate*.

- 4) Nulla est in nobis idea , etsi rei ab sensibus remotissimæ , quæ aut in sensualem ideam seu sensationem ultimo non resolvatur ; aut ex ideis sensualibus jam habitis ope abstractionis , compositionis , reflexionis , ratiocinii conformari nequeat. Et sane si quæ ideæ sensuum aut idearum sensualium ope acquiri minime possent , seu essent nobis innatæ , eæ certe essent ideæ Dei , spiritus , entis , veri , unitatis , cognitionis , virtutum , axiomatum , primorum principiorum &c. & taman has aliasque id genus ideas ex rerum sensibilibus ideis erui posse , facile concipitur , ac reapse erui ostenderunt Viri doctissimi (**). Cum itaque & sumus certi , ideas rerum sensibilibus ab sensibus oriri ; & perspicue concipimus , quo modo ideæ rerum insensibilium ex rerum sensibilibus ideis proficisci possint ; non sane recte aliunde , quam ab sensibus idearum rerum etiam insensibilium origo derivanda est : non enim plures rerum causæ aut origines statui debent , quam quæ faciunt explicandis effectibus satis.

§. 28.

(*) Feder lon. cit. Vid. etiam Wolfii vernünftige Gedan-
ken von Gott , der Welt &c. cap. 5. §. 834.

(**) Lockius , Huetius , Gassendus , Fortunatus a Brixia
aliique plurimi. Profecto sexcenta adferre possem , si
longus esse vellem , phænomena , quibus possem pro-
bare , non tantum ideas rerum sensibilibus , sed alias
quoque quascumque ab sensibus quodam modo proficisci.

§. 28.

Continuatur eadem materies.

Licet vero difficile intellectu sit; aut explicari nequeat, quomodo ideæ ab sensibus oriri possint; negandum tamen non est, quod certa ac perpetua probatur experientia; præsertim cum alia circa idearum originem systemata longe majoribus difficultatibus sunt obnoxia, & levioribus fulciuntur argumentis. Sane plura dantur phænomena & effectus tam in nobis quam extra nos, quorum causam & originem scimus; quomodo autem fiant, ignoramus, aut percipere non possumus. Quare non recte ratiocinari mihi illi videntur, qui ex eo, quod percipere nequeunt, quomodo ab sensibus, seu impressione rerum externarum in sensus, vel motione organorum nostri corporis oriri ideæ possint, hanc nostram sententiā repudiant tamquam falsam.

Sed bene notandum hic est, non omnes ideas eodem ab sensibus, seu impressione rerum externarum in sensus oriri modo: ideæ enim universales, abstractæ & rerum sensibilibum non oriuntur ab sensibus proxime sive *immediate*, quemadmodum ideæ sensuales seu rerum sensibilibum; sed remote vel *mediate*; nimirum ex ideis rerum sensibilibum, ope abstractionis, consociationis, reflexionis & ratiocinii adquirimus ideas quascumque, quæ sensu percipi non possunt. Sic ex ideis sensualibus, repræsentantibus homines singulares, seu individua humana, ope abstractionis; sive considerando tantum illas notas, in quibus conveniunt, aliis, in quibus differunt, omissis, exsculpimus ideam universalem hominis. Sic quia anima cognoscit se ipsam, sibi comparat etiam notionem rerum incorporearum. Idea *veritatis* ex sensibilibum cognitione
ex-

excerpitur: *verum* enim dicimus, quod suo exemplari conforme est; plura autem in rebus sensibilibus occurrunt oculis, quæ sibi mutuo consentiunt, & suo exemplari conformia sunt: abstractionis igitur ope ex ideis rerum sensibilibus idea universalis veritatis nascitur. Ex ideis rerum *contingentium* & visibilium habet suam originem idea *Dei* (*). Ex propositionibus singularibus, quarum objecta sub sensu cadunt, & ex illarum inductione abstractioneque progignuntur notiones axiomatum & principiorum. Rerum animadversione, experientia, exemplis & institutione nominumque explicatione ideæ virtutum ac vitiorum innotescunt (**). Et denique, ut ad pauca redeam, *quidquid animo cernimus, id omne oritur* aliquo saltem modo *ab sensibus* (***)).

Nec ex hoc sequitur, corpus, utpote cui plures sunt propriæ operationes non pendentes ex anima, ut circulatio sanguinis, motus cordis & articularum, præstantius esse anima, quæ in suis operationibus pendet ex corpore: non, inquam, id ex hoc

(*) Vid. S. Thom. I. P. Q. 88. Art. 3. Huetius in Censura Phil. Cartes. cap. 4. Auctor *Artis dirigendæ mentis*, qui est Ricciotti, Part. I. cap. 3. aliique quamplurimi.

(**) Ideas virtutis ac vitii, ait Joan. Clericus, & ex eo alii, nequaquam innatas esse hinc liquet, quod exemplis & institutione eas a parentibus, magistris iisque, quibuscum vivimus, habeamus. Hinc fit, ut apud cultiores gentes sint magis perspicuæ, quam apud barbaras, utque tanta sit in humano genere circa virtutes & vitia dissensio. Ad disciplinam quidem & exempla aliorum accedat nostra meditatio necesse est, nisi velimus sæpissime falli; sed hoc ipsum indicium est, nullas neque nobis, neque aliis innatas de hisce esse ideas.

(***) Tullius Lib. I. de Finibus. Videri etiam possunt, præter Auctores supra §. præced. nominatos, Cl. Storchonau Part. 2. Psych. Sect. 3. cap. 4. Jac. Zallinger Part. I. Log. gen. cap. 9.

hoc sequitur: nam falsum inprimis est, corpus ex anima in suis operationibus non pendere; siquidem corpus sine anima, quæ illud informat animatque, nullam prorsus actionem, nullum motum facere potest. Dein anima quidem ob leges suæ unionis cum corpore, quamdiu cum eo conjuncta est, ab eodem in suis operationibus pendet nimirum quatenus necessariæ sunt motiones cerebri & sensuum; seu quatenus ab sensibus objecta referuntur, vel per eos ministrantur phantasmata: verum ex his anima citra adminiculum sensuum, & sine ulla corporis ope notiones abstrahit, format, cogitat & vult. Quidquid ergo corpus animæ in his operationibus supeditat, nihil aliud est, quam dispositio quædam ac conditio. Quare etsi anima in suis operationibus indigeat tali modo corpore, isto tamen longe præstantior est; siquidem eo duntaxat utitur tamquam instrumento vel ministro (*).

Illud quoque argumentum ex adpetitionibus & inclinationibus quibusdam, quas innatas credunt, sumtum, quo evincere volunt ideas quasdam non ope sensuum acquisitas esse, sed nobis congenitas, infirmum est: nam nullo firmo probari argumento potest, *actuale* adpetitionem vel inclinationem nobis congenitam esse, etsi in nobis a natura insit vis adpetendi bonum cognitum. Homo igitur ita est comparatus ab natura, teste cujusvis experientia, ut, simul atque percepit bonum, ad id inclinetur; non tamen naturæ adpetitu fertur reapse vel *actualiter* in bonum, nisi postquam illud ut bonum cognoverit. Cum ergo certa & constanti experientia ac intima conscientia notum nobis est, omniumque fere Philosophorum nunc confirmatum consensu,

P. Stoll Logica.

D

fu,

(*) Quamdiu in eodem sunt anima atque corpus, hoc quidem fervire atque subesse natura jubet, illam vero præesse atque dominari. Plato in Phædone.

su, nullam in nobis esse cognitionem innatam, vel sensu non acquisitam, recte colligimus, nullas quoque dari actuales inclinationes aut adpetitiones nobis congenitas. Ita quoque instinctus ille naturalis, seu adpetitus, quo omne animal simul ac ortum est, id agit, ut nutrimentum sibi paret, se conservet, ac ab iis se alienet rebus, quæ interitum videntur adferre, nullas in animantibus ideas ab natura primo inditas exigit, sed solum certam organorum corporisque constitutionem, qua in illis certi quidam motus, atque idcirco his quoque respondententes ideæ excitantur, quibus adiguntur ad quærendum alimentum, conservandam vitam & suum statum, & fugienda ea, quæ iis noxia sunt & contraria (*).

§. 29.

De formalis differentiae idearum causa.

Quemadmodum ex nostris sensibus oriuntur ideæ (§. 27 & 28); ita quoque ex illorum constitutione ac usu provenit idearum perfectio vel imperfectio, seu

(*) Cl. And. Corsinus Part. 1. Log. cap. 2. n. 6. existimat, argumentis Platoniorum & Cartesianorum invictissime demonstrari ideas innatas. Verum cum, teste Ant. Genuensi Part. 3. Elem. Metaph. cap. 3. de Syst. idear. innat. graves Philosophi non omnes modo e schola, sed politiores alii ita omni ex parte adversus systema idearum innatarum inveci sunt, ut vix hodie in Europa reperiatur, qui sit nominis alicujus, hujus systematis patronus, id dicamus necesse est, nimirum aut omnibus nostri ævi Philosophis argumenta hæc invictissima Platoniorum & Cartesianorum ignota plane esse; aut horum argumentorum vim neminem illorum perspexisse; quod utrumque oppido falsum esse nemo non videt; aut Cl. Corsinum falli. Legatur Cl. Altieri, qui tom. 2. Elem. Phil. Part. 3. cap. 5. ad argumenta Cartesianorum bene respondet.

seu earum *formalis differentia* (§. 26). Hinc quo melior est sensuum constitutio ac rectior eorum usus, eo clariores, distinctiores, magis determinatæ ac perfectiores oriuntur ideæ; modo ne desint aliæ cognoscendi facultates perfectioni sensuum respondentes, illarum rectus usus, & sedula adtentio: ex omnium enim cognoscendi facultatum perfectione ac usu pendet perfectio idearum; & absque sedula adtentione nec sensuum & aliarum cognoscendi facultatum perfectio quidpiam confert ad perfectionem idearum; nec recte illis uti possumus; atque adeo nullam umquam claram ac distinctam acquirere notionem. Si igitur aut sensus sint vitiati; aut modus iis utendi non rectus; aut vires cognoscendi exiguæ ac debiles; aut nulla vel fere nulla adtentio; ideæ quoque obscuræ atque confusæ erunt. Ingens est numerus hominum, qui ob solum adtentionis defectum vix ullius rei claram habent cognitionem, & de re nonnisi ex cortice judicant. Si primæ notiones ob quemcumque defectum obscuræ, confusæ ac indeterminatæ sint; aliæ, quæ ab illis pendent, nequeunt esse claræ, distinctæ ac determinatæ. Næ igitur magni ii sunt Philosophi, qui ex ideis obscuris, confusis & arbitrariis philosophari, aut ex eis nescio quæ systemata solent cudere.

Sensus, etiamsi bene valentes & recte dispositi, habent tamen, sicut etiam quævis alia cognoscendi facultas, suos limites, & quidem comparate ad rerum numerum, varietatem ac subtilitatem valde arctos. Quapropter sensus quamplurima percipere non possunt, quamplurima obscure tantum & confuse, ut res nimium distantes, nimium minutas, naturam objectorum internam, & omnia ea objecta, quibus non sunt rite adplicati. Ob limitationem quoque sensuum & virium cognoscendi ideæ

plurium simul objectorum obscuræ sunt & confusæ: opprimuntur enim sensus aliæque facultates cognoscendi rerum multitudine; & hinc illas clare distincteque percipere nequeunt; quin plures & diversas prorsus res in unam quasi compingunt, ac ex illis efficiunt confusum chaos. Denique torpor inertiaeque mentis & inordinata discendi methodus imaginariaque scientia formalem idearum potissimum impediunt perfectionem.

§. 30.

De idearum nostrarum adfociatione hujusque lege.

Dum menti nostræ rerum ideæ quæcumque præfentes sunt, recurrunt etiam & excitantur in nobis aliarum rerum olim perceptarum ideæ. Statim ac præsens est idea inimici, ideæ quoque injuriarum ab illo inlatarum præsto sunt: mox uti mentem subit idea certi cujusdam loci, ad mentem etiam ideæ actionum ibi patratarum redeunt; & sic de aliis. Id nos omnes perpetuo experimur. Hæc idearum adfociatio hac nititur lege: *Ideæ nostræ mutuo excitantur ac consociantur partim secundum similitudinem, quam inter se habent; partim secundum connexionem, quam acquisivere pariter existendo: & secundum hanc legem series idearum, quæ in nobis producantur, determinatur.* Cum autem quædam ex nostris ideis cum aliis naturalem quamdam cognitionem habent, quam ratio investigat; aliæ autem talem cum aliis connexionem, quæ fortuito aut consuetudine nascitur (*); hinc alia idearum adfociatio naturalis, alia usualis.

Hanc adfociationis idearum legem generalem ac principalem esse universalis ac perpetua experien-

(*) Lockius Lib. 2. de Intellectu humano, cap. 33.

perientia demonstrat. Si quippe paulo adtentius inquiramus, cur præsentibus quibuscumque animo ideis aliæ recurrant; non aliam fane, saltem ultimo inveniēmus hujus rei causam & rationem, quam idearum similitudinem ac connexionem. Sic ideæ ectyporum excitant ideas prototyporum; ideæ floris, coloris, animalis, vel quarumvis rerum præsentium ideas rerum absentium olim perceptarum & præsentibus similium. Sic quoque producta idea vocis recurrit statim idea rei: cum idea certi temporis redit idea certi cujusdam facti; & cum aliis ideis quibuscumque ideæ illæ, quæ vel idearum præsentium partes sunt, vel quas cum illis haufimus, vel quocumque modo illis connexionimus. Idem animadvertimus, dum, liberum dando nostris cogitationibus aditum, aut diu confabulando, concurrunt & excitantur multæ diversis de rebus cogitationes vel sermones: si enim inquiramus, quo fuerimus modo in has cogitationes aut sermones abducti, comperimus, recurrendo ad initium seriei cogitationum vel sermonum, id factum esse aut similitudine aut connexionem idearum; vi cujus cogitatio trahit cogitationem, & sermonem sermo excepit. Denique annon memoria tam *verbalis*, qua recitare novimus longissimam etiam orationem, quam *localis*, dum certo loco vel partibus loci adfigimus partes aut verba orationis, seu potius ideas nostras, evidenter demonstrat, illas mutuo excitari ideas, quas nostra mens confociavit? an non inde est, quod homines soleant varias facere notas, e. g. nodum in muccinio, ad suscitandam alterius rei ideam? an non ob eandem ideæ tenebrarum cum ideis lemorum & spectrorum conjunctionem maximum noctis obscuritas pueris præsertim ac feminis incutit terrorem? Hæc aliaque hujusmodi innumera, quæ confarcinari possent, satis probant,

idearum similitudinem & connexionem esse rationem generalem, cur hæ & non aliæ redeant ideæ; atque illam, quam adtulimus, adfociationis idearum legem esse generalem ac principalem.

Huic sententiæ majorem vim id addit, quod per isthanc legem phænomena psychologica & effectus, ab idearum adfociatione provenientes, facili negotio explicentur, illique innitantur: ejusmodi sunt excitatio effectuum vehementium, ars mnemonica, ingeniorum discrimina, evagatio sermonis & mentis, somnia, consuetudines seu pravæ seu bonæ, productio variorum effectuum diversis in hominibus ab una eademque idea, excogitatio systematum & fabularum, diversæ mentium constitutiones, plurima præcepta Philosophiæ æstheticæ &c.

§. 31.

Continuatio ejusdem materiæ.

Verum licet hæc adfociationis idearum lex generalis sit; non raro tamen ejus effectus impeditur; si nimirum interveniant novæ aut ante excitatæ ideæ vel sensationes sæpissime non observatæ. Ita e. g. si quis ad reprimendum ob sibi inlatum damnum mœrorem idearum confociationem abrumpat, convertendo cogitationes suas ad aliud objectum; in adfociatione idearum, quæ producta hujus objecti idea excitantur, recurrit etiam sæpe sæpius antea excitata idea injuriæ vel mœroris. Idem contingit, si interveniat nova inobservata sensatio.

In somniis quoque lex obtinet; etsi in iis sæpissime aliquid interveniat, quod impedit hujus legis effectum. Plerumque nos ea somniamus, in quibus

bus vigiles versamur, & quæ sæpius cogitamus (*): & in ejusmodi somniis non raro animadvertimus, repræsentationes fieri secundum earumdem similitudinem aut connexionem: recte ergo colligimus, in aliis etiam somniis, in quibus id ob defectum nostræ cognitionis circa statum hominis dormientis, aut ob debilitatem sensationum in somnio, observare non possumus, idem fieri, nisi quædam effectui legis obstant: cujusmodi sunt novæ sensationes, novæ motiones a spiritibus animalibus in sensorio communi effectæ (**), & alia, quæcumque illa

D 4

(*) Id descripsit Lucretius Lib. 4. de Rerum Natura his versibus:

*Quo quisque fere studio defunctus adhæret;
Aut quibus in rebus multum sumus ante morati,
Atque in qua ratione fuit contenta magis mens:
In somnis eadem plerumque videmur obire:
Causidici causas agere, & componere leges;
Induperatores pugnare, & prælia obire:
Nautæ contractum cum ventis degere bellum.*

(**) Doctiss. Wolfius, cum cap. 2. Metaph. germ. sæpius cit. §. 235, adseruisset, imaginationem facultatem esse producendi ideas rerum absentium, quas sensu externo jam percepimus; somnia quoque, quæ ex ejus & aliorum Philosophorum sententia nihil aliud sunt, quam imaginationes §. 239, ejusmodi inferebat esse repræsentationes, atque adeo omnia somnia ex sensationibus; immediate oriri §. eod. & 799: hinc etiam omnem somniorum diversitatem soli adscribebat interventui recens productarum sensationum jam olim habitatarum, seu idearum rerum absentium, sensu externo jam olim perceptarum §. eod. Verum Celeberr. Boerhavius, quem Cl. Storchenau aliique sequuti sunt, existimat, non tantum ideas sensu externo jam acquisite, sed novas quoque & numquam antea habitas in sensorio communi excitari posse ab agitatione scilicet solito fortiori spirituum subtilissimorum motui aptissimorum. Wolfii sententia etiam Federo non probatur: sed nec Wolfio desunt affectæ ac defensores, & quidem non ignobiles.

illa sint, quæ nova in somniantes producant phantasmata: hæc quippe, dum in societatem aliorum jam præsentium phantasmatum inrepunt, horum connexionem perturbant, atque aliam efficiunt adfociationem. Dein cum vigilando res nullo modo connexas, sed diversissimas continuatim percipimus, & sic percipiendo connectimus, non mirum est, idem evenire in somniis. Ad hæc interior corporis dispositio, magna imaginationis vis, quæ in somnio a ratione non coercetur (*); forsan & mutatio specierum impressarum in phantasia, vel vestigiorum a motionibus spirituum in cerebro relictorum (**), mobilitas fibrillarum contiguarum facillime excitanda, efficere possunt, ut nihil tam præposterum, tam incondite, tam monstruose cogitari possit, quod non possimus somniare, utque propterea existimemus, ejusmodi somnia non secundum indicatam legem fieri (***).

§. 32.

(*) Num numquam quædam rationis operatio in somniis interveniat, jure dubitari potest.

(**) Non consentiunt Philosophi, an vestigia a motionibus spirituum relictæ, seu ab objectis externis facta haberi possint pro objectorum externorum imaginibus; an autem illa nihil aliud sint, quam quod pori cerebri, per quos spiritus antea cœperunt suum cursum, acquisiverunt eo pacto facilitatem majorem, quam alii, sese rursus aperiendi eodem modo spiritus, qui ad se veniunt, ut ait Cartesius de Pass. animæ I. p. art. 2.

(***) Non raro in somniis est occulta quædam imaginationum connexio; quam cum non observamus, nullam in iis esse credimus. Sed nec illas idearum vel phantasmatum adfociationes, quæ legi generali ob impedimentum quoddam non consonant, temere & sine omni lege fieri, non est cur dubitemus; si modo ad illas studiose attendamus; seu si interiorum hominis statum penitus introspicere nobis esset concessum. Idem ferme, quæ diximus de idearum adfociatione in somniantibus, dici potest de idearum adfociatione hominum delirantium. Vid. Cl. Feder loco supra citato.

§. 32.

De quibusdam notatu dignis, quæ ad legem adfociationis idearum spectant.

Plura de idearum adfociatione hujusque lege notatu digna sunt: præcipua adferam.

- a) Quoties excitatur in nobis idea, quæ antea connexa fuerat cum quadam integra serie idearum; seu quæ seriei idearum fuerat pars; toties redeunt, si non interveniat impedimentum, omnes hujus seriei ideæ. Inde fit, ut inopinato plures in mente nostra repræsentationes, cogitationes ac sensa, frivola sæpe noxiaque, renascantur, & resuscitentur adfectus vehementissimi.
- b) Ex magno idearum numero illæ præsertim ac facilius, teste experientia, recurrunt, quæ majorem inter se habent similitudinem, quæ sæpius, aut clarius ac vividius in mente nostra simul exstiterunt, & præsentis mentis statui sunt magis consonæ. Experientia etiam constat, repræsentationes subitas, vel recentes, cum fortiores efficiunt motiones, plures quoque ideas excitare.
- c) Hæc idearum adfociatio non est semper & omnino in nostra potestate. Possumus tamen sæpius impedire, ne excitetur illa idea, qua præsentis redirent aliæ ideæ connexæ; vel idea quoque excitata obitare possumus recursum connexarum cum illa idearum, convertendo nimirum cogitationes nostras ad alias res. Possumus item adfociationes idearum solitas in alias immutare; si tamen illæ nimio usu & temporis diuturnitate firmatæ sint, difficillime ac rarissime mutari possunt. Quapropter prodigio

simile est, si illi, quorum animus prava consuetudine concalluit, ad bonam frugem reducuntur. Vetus enim consuetudo obtinet vim naturæ.

- d) Eadem ideæ in diversis hominibus dispariter consociantur; nempe ut illi varii sunt consuetudine, moribus, adfectibus & mentis corporisque constitutione. Hinc fit; ut de una eademque re diversissima sint hominum sensa. Quare etiam ex hac idearum adsociatione aliarum mentium habitum non obscure possumus conjicere.
- e) Eadem adsociationis idearum diversitas procreat Philosophorum, Politicorum, aliorumque hominum diversa systemata ad naturam, politiam, œconomiam ac Religionem pertinentium, utinam non perniciofa.
- f) Memoria hac adsociationis idearum lege nititur. Id cuique, qui vel leviter consideraverit hujus facultatis proprietates & operationes, manifestum erit. Certum quoque est, legem istam rationem continere, cur vocabula aut alia signa manifestent nostri animi foetus: si enim illorum ideæ non connecterentur cum ideis cogitationum, nullam illa haberent vim significandi.
- g) Dum idearum adsociationibus adjunctæ sunt quædam ideæ ad illas non pertinentes, plurima errata oriantur necesse est in discernendo verum a falso & bonum a malo. Insulsa quoque loquacitas illorum, qui omni ferme momento sermones alio transferunt, aut in unum confundunt, provenit ex idearum inepta absurdæque consociatione.

§. 33.

De sententia, num anima semper cogitet.

Etsi ex omnium sententia quævis idea plures habet alias ideas, quibuscum consociata est, & quarum una excitata excitantur & aliæ, & his rursus aliæ; maxima tamen inter Philosophos viget controversia, num hæ idearum adfociationes & series ita continuæ sint, ut numquam intermittant, seu ut anima semper cogitet. Adserunt alii; alii negant; & alii neutrarum partium sunt.

Illi, qui mentis humanæ essentiam in *actuali cogitatione* cum Cartesio ponunt; aut cum Leibnitio & Wolfio mentem humanam definiunt substantiam, *cujus perceptiones & volitiones numero innumerae per seriem non interruptam, & interrumpi impossibilem altera alteram sequitur*, dum ex his colligunt perennem mentis humanæ cogitationem, id peccant peccatum, quod adpellari solet *petitio principii*: immo plerique Leibnitii ac Wolfii systema de anima tamquam absurdum rejiciunt; & vix unus hoc nostro ævo est, qui cum Cartesio *actualement cogitationem* habet pro humanæ mentis essentia. Nec paritas exposita a Cartesio corporis essentia sumta ullam vim habet: nam

Nil agit exemplum, litem quod lite resolvit,

Majus videtur habere robur argumentum, ad probandam continuam animæ cogitationem, sumtum ex notione vitæ, quam in actione quacumque, quæ sit perennis, positam esse adserunt. Verum quippe est animalia, plantas, ignem atque alia, quæ aliqua vita prædita sunt, tamdiu vivere, quoad actione quadam vitali agitantur: sed potestne ex hoc certo inferri, animam semper cogitare? Estne exploratum animæ vitam in sola cogitatione esse

esse positam? aut estne in nobis clara de animæ vita notio, ut, quo ea vivat modo, confidenter possit pronunciari? Si vita nihil aliud sit, quam vis aut principium agendi, non video, cur illa absque numquam interrupta actione nequeat concipi aut esse. Profecto aliæ facultates hominis non semper sunt in actu: cur igitur non idem dici posset de facultate cogitandi (*)?

Verum utut hæc sint, saltem omnes consentiunt, continuam cogitationem animæ haut convenire; si hoc vocabulum *cogitatio* in significatione propria sumatur, quatenus significat actum animæ, quo sibi sui rerumque extra se aliarum conscia est. Ceterum an anima semper cogitet, si cogitatio sumatur in significato latiori; an etiam in somno

(*) Ex animæ certe natura, quippe quæ ignota nobis adhuc est, argumentum perpetuæ cogitationis adcerfiri nequit; maxime cum sensus internus contrarium arguere videatur. Dormientes enim numquam sentimus nos cogitare, & vigilantes quoque in ea sæpius incidimus obscura intervalla, quæ Gellertianus Orgon in votis habet. Quare vero est simillimum, mentem nostram a functionibus suis quandoque feriari, quo majores colligat vires, quibus dein illas prosequatur promtius. Ita Columb. Roesser in Encyclopædia Posit. Phil. §. 19. Psychol. Et Laur. Altieri: Si non cessat vivere anima, ait Elem. Phil. tom. 2. cap. 5. art. 1. n. 334, cum cesset velle, & eligere, cur cessabit, cum a cogitando requiescit? Equidem si activa animæ potentia non exigit, ut semper velit, & eligat, neque exigit, ut semper cogitet, semperque operetur. Deinde si vita animæ sita est in cogitatione, variabitur animæ vita pro cogitationum varietate, quod ridiculum ædepol est. Neque officit, plantas & animalia tamdiu vivere, quamdiu vitali actione operantur. Nam anima est substantia ab rebus corporeis toto cælo diversa; unde nulla cum istis institui potest comparatio; immo vero ex oppositorum lege, si vita rerum corporearum in actione est, alio prorsus modo explicanda erit spiritualis animæ vita.

somno habeat sensationes & cogitationes obscuras, seu tales, quarum sibi conscia non sit, quid juvat scire? Quid fructus studii, quod collocatur in re intricatissima simulque nullius utilitatis? Sive ergo anima nostra semper cogitet, sive non; in id incumbamus oportet, ut, dum cogitamus, recte cogitemus, nimirum ut decet hominem Christianum & Philosophum: id enim

*Æque pauperibus prodest, locupletibus æque,
Æque neglectum pueris senibusque nocebit.*

II. DE IDEARUM SIGNIS, VOCIBUS AC LINGUIS.

§. 34.

De notione differentiaque signorum.

Cum nobis datum haut est aliorum cogitata, nec aliis nostra in se ipsis intueri: necesse sane est, ut illa signis quibusdam, quæ sensus adficiunt, exprimamus. Est autem signum generatim sumtum, quod nos ducit in cognitionem alterius: & hæc res altera *significatus* vel *signatum* dici solet. Ut aliqua res sit, aut dici possit signum alterius, debet inter utramque rem esse quædam connexio; quæ si fuerit ab natura ipsa, *signum naturale*; si ab arbitrato hominum, *signum arbitrarium*, seu *ad placitum* appellatur. Sic respiratio est signum naturale vitæ in animantibus: notæ numericæ signa arbitraria. Ex his colligitur, a) signa naturalia eandem apud omnes semper significare rem; non item signa arbitraria: b) nos ut aliquid sub ratione signi percipiamus, non tantum cognoscere rem significantem & significatam debere, verum etiam utriusque connexionem.

Signa

Signa dicuntur *certa*, si cum re significata certo sunt connexa; seu si numquam fallunt; *probabilia*, si utriusque connexio probabilis est; sive si sæpius non fallunt, quam quod fallant: *dubia*, quorum connexio cum re significata dubia est; aut quæ toties non fallunt, ac fallunt: *falsa* demum, quæ nullam habent cum re significata connexionem; sive quæ semper fallunt, aut fortuito tantum non fallunt: ejusmodi sunt, quibus utuntur vani Astrologi, superstitiosi, suspiciosi &c.

Si signa rem, quam significant, non efficiant, dicuntur *signa speculativa*; si vero utrumque præstent, *practica*, ut novæ Legis Sacramenta (*).

§. 35.

De signorum perfectione.

Signis opus habemus non solummodo ad communicanda inter nos cogitata nostra, sed etiam ut ea ipsi meditando confectemur commodius; utque tollatur nostrarum idearum confusio: hinc patet, quid requiratur, ut signa sint perfecta; nimirum sint a) *aptissima*, b) *characteristica*, & c) *facilis usus*. *Aptissima* erunt signa, si excitent notiones adæquatas & rem totam bene repræsentantes: *characteristica*, si rem significandam ita exprimant, ut illa pro hac substitui possint, & ex utrisque idem inferri; sive si theoria signi sit etiam theoria rei. *Facilis usus*

(*) Notes velim, nonnumquam aliqua signi nomine appellari, non quod rei, quam continent, signum duntaxat essent, sed quia alterius rei significandæ vim acceperant. Ita veterum quidam Eucharistiam nominant signum Corporis Christi, quoniam significat Corpus Christi mysticum sive Ecclesiam; non autem quasi Eucharistia nil esset aliud, quam signum Corporis Christi veri.

usus demum si ita sint in nostra potestate, ut ea non solum possimus facili negotio brevique tempore producere; verum illorum quoque haut difficulter percipere significationem.

§. 36.

De verbis.

Inter signa, quibus cogitationes nostras aliis impertimur, locum primum obtinent voces seu verba (*): hoc enim uno præstamus vel maxime færis, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus (**). Verba signa esse arbitraria, & ex hominum institutione significandi habere vim, non autem a natura, ut existimarunt Cratylus, Heraclitus, Epicurus, Stoici & quidam alii, vel ex eo solum colligi poterit, quod apud diversas gentes eadem res diversis omnino exprimatur vocibus, & harum quoque significatio non raro tempore mutetur (***).

Pau-

(*) Nonnulli voces inter & verba hoc interesse observant, quod verba latius pateant, quam voces: sub verbis enim cum ea, quæ scripta sunt, tum ea, quæ sono articulato proferuntur, comprehendere volunt; sub vocibus autem tantum soni articulati ac prolati. Baumeister Philos. Definit. Obs. 1. defin. 54.

(**) Cicero Lib. 1. de Orat. cap. 8.

(***) Vid. Cl. Jacquier tom. 1. Institut. Phil. cap. 3. quæst. 1. Ant. Genuensis Lib. 2. Art. Log. Crit. cap. 9. §. 7. in nota censent, veterum linguarum pleraque vocabula, ac imprimis radices ab rebus ipsis extrinsecis profecta fuisse, hoc sensu, ut inde veteres illi homines moti fuerint ad ea vocabula pronuncianda. Neque enim dubitandum est, ait Vir hic doctissimus, primos linguarum quarundam conditores extrinsecis causis determinatos fuisse, ut inter tot possibiles sonos hunc potius quam alium eligerent. Ita prima harum lingua-

Pauca sunt in usitatis hodie linguis vocabula, quibus illæ signorum perfectiones (§. præced.) conveniunt. Et quidem primam illorum perfectionem impedit homonymia, vel *æquivocatio*, id est, diversus ejusdem vocis significatus. Possunt autem vocabula esse homonyma, vel quia diverso prorsus significatu rebus pluribus communia sunt: vel quia tribuuntur pluribus, quæ habent inter se quamdam analogiam. His addi possunt voces, quæ modo adhibentur significatu strictiori, modo ampliori; & omnes illæ, quibus quacumque ex causa invariata notio constanter non respondet; quæ proinde voces vagæ vel *indeterminatæ* vocari solent.

Voca-

guarum vocabula ex ipsis externarum rerum actionibus, aspectibus, formis, aliisque qualitatibus nata dici possunt. Veteres, quos sacra creationis historia latebat, putarunt, homines e tellure casu productos, vocibus caruisse: inde primum necessitate, postea utilitate ductos, sonos quosdam & voces excogitasse, quibus invicem sensa communicarent. Hinc ortam linguarum diversitatem; cum eæ seorsum inventæ fuerunt nullo vel vinculo, vel commercio earum inventoribus invicem foederatis. Sed primos homines linguam, quæ ad Babelis confusionem usque servata fuit, a Deo edoctos fuisse, ex sacris Literis sat perspicue colligitur. Quidam putant, hanc linguam in confusione Babelis fuisse extinctam: communior tamen sententia est, illam post quoque in aliquibus familiis perseverasse. Quæ autem illa primæva lingua fuerit, tot fere diversæ sunt sententiæ, quot linguæ diversæ: potior tamen Criticorum pars hunc honorem Hebraicæ tribuit. Sed etsi Hebræa, aut quævis inter superstites adhuc linguas alia fuerit primæva; id tamen certum esse reor, illam plurimum mutatam fuisse, aliis verbis auctam, & ita corruptam, ut paucae supersint primi illius status reliquiae. Disceptatur quoque, quomodo illa linguarum confusio inducta fuerit; & quot inde exortæ linguæ. Sed vid. Doctiss. Calmet. Diction. S. Script. verbo *lingua*.

Vocabula homonyma & vaga variis ex causis in linguis oriuntur : & quidem

a) Ex penuria vocum. Rerum enim & idearum copia est quasi infinita ; quare fieri haut potest, ut singulis rebus vel ideis proprium tribuatur vocabulum. Hinc plures res uno eodemque vocabulo denotentur necesse est.

b) Ex ignorantia, vel negligentia, aut malitia hominum. Sic quidam dum audiunt vel legunt verba, quæ ipsis videntur elegantia, etsi eis haut magis illorum significatio, ac Chrysopoeis lapidis philosophici, sit perspecta, mox ubi nactos se fuisse putant occasionem illa usurpandi, gestientes ea adhibent. Quidam, qui omnia se scire putant, omnique de re disserunt, parum sunt solliciti de verborum, quæ proferunt significato. Ejusmodi gerrones & argutuli malunt verba, ut in buccam aut mentem veniunt, magno concursu convolvere, quam illa ante ponderare, vel suam fateri ignorantiam. Quamplurimi, sive loquantur, sive scribant, ea usurpant verba, quæ vulgus invexit, aut quæ infantiae tempore didicere, quin vel semel excutiant illa, an fixa sint seu talia, quibus constanter invariata respondet notio. Dantur quoque non pauci, qui data opera vocabulis vagis & homonymis utuntur ; aut ut semper quo se extricent habeant ; aut ut adversariorum argumenta dolis deludant : aut ne errores, quos tecte cupiunt disseminare, in omnium oculis incurrant.

c) Ex pathemate seu amore erga id, quod singulare est. Fieri enim non potest, quin homines, qui singularia sensa adfectant, ut inter contribules sibi nomen, ut Marfyas inter Satyras & agrestes Nymphas, pariant, verba cum

diversa & inusitata significatione adhibeant , vel iis novas prorsus adfigant notiones , aut vocabula inducant dubiæ & multiplicis significationis.

- d) Ex diversa idearum cum verbis apud diversos homines consociatione. Quemadmodum enim animorum judiciorumque maxima est in hominibus differentia , ita consociationis quoque notionum cum verbis. Immo paucissima dari verba existimo , quorum apud omnes homines prorsus similes sint notiones aut notionum consociationes.

His malis mederi possumus , si vocibus adfigamus invariata & determinata significationem : si nullam illarum , quæ talem invariata non habent significationem , adhibeamus ; aut cum ob penuriam fixorum verborum usurpare sæpissime debemus vocabula vaga ; si horum significatum explanatione aut quovis alio modo indicemus : si verba vere synonyma secernamus ab homonymis (*) : si linguam ditemus vocabulis derivatis , cum desint propria primigenia : si verba antiquata in usum reducamus : & si sumamus verba ab aliis linguis , eaque donemus civitate (**).

Alte-

(*) Multa sunt verba , quæ perperam habentur pro synonymis. E. g. *lætitia* & *gaudium* ; *egestas* & *paupertas* ; *reperire* & *invenire* &c. Vid. Cl. Ignat. Weitenauer de Difficill. Genere Epist. Epist. 10. Jure tamen reprehendendi sunt ii , qui laudem acuminis consecantur distinguendo nonnullorum verborum significationes , quæ aut vix aut omnino non sunt differentes. Conf. Clar. Frid. Meijers Vernunftlehre §. 25.

(**) Verba nova cudere , aut ab alia lingua mutuari , necessitate id exigente , fas esse duco. Ipse Tullius , Græcos sequutus , in rebus inusitatis usus est verbis interdum inauditis. Vid. & Lucretius Lib. 1. Præclare

Alteri signorum perfectioni, nimirum ut vocabula sint characteristica, obsunt a) voces significatus vacuæ, seu nullam præter sui in mente excitantes alterius rei ideam (*): b) voces rem obscure & confuse significantes, intellectuque difficiles: c) defectus vocabulorum præsertim primitivorum, quæ inter & res signatas obtineat harmonia: d) defectus quoque plurium significantium mutationum in vocabulis &c.

Hæc impedimenta tolli penitus nequeunt, quin simul tollatur tertia verborum ac linguæ perfectio, nempe facilis usus. Quo enim plura in aliqua lingua dantur vocabula, & horum quo plures mutationes, eo difficilior est ejusmodi lingua.

E 2

Fru-

re ad rem nostram Fabius Quintilianus: Multa ex Græco formata nova (nomina), ac plurima a Sergio Flavioque, quorum dura quædam admodum videntur, ut ens & essentia: quæ cur tantopere aspernemur, nihil video, nisi quod iniqui iudices adversus nos sumus; ideoque paupertate sermonis laboramus: quædam tamen perdurant. Nam & quæ vetera nunc sunt, fuerunt olim nova. Et quædam in usu perquam recentia, ut Messala primus reatum, munerarium Augustus primus dixerunt. . . Piraticam quoque, ut musicam & fabricam dici adhuc dubitant mei præceptores. Favorem & urbanum Cicero nova credit &c. Institut. Oratoriar. Lib. 8. cap. 3. Verum rarissime & nonnisi necessitate coacti hac uti debemus licentia. Plurima sane introducta videmus nova & ab aliis linguis detracta vocabula, præsertim technica, seu solum alicui scientiæ vel arti propria; quæ tamen nec necessaria sunt, nec res clarius aut melius exprimunt, quam alia communia.

(*) Voces, quibuscum nullus est conceptus conjunctus, dicuntur *cassæ*, five *soni sine mente*; & a veteribus vocabantur *plittiri* & *scyndaphus*. Ad ejusmodi vocum classem pertinent *casus*, *fortuna*, *fatum*, ut intelligi solent a quibusdam Philosophis imaginariis.

Frustra igitur Philosophi exoptant inventionem linguæ universalis ac characteristicæ (*); aut certe eum, qui inde speratur, fructum non præstaret.

§. 37.

De divisione vocum seu terminorum.

De diversis vocum, quas *terminos* vocant, speciebus copiose agunt Scholastici. Nos omissis iis, quæ ad Grammaticorum forum spectant, celebriores illarum divisiones adferemus. Itaque terminus

- a) Alius est *positivus*, alius *negativus*. Ille rem significat; e. g. visum; hic rei absentiam; e. g. cæcitatem. Si termini positivi adficiantur particula negante, ut *non homo*, dicuntur infiniti, seu infinitantes. b.)

(*) Ut lingua quædam dici possit characteristicæ, necesse esse ajunt, ut verba illius omnia sint characteristicæ, id est, ut syllabæ singulæ, singulæque literæ certas rei, per verbum repræsentandæ, conditiones designent: ut nexus partium verbi significet nexum conditionum rei, & ut denique syntaxis quoque tali modo characteristicæ sit. Leibnitius, magnus Physicus, Metaphysicus & Mathematicus, peritusque omnium ferme scientiarum ac linguarum multarum, in animum induxit componere Lexicon Philosophicum, in quo omnes determinarentur voces, ideæ & objecta. Hoc Lexico eademque lingua uti deberent omnes Philosophi. Res inter tot millia Philosophorum non minus difficilis, quam harmonia omnium horologiorum unius civitatis & totius mundi. Hinc eidem in animo erat introducere scripturam characteristicam & omnibus etiam remotissimis & variarum linguarum populis communem. Talis scriptura utilissima certe foret. Verum tam parum doctissimus hic vir suum Lexicon philosophicum universale ad effectum perduxit, quam parum suum cogitatum de scriptura characteristicæ universalis. Nempe aliud est aliquid theoretice proponere; aliud ad praxim deducere. Utinam id animo suo infigerent ii, quos *Projectantes* vocamus.

- b) Alius *primæ intentionis*, qui significat rem secundum statum, quem habet in se ipsa; e. g. *animal*: alius *secundæ intentionis*, qui significat rem secundum statum ab intellectu ei adtributum; ut *genus*.
- c) Alius *singularis*, qui rem unam determinatam seu individuum significat: alius *communis*, qui notionem pluribus convenientem designat. *Communis* dividitur in *collectivum*, qui notionem significat pluribus conjunctim convenientem; ut *populus*: & in *distributivum*, qui notionem designat convenientem pluribus iisque singulis; ut *homo*. *Distributivus* iterum dividitur in *univocum*, *æquivocum*, *analogum*. *Terminus univocus* est, qui notionem pluribus eodem modo convenientem designat. Sic hoc nomen *homo* eodem modo convenit omnibus individuis humanis. *Æquivocus* est, qui notiones seu res prorsus diversas significat; seu qui diversam habet significationem in multis; ut vox *taurus* dicitur de quadrupe, fidere & monte, sed diversum in iis habet significatum. *Analogus*, qui in pluribus eandem rem diverso modo, vel diversas res eodem modo, seu potius secundum eandem relationem significat. Sic vox *sanum* dicitur de homine, medicina & pulsu arteriæ. *Pes* dicitur de infima parte montis, scamni, ac infimo animalis membro (*).
- d) Alius terminus vocatur *categorematicus*, alius *syncategorematicus*, *mixtus* alius. *Categorematicus* se solo notionem seu rem aliquam designat, & de illa enunciari potest: *syncategorematicus* junctus solummodo alteri termino dici de re aliqua potest; ut *omnis*, *nullus* &c. *Mixtum*

(*) Vide, si lubet, Purchotium cap. 6. Logicæ.

utrumque continere ajunt; ut *nemo* idem est ac nullus homo; *nihil*, ac nulla res.

e) Alius est *abstractus*, qui formam solam absque subjecto designat; e. g. *pulcritudo*, *vitium*, *virtus*: alius *concretus*, qui & formam & simul subjectum significat; e. g. *pulcher*, *vitiosus*, *Philosophus*. Ex quo patet, terminum concretum duas semper ideas continere, unam expresse, aliam confuse.

f) Denique dividitur terminus in *categoricum*, & *transcendentalem*. Ille significat aliquod genus rei aliis generibus non permixtum; ut *homo*, *herba*, *lapis*, *color*, *virtus*: hic est, cujus significatus continetur in omnibus differentiis significatum aliorum terminorum: e. g. *ens*, *aliquid*.

§. 38.

De terminorum proprietatibus.

Terminorum proprietates vel adfectiones hæ ab Scholasticis recensentur, *Suppositio*, *Restri-ctio*, *Alienatio*, *Adpellatio* & *Ampliatio*. His a pluribus adjungi solet *Status*, *Distractio*, *Diminutio*. *Suppositio*, quæ est positio termini pro aliquo, de quo vere enunciari potest, multiplex est. Si terminus ponatur pro ipso, non pro re, ad quam significanda est institutus, dicitur *suppositio materialis*: e. g. *homo est vox*: si vero terminus vicem gerit illius rei, quam significat; *suppositio formalis*: e. g. *homo est doctrinæ capax*. Si terminus communis pro omnibus & singulis suis significatis ponatur, *suppositio* vocatur *distributiva*; *completa* quidem, seu *pro singulis generum*, si ad ipsa quoque singula individua descendat; *incompleta* vero, sive *pro generibus singulorum*, cum solas complectitur species. Si terminus communis ponatur pro omnibus suis significatis

catis conjunctim sumtis, suppositio erit *collectiva*. Suppositio *disjunctiva* dicitur, si terminus communis ponatur pro quibusdam tantum suis significatis; & hæc *confusa* erit, si pro aliquibus significatis non determinatis ponatur terminus communis; *determinata* vero, si pro quibusdam determinatis significatis ponatur.

Qualis sit suppositio ex signis, *omnis*, *nullus*, *aliquis* &c. termino communi adjunctis dignoscitur. Quod si terminus nullo signo sit adfectus, hæc leges ad suppositionem cognoscendam statutæ sunt. 1) Termini suppositio in materia necessaria est *distributiva*: 2) in materia non necessaria, seu *contingenti*, *disjunctiva*. 3) Suppositio ex intentione loquentis, ex antecedentibus ac consequentibus, & ex termini ipsius exigentia cognoscenda est.

Restrictio est coarctatio termini a majori ad minorem significationem. *Alienatio* est translatio termini a propria ad alienam significationem (*).

Adpellatio est adplicatio significati unius termini ad significatum alterius. Tres reliquæ terminorum proprietates conveniunt terminis per ordinem ad tempus a verbo designatum. Dum terminus sese extendit ad plures temporis differentias, quam verbum propositionis designat *ampliatio termini* est: dum vero terminus ad eam tantum temporis differentiam refertur, quam exprimit propositionis verbum, *status termini* habetur: si terminus a tempore, per verbum significato, abducatur, dicitur *distractio*. *Diminutio* denique, si terminus a totali ad partialem reducatur significationem (**),

E 4

§. 39.

(*) Modum transferendi verba, ait Cicero Lib. 3. de Orat. necessitas genuit inopia coacta & angustiis: post autem delectatio jucunditasque celebravit.

(**) Qui plura his de rebus scire cupit, legat Scholasticos.

§. 39.

De influxu linguarum in opiniones, & opinionum in linguas.

Hic loci mentionem inferamus oportet quæstionis a celebri Maupertuisio nomine Academiæ Berolinensis propositæ; scilicet an linguæ influant in opiniones, & hæc in illas. Verum nemo id in dubium poterit vocare, qui perpenderit sequentia.

- 1) Cogitationes nostræ cogitandique ratio, teste universali experientia, potissime pendent a verbis: verbis quippe acquirimus notiones abstractas ac universales (§. 20): connectendo notiones & cogitationes nostras cum verbis redigimus illas sub nostrum arbitrium; &, ut nobis placet, connectimus, aut separamus: verbis augemus notiones; & obscuras confusasque verbis efficimus claras ac distinctas: verbis ideas olim habitas fuscitamus: & denique quidquid in animo cogitamus, id ope verborum fit, nimirum quasi nobiscum ipsis loquendo.
- 2) Si lingua aliqua inops est a verbis, etiam exiguus est iis, qui sola illa utuntur, notionum numerus: si verborum significatio obscura, confusa & vaga est, tales quoque erunt notiones: verbo in eo statu sunt nostræ notiones, cogitationes ac sensa, quo sunt linguæ. Id pluribus diversorum populorum exemplis demonstrari potest. Nempe nos non tantum cogitamus in lingua nostra; sed noster quoque cogitandi modus est linguæ nostræ adprime conformis. Atque inde plurimum votum erat Philosophorum, ut lingua universalis characteristica inveniretur.
- 3) Sed nihil evidentius probat linguæ in opiniones influxum, quam illa auditu ferme incre-

credibilis diversitas opinionum, orta ex plurimis verbis, quibus definita ac fixa non fuerat tributa significatio. Qui enim fieri potuisset, ut tot circa *Deum, Religionem, jus, animam* opiniones fuissent natæ, ut vix in numerum cogi possint; si his verbis clara ac definita significatio fuisset adfixa? Qui oriri potuisset tanta circa *felicitatem* sententiarum diversitas, quanta sectarum, si quid nomine felicitatis intelligendum sit, cognitum ac determinatum fuisset? Cur tot homines, immo & integri populi ab aliis tamquam athei habiti sunt; ab aliis de hoc crimine absoluti; nisi quia hoc nomen vagum erat, & diverso intelligebatur modo? Quomodo denique unius alicujus auctoris doctrinæ interpretes & sectatores potuissent toties in contrarias abire sententias, quin etiam novas sectas constituere; nisi fuissent auctoris verba multiplicis significationis; aut nisi auctor suas sententias verbis vel propositionibus ambiguis vel obscuris expressisset; aut nisi interpretes cum verbis conjunxissent notiones eas, non quas auctor, sed quas ipsi illis jungere consueverunt?

- 4) Non minus certus est influxus opinionum in linguas. Quemadmodum enim, quod experientia docet, verbis novas acquirimus notiones, obscuræ & confusæ fiunt claræ distinctæque; & quemadmodum lingua perpolita, foecunda, pura, & rem quamque bene exprimens plurimum confert ad corrigendas nostras cogitationes ac sensa: sic quoque linguæ tum potissimum emendantur, ditescunt, fiuntque puriores, elegantiores magisque explicatæ, cum hominum cogitationes ac judicia saniora sunt & magis defæcata. Nemini sane ignotum est,

etiamſi ſummis tantum labiis Hiſtoriæ latices delibarit, eaſdem viciffitudines ſubiſſe linguas, quas aliæ ſcientiæ ſubierunt. A rudiffimis initiis pedetentim ad maximum ſplendorem eveſtæ in barbariem dein iterum prolapſæ, iterumque poſt ſublevatæ ſunt. Et quæ alia poterit indicari harum mutationum cauſſa, niſi hominum cogitandi ratio ac judicia, quæ diverſis temporibus & ipſa diverſa ſunt? Profecto dum homines meliores amplexi ſunt opinionones, & ſuam judicandi facultatem perfectiorem reddiderunt: dum majorem ſibi comparaverunt intelligentiam; linguas quoque ſuis cogitationibus & opinionibus aptaverunt; qui antea linguis adcommoſdaverunt ſuas cogitationes. Hinc verum ac fixum ſignificatum tribuere conati ſunt vocabulis, nova & antiquata verba & bene exprimentes loquendi formulas invenerunt: voces mente caſſas & ineptas e regno linguarum expulerunt, linguasque mutaverunt, limaverunt atque expoliverunt (*).

Itaque cum linguæ influunt in opinionones, & opinionones in linguas, operam demus oportet, ut & linguæ noſtræ, quoad fieri poteſt, ſint perfectæ, & mens noſtra bene ſana.

III.

(*) Vid. Condillac Geſchichte der ältern und neuern Zeiten. 3 Buch. 27 Kap. Fuſe quoque hac de re agit Cl. Flögelius in der Geſchichte des menſchlichen Verſtandes. 6 Abſchnitt.

III. DE JUDICIIS ET PROPOSITIONIBUS.

§. 40.

De judiciis & propositionibus generatim.

Mens nostra dum binas comparat inter se ideas, si unamque illarum alteri convenire vel non convenire cogitat, *judicare* dicitur (§. 22). Est itaque *judicium* illa mentis operatio, qua cogitat duas ideas inter se convenire vel non convenire. Judicium, si verbis exprimatur, *enunciatio* sive *propositio* audit.

Dum duas ideas convenire inter se judicamus, judicium erit adfirmans; si inter se non convenire judicamus, negans. Omne igitur judicium, omnisque propositio vel adfirmans esse debet vel negans.

Ex his patet, quodvis judicium duas ideas, & quamvis propositionem duos continere terminos, unum, qui adfirmatur vel negatur de alio; & *prædicatum* dicitur: alterum, de quo ille adfirmatur vel negatur; qui vocatur *subjectum*. Et quoniam prædicati ac subjecti convenientia vel non convenientia indicari in propositione debet, necesse est, ut adsit hujus convenientiæ vel non convenientiæ signum, quod vocari solet *copula*; quia, si ipsi non præfigatur particula negans, prædicatum copulat cum subjecto.

Hæc copula est solum verbum *est*, quod nonnumquam expresse ponitur; sæpius autem latet: e. g. *anima hominis cogitat*; quæ propositio ita resolvenda est: *anima hominis est cogitans*. Si copula totum subjectum propositionis connectit cum toto prædicato, dicitur *copula principalis*: si vero tantum subjecti vel prædicati partes conjungit; seu si propositionem intermediam, quam *incidentem* vocant, efficiat,

ciat, *secundaria*. E. g. *Omnis, qui studet virtuti, prudens est.*

Quemadmodum copula *est* in propositionibus sæpenumero non exprimitur; sic prædicatum quoque & subjectum compluries in verbo latent.

§. 41.

De diversis judiciis vel propositionibus speciatim.

Diversitas propositionum nascitur ex diversitate *materiæ, formæ, quantitatis & qualitatis.*

a) *Differentia propositionum ratione materiæ.*

Ob materiæ, circa quam propositio versatur, diversitatem propositio vel est *necessaria*, sed potius *in materia necessaria*; si nimirum prædicatum necessario conveniat cum subjecto: vel *in materia fortuita* seu *contingenti*; dum prædicatum ita convenit subjecto, ut etiam possit non convenire: vel *in materia possibili*; dum prædicatum & subjectum possunt copulari: vel *in materia impossibili*; si prædicatum subjecto repugnet. Si in his propositionibus non exprimatur modus, quo se habet prædicatum ad subjectum, propositiones dicuntur *absolutæ*; si modus exprimatur, *modales*.

Ex eadem materiæ diversitate oritur diversitas propositionum *theoreticarum & practicarum*. *Propositio theoretica* est, in qua de subjecto aliquid, quod illi inest, vel adest, adfirmatur vel negatur. E. g. *Deus est omne & unicum bonum.* *Practica*, in qua aliquid fieri posse adfirmatur, aut fieri debere postulatur. E. g. *Qui vult evadere verus Philosophus, debet totus ad virtutis & literarum studium se conferre.*

Si in propositione, five theoretica, five practica, intellectis terminis nobis statim patet convenientia vel non convenientia prædicati cum subjecto,

cto, ejusmodi propositio dicitur *indemonstrabilis*: si vero talis convenientia aut non convenientia intellectis solummodo terminis nondum patet, *demonstrativa*, vel *demonstrabilis*; seu potius demonstranda. Ex his propositionibus componuntur illæ, quæ peculiaribus nominibus insigniuntur a Mathematicis.

Propositio theoretica demonstrativa vocatur *theoremata*: propositio theoretica indemonstrabilis *axioma* (*): propositio practica indemonstrabilis *postulatum*: propositio practica demonstrativa *problema*. Propositiones, quæ ex propositionibus jam demonstratis vel indemonstrabilibus deducuntur, vocantur *corollaria* vel *confectaria* vel etiam *porismata* (**). Propositiones denique ab alia disciplina mutuatae, quæ præponi solent demonstrandis propositionibus, & ad istarum demonstrationem necessariæ aut commodæ sunt, *lemmata* adpellantur. Singulis his propositionum generibus adjungi pro re nata possunt *scholia*, quæ clariorem rerum explanationem continent, & in quibus respondetur ad dubia; describuntur historiæ, fontes & usus propositionum; omniaque scitu utilia aut jucunda indicantur.

Ratio-

(*) Quidam putant, verum axioma aliud non esse, quam propositionem *identicam*, seu in qua prædicatum ab subiecto diversum non est sed idem vel tam in sensu quam voce; vel in sensu tantum non autem in voce. Id de omnibus axiomatis verum non est. Certe in hoc axioma: *Totum est majus sua parte*, prædicatum idem non est quod subiectum.

(**) Sunt, qui porisma a corollario vel confectario longe differre existimant, illudque habent pro demonstratione ad facilius aut brevius demonstrandum aliquod theoremata vel problema præmissa: & idcirco porisma a lemmate per hoc solum distinguunt, quod lemma sit sumtum ex disciplina alia, non tamen porisma. Conf. Berthold. Hauser Elem. Phil. tom. I.

Ratione materiæ, ex qua propositio coalescit, & quæ sunt termini, propositio vel est *simplex*, vel *composita*. *Simplex* uno tantummodo prædicato unoque subjecto constat: *composita* aut plura habet subjecta, aut plura prædicata, aut simul & plura subjecta & plura prædicata. Compositio propositionum dum manifesta est, *explicite composita* dicitur; si abditæ & paulo obscurior, *implicite composita* vel *exponibilis*. Explicite compositarum propositionum aliæ vocantur *copulativæ*, in quibus uni subjecto singula prædicata, aut singulis subjectis idem prædicatum; aut, si plura sint subjecta & prædicata plura, singulis subjectis omnia prædicata tribui, vel in negantibus removeri possunt. Ejusmodi propositiones manifestantur plerumque particulis *Et*, *atque*, *non*, *nec* &c. E.g. *Et genus Et proavos Et quæ non fecimus ipsi, vix ea nostra puto*. Aliæ *disjunctivæ*, in quibus ex pluribus prædicatis unum tribuitur, vel abjudicatur subjecto, si propositio sit negans; sed quodnam illorum tribuendum vel abjudicandum sit, non determinatur: idque fit particulis *vel*, *aut* &c. E. g. *Omnis humana actio aut bona est aut mala*. Aliæ *conditionales* seu *hypotheticæ*, in quibus prædicatum tribuitur vel denegatur subjecto sub conditione adposita; quæ conditio indicatur per particulas *si*, *nisi*. E. g. *Si peccator pœnitentiam egerit, salvabitur*. Aliæ *causales*, in quibus prædicatum subjecto conjungitur, vel ab eo removetur ob adjectam causam, cujus signum sunt particulæ *quia*, *quoniam* &c. E. g. *Misere obiit hic homo, quoniam male vixit*. Aliæ *discretivæ* seu *discretæ*, in quibus vel unum prædicatum determinatum affirmatur, & alterum negatur de subjecto; vel de uno subjecto determinato affirmatur prædicatum, & de subjecto altero negatur. Ad hoc significandum adhibentur particulæ *sed*, *verum*, *tamen* &c. E. g. *Philosophum non decet volu-*

voluptas, sed temperantia. Non voluptas, sed pietas hominem facit felicem. Implicite compositæ distingui solent in *exclusivas, exceptivas, comparativas & reduplicativas.* *Exclusivæ & exceptivæ* sunt, in quibus prædicatum tribuitur certo cuidam subjecto, excludendo vel excipiendo alia subjecta: vel subjecto tribuitur certum quoddam prædicatum, excludendo, vel excipiendo omnia alia prædicata. Et hoc fit in propositionibus exclusivis addendo particulas *tantum, solum, duntaxat &c.* in exceptivis vero per particulas *præter, præterquam, nisi &c.* E. g. *Solus peccator infelix est. Stultus omnes stultos censet præter se ipsum. Comparativæ* sunt, quæ prædicatum enunciant secundum aliquem gradum de subjecto per comparisonem ad aliud. E. g. *Excelsis multo facilius casus nocet. Reduplicativæ*, in quibus per particulas *quatenus, ut &c.* de subjecto indicatur id, ob quod ei prædicatum convenit, vel non convenit. E. g. *Philosophus, ut Philosophus stulte non loquitur* (*). His implicite compositis propositionibus addunt non pauci propositiones *inceptivas, desitivas & continuativas.* Sed operæ pretium haut est, ut eas explicemus.

Circa has propositiones sequentia notanda sunt.

α) Propositiones *copulativæ, exclusivæ & exceptivæ* ut veræ sint, requiritur, ut singulæ earum partes sint veræ: si enim vel una pars falsa fuerit, tota propositio falsa dicitur.

β In propositione *caussali & reduplicativa* non solum pars utraque vera esse debet; sed una quoque sit vera causa alterius oportet.

γ Ut

(*) Propositiones implicite compositas resolvere, ut earum compositio fiat aperta, quivis, nullo etiam monstrante, haut difficulter poterit.

γ Ut *propositio disjunctiva* sit vere disjunctiva, necesse est, 1) ut plena sit partium sibi repugnantium, quas *membra disjuncta* vocant. enumeratio. 2) Ut *membra disjunctiva* sint vere disjuncta, seu sibi repugnantia; nimirum ut inter ea talis detur oppositio, quæ impedit, ne illa simul possint consistere. Ex quo sequitur, in disjunctiva propositione unum membrum debere esse verum, falsum alterum.

δ In *discreta* propositione non tantum partes omnes veræ sint oportet; sed ipsa quoque adhibita discretio.

ε Ut *comparativa* propositio sit secundum rigorem Logicæ legitima, comparationis prædicatum debet utrique comparationis membro convenire.

b) Differentia propositionum ratione *formæ*.

Ratione *formæ* Logicorum plurimi dividunt propositiones in *adfirmantes* & *negantes*. Alii hanc propositionum divisionem deducunt ex propositionis *materia*: alii ex *forma*. Immo recentiores plerique nomine qualitatæ propositionum intelligunt earumdem adfirmationem & negationem (*).

Propositio *adfirmans* est, qua indicatur prædicatum convenire subjecto: *negans*, qua prædicatum subjecto non convenire significatur (§. 40).

Observandum hic est, α) illam duntax propositionem esse negantem, in qua particula negans copulam, & quidem principalem, adficit: β propositio-

(*) Circa alias quoque propositionum species unde proveniant, non consentiunt Logici. Alii ratione *formæ* propositiones partiuntur in *necessariam*, *contingentem* &c. Alii omnem propositionum differentiam ex sola earumdem forma & materia oriri censent: alii & quantitatē addunt: alii aliter sentiunt. Verum mea id parum refert.

positionem esse adfirmantem, si duplex negatio ad eandem pertineat copulam: γ in propositione adfirmante prædicatum non accipi secundum totam suam extensionem, bene tamen in propositione negante.

c) Differentia propositionum ratione *quantitatis*.

Ob diversam propositionum quantitatem seu extensionem eæ aut *universales* sunt aut *particulares*. Propositio *universalis* est, cujus subjectum est terminus communis, & universaliter, seu secundum totam extensionem suam sumitur. Signa *universalitatis* sunt *omnis*, *nullus* &c. Propositio *particularis* est, cujus subjectum est terminus quidem communis, limitatus tamen, & ad unum vel quædam tantum individua indeterminata extenditur. Signum *particularitatis* est *quidam* vel *aliquis* &c.

A propositione particulari distinguitur propositio *singularis*: hujus quippe subjectum unum determinatum individuum denotat. Si tamen vox *particularis* latius, & secundum communem loquendi usum sumatur, quævis propositio, quæ universalis non est, particularis erit. Omnes igitur propositiones hoc modo aut universales erunt aut particulares.

Si subjectum propositionis nullum habeat signum quantitatis adjectum, propositio dicitur *indefinita*. Hæc in materia necessaria & impossibili, nec non in materia fidei æquiparatur universali: in materia *contingenti* particulari.

Plures censent, propositiones indefinitas in communi loquendi usu æquivalere universalibus. Sed plurimum expediet ad discernendam quantitatem propositionum indefinitarum, si ad ipsam rerum, quæ propositionis terminis significantur, conditionem; si ad antecedentia & consequentia; si deni-

que ad auctoris vel loquentis adtendamus mentem ac intentionem.

d) Differentia propositionum ratione *qualitatis*.

Si spectetur *qualitas* propositionum, omnis propositio aut vera est aut falsa; dum enim aliquid, ut reapse est, enunciat; vera est: si secus, falsa. Et quoniam veritas negatio est falsi, nequit eadem propositio, si eodem in sensu accipiatur, vera simul esse ac falsa; bene tamen, si modo diverso intelligatur aut explicetur.

§. 42.

De definitionum notione.

Inter has omnes diversas propositionum species primas ob usum & utilitatem tenent tam propositiones, in quibus prædicatum explicat notionem subjecti; quam quæ distincte & complete enumerant inferiora ejusdem superioris, vel partes alicujus totius. Illæ *definitiones*, istæ *divisiones* dicuntur. De divisione infra dicetur.

Prædicatum, quod explicat notionem subjecti, speciatim *definitio applicata*, vel *definitio in conceptu formali* adpellatur; subjectum autem seu notio subjecti *definitum*.

Notio subjecti diverso explicari potest modo a prædicato: quare & definitiones diversæ speciei sunt. Si prædicatum explicat subjecti, seu rei definitæ genesein, vel modum, quo fieri aut formari potest, dicitur *definitio genetica*. Si prædicatum explicat rei definitæ naturam, definitio erit *realis* (*). Si denique

(*) Plurimæ cum Cl. Tschirnhausen, Wolfio & Baumeistero volunt, definitionem, quam nos *geneticam* diximus, *realem* nominandam esse: per definitionem autem *nominat-*

nique prædicatum explicat, quænam notio verbo subjectum exprimenti tribuatur, definitio *nominalis* adpellatur (*).

Cum rerum naturæ plerumque nos latent, & externas duntaxat rerum dotes quasdam & effectus perspicere concessum nobis sit: hinc ejusmodi res nonnisi adferendo quædam adjuncta & notas non essentielles possumus describere. Quare etiam hujusmodi definitiones dicuntur *descriptiones* vel *definitiones descriptivæ*.

Ex his definitionum notionibus patet, a) definitiones *nominales* & *descriptivas* arbitrarias esse; b) non vero definitiones *geneticas* & *reales*.

§. 43.

Definitionis regulæ.

Regulæ definitionis ex ipsius definitionis notione erui debent. Quare sequentes statuimus.

F 2

I)

minalem eam intelligunt, qua enumerantur notæ, quæ sufficiunt ad rem definitam ab omnibus aliis rebus, in omni casu, statu & tempore distinguendam. Quare secundum hos definitio *nominalis* eadem est, quæ secundum nos *realis* dici debet. Utra pars rectius sentiat, id aliis, si modo adfectibus vacui sint, inquirendum relinquo.

(*) Falluntur ii, qui existimant, veteres Logicos eo modo ac sensu definitionem *minalem* usurpasse, quo illa utuntur Grammatici: hi enim nomen obscurum aut compositum pluribus aliis simplicioribus & clarioribus vel notioribus exponunt; aut radicem vocis adferunt, quam explicationem vocant etymologiam: Logici autem veteres, quibus etiam non pauci recentiorum adhuc adhærent, per definitionem *minalem* explicant determinantque, quam voci alicui tribuant notionem. Atque ab hac definitione omnem, quæ ab ratione suscipitur de aliqua re, institutionem proficisci debere cum Cicerone docent, ut intelligatur, quid sit id, de quo disputatur.

- 1) *Prædicatum debet ita explicare notionem subiecti, seu rem, quæ definitur, ut ea ab omnibus aliis rebus semper possit discerni.* Hinc in omni definitione adferenda sunt ea, quæ ejusmodi discretionem definiti vere efficiunt. Ex quo sequitur, tales rei definiendæ characteres in definitione recensendos esse, qui a) aliis rebus non conveniunt, sed soli definito, & b) omnibus ac singulis sub definito contentis vel speciebus vel individuis; c) & quidem constanter.
- 2) *Prædicatum sit clarius subiecto; seu, quod idem est, definitio sit clarior definito.* Quapropter a) in omni definitione adhibenda sunt vocabula clara aut antea jam definita: b) definitio non idem explicare debet per idem, nec per verba synonyma, aut quæ negationem inferunt; nec definitum ingredi definitionem: c) verba definitionis rursus definienda non sunt per ipsum definitum.
- 3) *Definitio non sit superflua nec diminuta: tot igitur notæ characteristicæ, quot sufficiunt explicando ac distinguendo definito ab omni alia re; non plures nec pauciores.*
- 4) *Definitio constare debet genere & differentia.* Hæ enim notæ rem constituunt, aut ex iis tamquam partibus res componitur.
- 5) *Definitio cum definito debet reciprocari; seu definitio talis sit oportet, ut possit in locum definiti substitui, & contra.* Hinc sequitur; a) definitionem nihil aliud esse quam ipsum definitum clarius explicatum; atque adeo esse propositionem identicam quoad sensum, ut ajunt, & (*):
b)

(*) Si axiomata sint propositiones identicæ, ut saltem pleraque reapse sunt; etiam definitiones axiomata sint necesse est. Aliqui illas quoque propositiones axiomatis adnumerant, quæ ex sola definitione immediate deduci possunt.

b) omni illi convenire definitum, cui definitio convenit : c) & cui non convenit definitio, nec definitum ei convenire (*). Ceterum definitio, quæ rei naturam aut essentiam vere exponit, rite adhibetur tamquam principum demonstrationis. Definitio etiam nominis, quoniam in disputationem vocari nequit, principii vicem sustinet. Circa definitiones nominum hæc tria observanda sunt. 1) Omnia nomina non sunt definienda: hoc enim sæpe & inutile foret, & factu impossibile. 2) Notæ receptæque definitiones non sunt immutandæ, nisi in iis aliquid occurrat culpandum. 3) Cum necessitas nominis definiendi inceserit, ad communem usum est quam proxime accedendum, nec notiones prorsus ab illis, quas habent, alienæ, vel etymologiæ adversantes, vocibus assignandæ (**).

F 3

§. 44.

(*) Quantæ sit difficultatis adplicare definitioni has regulas, experiuntur ii, qui novas formare definitiones tentant. Innumerabiles quidem dantur definitiones; verum enimvero quivis, qui illas adpenderit ad Critolai libellam, agnoscat, plurimas illarum dignas haut esse, quæ hoc nomine adpellentur. Sunt res innumeræ, quæ non possunt definiri; quoniam earum natura & notæ characteristicæ nobis ita obtectæ sunt, ut spes nulla sit acquirendi notiones de illis claras vel distinctas: & quot sunt, quæ omnino nos latent? Sunt & res aliæ, quæ definiri non debent: vel quia illarum natura & notæ characteristicæ omnibus perspectæ jam sunt: vel quia sunt nullius momenti, & earum definitio nullius utilitatis. Qui igitur ejusmodi res definiunt, & tempore abutuntur & sui intellectus viribus, res magis obscurant, & adferunt legentibus tædium.

(**) Ita Auctor Artis Cogitandi part. I. cap. 13, ubi paulo fufius hæc explicat.

§. 44.

De divisione.

Divisio rem explicat per partes: facilius enim per partes vel inferiora in cognitionem totius, vel notionis superioris adducimur. Cognitio igitur, quæ definitione acquiritur, clarior distinctiorque fit divisione. Id quod dividitur, *divisum*; partes vel inferiora, in quæ divisum resolvitur, *membra dividenda* dicuntur. Et si hæc membra rursus distribuuntur in suas partes, ista iterata divisio dicitur *subdivisio*.

Res, quæ dividi potest, est aliquod totum vel tamquam totum spectari solet (*), & quidem vel tamquam *totum actuale*, vel *potentiale*, vel *accidentale*: hinc & alia *divisio totius actualis*, alia *totius potentialis*, & alia *totius accidentalis* (**). Si totum dividatur in partes, quæ reapse ei insunt, totius actualis divisio erit, si illæ partes sint *essenciales* siue *integrales*, seu ad perfectionem totius solummodo pertinentes. Divisio totius potentialis seu universalis tum erit, cum universale distribuitur in sua particularia, id est, genus in suas species, & species in sua individua. Divisionem totius accidentalis illam adpellant, qua vel subjectum in sua accidentia, vel accidens in subjecta, vel denique accidens

(*) Non me latet, quosdam existimare, in divisione non fieri resolutionem totius in suas partes; sed *divisum* esse notionem superiorem membrorum dividendum, atque adeo partem, quæ sit communis omnibus membris dividendum. Num bene, viderint alii.

(**) Quotuplex sit totum, & quotuplex totius divisio, tanta est opinionum varietas, ut tædeat jam illas legere vel audire. Plurimas recenset Walchius in suo *Lexico Phil.* verbo *Division*.

cidens in accidentia dispertiatur (*). His addunt quoque *divisionem totius potestativi*; hæc divisio fit, si id, quod constat variis potentiis, sive facultatibus dividatur in realitates, e. g. anima in sensus, imaginationem, memoriam, attentionem &c. (**).

§. 45.

Divisionis regulæ.

Divisionis sequentes regulæ notantur.

- 1) Divisio fiat in tot membra, quot ipsa rei dividendæ natura suppeditat: numerus tamen membrorum non adeo magnus sit, ut totum in frustra potius concisum, quam divisum in partes videatur. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est (**).
- 2) Membra dividenda proxima & *immediata* sint oportet: hinc cavendum, ne in divisione fiat saltus, aut inter membra divisionis recenseatur aliquod subdivisionis membrum.
- 3) Omnia membra divisionis collectim sumpta debent exhaustire totum divisum.
- 4) Membra dividenda sibi aliquo modo repugnent; nec unum eorum contineat alterum.
- 5) Singulis membris congruere debet definitio *divisi*.

F 4

§. 46.

(*) Divisionem in accidentia quidam eliminatam volunt: alii illam ad divisionem potentialem referunt.

(**) Quidam totum potestativum sub *toto integrali* contineri dicunt; quod certe negari nequit.

(***) Seneca Epist. 89. Inepte generatim suadetur, ut divisio fiat in duo vel tria membra, seu ut sit dichotomia vel trichotomia. Non enim fieri potest, nec semper commodum est, ut quæcumque res dividenda eodem prorsus modo dividatur.

§. 46.

De propositionum oppositione.

Satis multa de propositionum differentia ; restat , ut paucula addam de propositionum oppositione (*). Oppositio est pugna duarum propositionum , quæ eodem prædicato eodemque subjecto constant : & est triplex : *contradictoria* , *contraria* & *subcontraria*. *Oppositio contradictoria* est pugna duarum propositionum , quarum una est universalis , altera particularis ; una adfirmans , negans altera : vel etiam est pugna duarum propositionum singularium , quarum adfirmans una est , altera negans. *Oppositio contraria* est duarum pugna propositionum universalium , quarum quod una adfirmat , negat altera. *Oppositio subcontraria* est pugna duarum propositionum particularium , quarum adfirmans una , negans altera est. Quidam quartam addunt propositionum oppositionem , quam *subalternam* vocant ; & est inter duas propositiones vel adfirmantes vel negantes , quarum una , quam *subalternantem* adpellant , universalis , altera particularis , & dicitur *subalternata*. Verum isti non recte judicant , dum in his propositionibus veram oppositionem dari censent.

Propositiones contradictoriæ numquam possunt esse simul veræ aut simul falsæ. Contrariæ numquam quidem simul veræ esse possunt , bene tamen simul falsæ : contra subcontrariæ nequeunt esse simul falsæ , attamen simul veræ. De propositionibus subalternis hæc duo notanda sunt : 1) Si vera est subalter-

(*) *Oppositionem* , *æquipollentiam* & *conversionem* propositionum proprietates seu adfectiones esse dicunt. De æquipollentia & conversione opus haut est , ut agamus. Aliqui oppositionem & conversionem quasdam ratiocinii existimant esse species.

nans, subalternata quoque vera esse debet; non vero vice versa. 2) Si subalternans est falsa, non propterea subalternata etiam falsa erit (*).

Cum quidquid universaliter de aliquo subiecto affirmatur vel negatur, id etiam affirmatur vel negatur de quovis individuo, quod continetur sub universali subiecto: hinc patet, duas propositiones contradictorias idem de eodem simul affirmare ac negare. Recte igitur contradictio definitur, *affirmatio & negatio ejusdem de eodem sub eodem respectu*.

IV. DE RATIOCINATIONE ET SYLLOGISMO.

§. 47.

Explicatio ratiocinationis & Syllogismi generatim.

Ratiocinatio, qua nihil in humana natura melius, **N**am oritur ex comparatione duarum idearum cum tertia. Mens ergo nostra *ratiocinari* tum dicitur, cum ad eliciendum judicium ideam aliquam tertiam adhibet; seu cum ex duobus judiciis elicit tertium (§. 22). Si ratiocinatio verbis exprimitur, *syllogismus* dicitur.

Perpicuum igitur est, nec ratiocinium plures ideas & plura judicia, nec syllogismum plures terminos pluresque propositiones requirere quam tres. Judicia vel propositiones, ex quibus elicitur judicium tertium, vocantur *præmissæ*, *principia*, *sumtiones*; propositio vel judicium, quod sequitur ex præmissis, *conclusio* vel *principiatum*: subiectum conclusionis, *terminus minor*; prædicatum, *terminus major*; & ille terminus, qui tertiam ideam exprimit, &

F 5

cujus

(*) Hæ regulæ evidentes sunt: qui tamen earum demonstrationes videre vult, adeat Scholasticos.

cujus ope prædicatum non subiecto in conclusione connectitur, *terminus medius*. Præmissarum illa dicitur *major*, quæ primum locum occupat, & in qua *terminus major* & *terminus medius* collocantur; *minor* vero, quæ secundum obtinet locum, & in qua ponitur cum *termino medio terminus minor*. Hi omnes termini dicuntur *materia remota* syllogismi; propositiones autem *materia proxima*. Dispositio termini medii cum duobus terminis conclusionis vocatur *figura syllogismi*; & dispositio propositionum, seu earum combinatio inter se secundum *universalitatem* & *particularitatem*, adfirmationem & negationem *modus syllogismi*. Propositiones, quæ determinant essentialia ratiocinationis vel syllogismi, dicuntur *ratiocinii* aut *syllogismi regulæ*; & regula illa, quæ rationem aliarum continet, seu ex qua aliæ sequuntur, *regula fundamentalis* vel *principalis*, seu *principium*. Denique ratiocinium vel syllogismus, constans tribus propositionibus simplicibus, recto ordine positus, seu servata forma ordinaria, adpellatur *syllogismus* vel *ratiocinium ordinarium*.

§. 48.

Regulæ ratiocinii vel syllogismi generatim.

Si adtente expendamus, cur in conclusione subiecto tribuamus prædicatum, aut illi id abjudicemus; seu cur aliquid in conclusione adfirmemus vel negemus, id inde fieri observamus, quia certissime scimus, quod illi subiecto convenire debeat vel non convenire illud ipsum prædicatum, quod convenit vel non convenit speciei vel generi, sub quo illud subiectum comprehenditur. Quare omnia ratiocinia adfirmativa hoc nituntur fundamento: *Quidquid prædicari potest de genere vel specie omni, id prædicari quoque potest de quovis sub illo genere vel specie*

specie comprehenso : & ratiocinia negativa hoc : Quidquid negari potest de genere & specie omni, id negari quoque potest de quovis sub illo genere vel specie comprehenso.

Huic regulæ fundamentali addunt non pauci has duas alias : *Quando duo conveniunt cum aliquo tertio, conveniunt quoque inter se : Quando unum convenit cum aliquo tertio, non autem aliud, ea non conveniunt inter se.*

Ex regula illa fundamentali & ratiocinii explanatione fluunt sequentes magis determinatæ regulæ.

- 1) *Ratiocinium vel syllogismus nequit plures continere ideas vel terminos principales, quam tres. Ars enim syllogismi vel ratiocinii in eo sita est, ut duorum terminorum, majoris nempe & minoris, nexus aut pugna seu non convenientia colligatur ex comparatione cum termino tertio, scilicet medio. Non igitur plures termini in syllogismo, aut plures ideæ in ratiocinio esse possunt quam tres (*). Et hæc regula continet has alias magis particulares : Terminum eodem sensu sumantur in singulis syllogismi propositionibus : Nullus terminus universalis sumatur in conclusione quam in præmissis. Si enim terminorum sensus vel significatus mutatur, tum plures erunt termini quam tres : & dum aliquis terminorum in conclusione universalis sumitur, jam illius significatio immutatur.*
- 2) *Saltem una præmissarum universalis esse debet ; seu : ex puris particularibus nihil sequitur : Ideo nam-*

(*) Rudigerus in tract. de sensu veri & falsi ratiocinium quatuor quoque terminis constare posse docuit : sed, ut recte observant Baumeister & Feder, ejusmodi ratiocinium nullo modo simplex est, sed plura ratiocinia continet. Rudigeri sententiam sequutus est Walchius in Lexico Phil. verbo : Vernunftschluß.

namque de aliquo in conclusione aliquid affirmatur vel negatur, quia idem affirmatur vel negatur de omni specie aut genere sub quo illud continetur (*).

3) *Non possunt ambæ præmissæ esse negantes.* Ut enim in conclusione de subiecto aliquid negari possit, ante ostendi & affirmari debet, hoc subiectum ad illud genus vel speciem pertinere, de qua illud ipsum negatur (**).

4) *Conclusio sequi debet partem debiliorem*, hoc est, negantem vel particularem, si una præmissarum fuerit negans vel particularis. Nam duo termini debent in conclusione ita inter se comparari, quo comparati fuerunt in præmissis cum
termi-

(*) Walchius ex puris particularibus propositionibus recte concludi posse in suo Phil. Lexico adserit. Sed fallitur vir hic doctus. Nam si ambæ præmissæ sint particulares, conclusio quidem poterit quandoque esse vera, sed non *formaliter*, ut ajunt, sed tantum *naturaliter*, id est, non vi præmissarum, sed vi materiæ, seu quia in se jam vera est. Certe si in syllogismo aliquo, cujus præmissæ sunt particulares, & conclusio tamen vera, mutetur materia, licet eadem figura, idemque modus ac forma servantur, conclusio prodibit falsa, ut patet in hoc syllogismo, qui illi, quem Cl. Walchius secundo loco proposuit, quantum ad formam, seu figuram ac modum similis omnino est: Aliqua animalia hinniunt; sed aliqua animalia sunt homines: ergo aliqui homines hinniunt.

(**) Non numquam in præmissis ambæ propositiones, si verba earum duntaxat considerentur, videntur negantes; quarum tamen una, si perpendatur sensus, vel si referatur ad propositionem alteram, affirmans est, aut saltem affirmanti æquiparatur. Et ex hujusmodi præmissis legitima sequi potest conclusio. E. g. Qui non diligenter student, non evadunt docti; sed sed multi non diligenter student: ergo multi non evadunt docti.

termino medio: si igitur in præmissis negatum fuerit, unum duorum terminorum convenire cum termino medio, negari quoque in conclusione debet illos convenire inter se; & sic conclusio sequi debet partem negantem. Quod autem necesse sit, ut conclusio sit particularis, si præmissarum una talis fuerit, perspicuum ex eo est, quod, si conclusio fieret universalis, saltem unus terminorum in conclusione acciperetur universaliter, qui hoc modo non fuisset sumtus in præmissis: atque adeo mutaretur terminorum sensus (*).

§. 49.

De syllogismorum figuris, harumque regulis.

Figuræ syllogismorum quatuor solummodo dari possunt: quatuor enim duntaxat modis cum duobus conclusionis terminis disponi potest terminus medius: nam hic fieri potest vel subjectum propositionis majoris & prædicatum minoris; & tum dicitur syllogismus *primæ figuræ*: vel bis locum prædicati obtinet; & syllogismus *secundæ figuræ*: vel in ambis præmissis subjecti loco est; tum syllogismus *tertiæ figuræ*: vel denique in majori prædicatum, subjectum in minori est; & *quartæ figuræ* syllogismus appellatur. Hæ quatuor figuræ his exprimuntur versibus;

Pri-

(*) Quidam ejusmodi leges tamquam nullius utilitatis omitti posse existimant: bonitas enim ratiocinii, ajunt, per se nostræ adfulget menti: & si ambiguus vocibus, vel aliquo sophismate veritas obnubatur, frustra plerumque leges adhibentur, ut ab illis liberetur: plerumque enim citius aliquis cognoscit non esse ratam conclusionem, quam regulas ejus capit. Verum contrarium longe plures sentiunt, hasque regulas utilissimas esse adfirmant & ostendunt.

*Prima figura prius medium tibi subjicit, inde
Prædicat; ast medium bis prædicat altera; & illud
Tertia bis subjicit; primæ contraria quarta est,
Prædicat ista prius medium, tum subjicit illud.*

Singulæ hæ figuræ suas speciales habent regulas, partim ex dispositione ac conjunctione termini medii cum aliis; partim ex supra adlatis generalibus regulis deductas. Sunt autem sequentes, & quidem pro prima figura:

- 1) Minor debet esse adfirmans, & major universalis.
- 2) Si conclusio sit universaliter adfirmans, ambæ præmissæ universaliter adfirmantes esse debent.
- 3) Si conclusio sit universaliter negans, major debet esse universaliter negans, & minor universaliter adfirmans.
- 4) Si conclusio particulariter adfirmans sit, major esse debet universaliter, minor autem particulariter adfirmans.
- 5) Si demum conclusio fuerit particulariter negans, tum major debet esse negativa & universalis, & minor adfirmans & particularis (*).

Pro secunda figura.

- 1) Major propositio semper universalis sit oportet; 2) & conclusio semper negans.

Pro tertia.

- 1) Minor semper adfirmans esse debet; 2) & conclusio semper particularis.

Pro quarta.

1) Si

(*) Rationes istarum regularum hujus primæ & sequentium duarum figurarum dat Cl. Baumeister Instit. Phil. Rat. §. 269 & seq.

- 1) Si major sit adfirmans, minor esse debet universalis. 2) Si minor sit adfirmans, conclusio erit particularis. 3) Si conclusio fuerit negans, major debet esse universalis (*).

Prima figura, quoniam in ea cujusque quantitatis & qualitatis, nimirum tam universaliter quam particulariter adfirmantes ac negantes conclusiones inferuntur, & quidem modo facili ac perspicuo; atque ideo omnibus inferendis conclusionibus sufficit; jure præfertur aliis tribus figuris, in quibus modo minus naturali ex præmissis sequuntur non omnis, sed certi cujusdam generis conclusiones; in secunda quidem conclusiones solummodo negantes; in tertia tantum particulares; & in quarta, cujus syllogismi vix umquam occurrunt, adesse absque regularum violatione nequit conclusio universaliter adfirmans.

Quia igitur figura prima ceteris longe præstantior est, omnibusque prorsus conclusionibus inferendis sufficit: & quia insuper omnes ceterarum figurarum syllogismi commode possunt ad syllogismos primæ figuræ reduci (**): hinc quidam Logici,

(*) Quarta figura a pluribus tamquam inutilis rejicitur: Auctor tamen *Artis Cogitandi*, Purchotius, Corfinus & quidam alii illis sese opponunt, eamque aliis tribus figuris adnumerant.

(**) Reductio syllogismorum alia dicitur *ostensiva*, per impossibile alia. Illa fit, cum syllogismi secundæ, tertiæ & quartæ figuræ transfigurantur in primæ figuræ syllogismos. *Reductio ad impossibile* tum fit, cum negatæ propositionis contradictoria adsumitur, ut illa combinata cum una præmissarum jam concessa concludat contradictoriam alterius præmissæ negatæ; ut proinde adversarius duas concedere cogatur contradictorias. Quomodo syllogismi secundæ & reliquarum figurarum reducendi sint ad syllogismos primæ, quære ex Scholasticis, si lubet.

ci, sola prima figura contenti, reliquas tamquam importunas & ad nullam rem utiles Scholasticorum argutias omitti debere censent. Attamen alii, & quidem multi nominis, omnes illas figuras retinendas esse contendunt, easque omnes tractant tamquam rem dignam, propter quam vadimonium deferatur.

§. 50.

De syllogismorum modis.

Ex his perspicuum satis est, diversas in quavis reperire esse figura syllogismorum species, seu, ut ajunt, *syllogismorum* vel *figurarum modos*. Et quia hæc modorum diversitas ex diversa trium propositionum secundum universalitatem & particularitatem, affirmationem & negationem, seu secundum quantitatem ac qualitatem, dispositione oritur (§. 46): hinc tot dantur syllogismorum modi, quot diversæ trium propositionum secundum quantitatem & qualitatem dispositiones, nimirum 64. Ex his 64 modis 19. tantum sunt regulis syllogisticis conformes, quos Scholastici expresserunt nominibus characteristicis his versiculis comprehensis:

*Barbara, celarent, darii, ferio. Bamaliton
Camentes, dimatis, fesapno, fresisomorum.
Cesare, camestres, festino, baroco. Darapti,
Felapton, disamis, datisi, bocardo, ferison.*

Quatuor prima vocabula exprimunt quatuor primæ figuræ modos, quos perfectos vocant, reliquos omnes imperfectos: quippe sequentia quinque modos quartæ figuræ denotant: quatuor proxima quatuor modos figuræ secundæ; & denique sex postrema sex modos ad tertiam figuram pertinentes. Quatuor vocales, *a, e, i, o*, significant propositionum quantitatem & qualitatem, nimirum *a* propositionem uni-

universalem adfirmantem ; *e* universalem negantem ;
i particularem adfirmantem , & *o* particularem negantem.

Primæ literæ consonantes vocabulorum modos imperfectos exprimentium denotant , modum seu syllogismum imperfectum ad illum quatuor modorum perfectorum primæ figuræ reducendum esse , qui eadem consonante incipit , e. g. *baroco* ad *barbara*. Illæ vero consonantes , quæ proxime sequuntur aliquam ex illis quatuor vocalibus , indicant , quæ sit facienda syllogismi conversio , nempe , ut ajunt :

S vult simpliciter verti ; *p* vero per accid. (per accidens).

M vult transponi ; *c* per impossibile duci.

Sed hac de re plus quam satis. Hoc loco plures usurpabunt fortasse illud Cæcilianum : *O tristes ineptias ! ridiculæ sunt.* Verum ex sententia Ill. Wolfii per præcipitantiam statuunt , qui in denominatione ista sibi invenire videntur , quod rideant. Immo , si quosdam recentiores audiamus , tantum abest , ut hæc sint explodenda , ut potius tamquam ingeniosa inventa & tamquam species artis characteristicæ admiratione digna sint. Ego autem non nego prospicienda ista ; sed prospicienda tantum , & ab limine salutanda , in hoc unum , ne verba nobis dentur , & aliquid esse in illis magni ac secreti boni judicemus. Seneca Epist. 49.

§. 51.

De syllogismis , in quibus forma ordinaria non servatur,

Quod ad syllogismos , in quibus ordinaria servatur forma , hætenus ; reliquos , in quibus aut forma ordinaria latet , aut ab ea receditur , videamus. Forma ordinaria latere potest a) per trans-

positionem propositionum, ut si *minor* transferatur in locum *majoris*: b) per propositionum *æquipollentiam*: c) per omissionem unius præmissarum. Syllogismi, in quibus forma ordinaria latet, vocantur generatim *cryptici*; & speciatim *Enthymemata* vel *syllogismi enthymematici* aut *truncati*.

Ad enthymemata pertinet *consequentia immediata*, seu ille ratiocinandi modus, quo una propositione posita, simul poni alteram, per rationes logicas manifestum est (*). Consequentiae immediatae ut legitimæ sint & valeant, debent fieri secundum quasdam certas regulas. Præcipuæ sunt sequentes: Valet consequentia a) a propositione universalis ad singularem collectionem: b) ab actu ad potentiam: c) ab impossibili ad non esse: d) ab una contradictoriarum vel contrariarum propositionum vera ad alteram falsam: e) a conjugatis ad conjugata sensu æquipollentia &c. (**).

Ad syllogismos a forma ordinaria recedentes referuntur syllogismi compositi, seu in quibus aut una aut ambæ præmissæ propositiones sunt compositæ. Syllogismus compositus alius est *hypotheticus* seu *conditionalis*; alius *disjunctivus*, *copulativus* alius, *Hypotheticus* est, cujus major propositio est hypothetica. Membrum propositionis hypotheticæ, quod conditionalem particulam præfixam habet, dicitur *antecedens*; membrum alterum, *consequens*; nexus autem utriusque *consequentia*. Ex ipsa syllogismi hypothetici natura hæ sequuntur leges. a) Si minor repetit antecedens propositionis majoris hypotheticæ, recte in conclusione infertur consequens majoris.

(*) Non pauci consequentiam immediatam distinguunt ab enthymemate, nec ad id illam referunt.

(**) Vid. Cl. Baumeister Instit. Phil. Rat. §. 312 & 313. & Wolf. Metaph. german. cap. 3. §. 353 & seq.

joris. b) Si in minore negetur consequens majoris, in conclusione recte negatur antecedens ejusdem majoris. c) Si in minore ponitur consequens majoris, inferri nequit, saltem universaliter, in conclusione antecedens majoris: fieri enim potest, ut idem consequens, seu idem conditionatum, posito etiam alio antecedente, seu alia conditione, possit existere. d) Si in minore negatur antecedens, non sequitur universaliter in conclusione negatio consequentis: potest quippe consequens aliunde quandoque poni.

Syllogismi hypothetici facile a quovis reduci possunt ad syllogismos ordinarios.

Syllogismus disjunctivus est ille, cujus major propositio est disjunctiva. De hoc hæc leges, quæ ex ipsa quoque syllogismi disjunctivi natura sequuntur, notandæ sunt. a) Si minor negat unum membrum majoris propositionis disjunctivæ bimembris, conclusio recte infert alterum membrum majoris. b) Si minor ponit seu adserit unum membrum majoris, in conclusione recte negatur alterum membrum. c) Si major constat pluribus membris quam duobus, & minor copulativa est contradictoria omnium membrorum, excepto uno; hoc recte in conclusione infertur: si vero minor est contradictoria unius tantum vel aliquorum, tum residua membra legitime inferuntur. Sed ut hæc regulæ valeant, propositio major vere debet esse disjunctiva (§. 41. A. c.).

Si in syllogismo propositioni majori hypotheticæ adnectatur propositio disjunctiva, seu, quod idem est, si majoris propositionis hypotheticæ consequens sit propositio disjunctiva; & in minori omnia consequentis seu propositionis membra negentur; tum hic ratiocinandi modus vocatur *dilemma*, vel *syllogismus cornutus* aut *crocodilinus*. E. g. *Si mundus est necessarius, vel singula ejus entia, vel tota entium colle-*

Ratio necessaria esse debet ; sed neque singula mundi entia necessaria esse possunt , neque entium tota collectio : ergo mundus necessarius non est. Si hæc argumentatio contineat tria membra disjunctiva , dicitur trilemma ; si quatuor , tetralemma , & sic porro ().*

Syllogismus disjunctivus quoque facile transmutari potest in syllogismum ordinarium , nimirum membrum , quod adfirmatur vel negatur in minori sumendo pro termino medio , conclusione retenta.

Syllogismus copulativus est , in quo major propositio & negans est & copulativa , cujus unum membrum adfirmat minor , alterum negat conclusio.

Ad Syllogismos , a forma ordinaria recedentes , refertur etiam *inductio* , quæ est argumentandi modus ab inferioribus ad superius , a particularibus ad universale , a pluribus exemplis ad regulam generalem. Si omnia inferiora enumerentur , *completa inductio* dicitur ; sin , *incompleta*. Fundamentum hujus argumentationis est : *Quidquid convenit singulis individuis , convenit quoque speciei ; & quidquid singularis*

(*) Aliis dilemma est argumentatio , cujus antecedens duo membra disjunctiva ita continet , ut alterutrum concedere cogatur adversarius ; quodcumque autem concesserit , ex æquo contra ipsum concluditur. E. g. Vel fides catholica est propagata miraculis , vel absque miraculis : si primum : ergo vera est fides catholica : si secundum : ergo hoc ipsum fuit maximum miraculum. Ab aliis dilemma definitur , syllogismus , in quo præmissæ disjunctivæ utraque pars subsumitur , atque ad propositum concludendum adhibetur. E. g. Si nubas , vel filios suscipies , vel non suscipies : si suscipias ; quantus labor ! si non suscipias ; qui fructus ! Ergo non nubendum. Ejusmodi argumentatio sæpe inverti potest , ut patet in ultimo exemplo ; & tum vocatur *antistrephon* a Græcis , ab Latinis *dilemma reciprocum*.

gulis convenit speciebus, etiam toti generi conveniat necesse est.

Ad syllogismos, in quibus forma ordinaria non servatur, spectat etiam *sorites*, quæ est acervus propositionum inter se cohærentium, in quo prædicatum prioris propositionis fit subjectum posterioris, donec prædicatum ultimæ componatur cum subjecto primæ. E. g. *Peccatum offendit Deum: quod Deum offendit, nos ab eo separat: quod nos a Deo separat, summo nos privat bono: quod summo bono privat, est omnium malorum maximum: ergo peccatum est omnium malorum maximum.* In hoc ratiocinandi modo hæc observanda sunt: a) Omnes propositiones sint affirmantes; ultima tamen potest esse negans. b) Propositiones omnes primam inter & ultimam interjacentes debent esse universales. c) In ultima propositione non plus inferratur, quam fuerit in propositionibus præmissis (*).

Denique inter syllogismos, qui formam ordinariam non habent, numerant *epichirema*, nempe syllogismum, cujus majori vel minori, vel utrique propositioni adjicitur probatio.

§. 52.

De paralogismis & sophismatis.

Tandem ut finiam hanc de syllogismo materiam, pauca de paralogismis & sophismatis dicam. Syllogismi quicumque si ad regulas syllogismorum supra traditas exacti non fuerint, aut in *paralogismos* evadunt, aut in *sophismata*: in paralogismos
 G 3 qui-

(*) Quo sorites modo resolvendus sit in syllogismum ordinarium, docet Baumeister lib. cit. §. 307. Sed hujus argumentationis apud Philosophos rarissimus est usus.

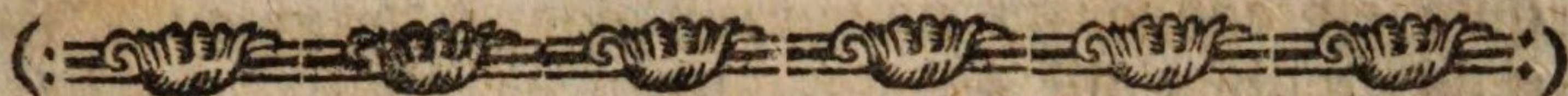
quidem; si illorum vitium seu vitiosus concludendi modus non occultetur: in sophismata vero; si conclusionis aliquo modo tegatur: hinc sophisma vocatur quævis argumentatio captiosa & fallax, qua quis potest decipi. Duo adferunt summa sophismatum genera, quorum alterum in voce versatur, alterum in re (*). Sophisma seu fallacia in voce est, dum quis, ut decipiat, abutitur vocibus, easque adhibet in sensu fallaci. Ejusmodi fallaciæ sunt *æquivocatio*, *amphibologia*, *fallacia accentus*, *fallacia sensus compositi aut divisi* & *figura dictionis*. Fallaciæ in rebus, seu verborum significationibus sequentes numerantur; nimirum a) *fallacia accidentis*, seu cum ex iis, quæ rei conveniunt fortuito sive *per accidens*, aliquid concluditur, b) *Fallacia a dicto secundum quid ad dictum simpliciter*; seu cum ex eo, quod cum restrictione de aliquo dici potest, colligimus aliquid, quod sine restrictione accipitur. c) *Fallacia non causæ pro causa*, cum quid adfertur tamquam rei causa quod causa non est. d) *Fallacia ignitionis elenchi*, seu cum argumentum non probat id, quod probare deberet, sed aliud quidpiam (**). e) *Fallacia petitionis principii*, cum pro argumento sumitur, quod est adhuc in disquisitione positum. f) *Fallacia consequentis*, quando ex alio infertur id, quod ex illo non sequitur. g) *Fallacia plurium interrogationum*, seu dum diversa quæsitæ commiscentur in uno (***)).

CA-

(*) Titius cap. 13. §. 19 & seq. rejicit hanc sophismatum distinctionem, illaque ratione *formæ ac materiæ* in varia distribuit genera.

(**) Hoc vitium, quo homini, qui vult esse doctus, nihil turpius, utinam declinarent omnes. Sed quot sunt, qui plurima argumenta, ad rem non pertinentia, adglomerant, & hoc modo imperitis fucum & doctis stomachum faciunt, suamque manifestant aut inscientiam aut pravitatem.

(***) De fallaciis dignus est, qui legatur, Corfinus tom. 1. Instit.

CAPUT II.
THEORIA VERITATIS ET ERRORIS.
SECTIO I.
DE VERITATE EJUSQUE COGNITIONE
GENERATIM.

§. 53.

De notione veritatis.

Veritas, quæ semper in conformitate & harmonia aliqua debet consistere, triplex a plerisque Philosophis solet distingui, nimirum a) *veritas metaphysica*, quæ etiam *realis*, *entitativa*, *transcendentalis* &c. dicitur: hæc veritas est, cum res est id, quod esse debet secundum archetypum, quod est in mente divina (*). b) *Veritas moralis* sive *ethica*,
G 4 quæ

Instit. Philos. part. 4. Reliqua autem, quæ de propositionibus & syllogismis tradi solent, si quis scire cupiat, apud Scholasticos aliosque inveniet: semper tamen meminerit, magna Philosophum decere negotia; & nullam partem temporis, quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit, in supervacua esse erogandam. Vid. Seneca epist. 49.

(*) Veritatem metaphysicam quidam vocant conformitatem rei cum intellectu: alii describunt eam per id, quod fictum non est: aliis hæc veritas est, si ea, quæ sunt, simul non esse non possunt: alii illam dicunt, cum ens habet suam essentiam debitam: alii alio eam modo definiunt.

quæ est concordia nostrorum conceptuum cum signis, quibus illi exprimuntur. c) *Veritas Logica*, & hæc est convenientia rei cum intellectu, seu nostris cogitationibus (*). Veritati metaphysicæ; cum res nequit esse, quod est, nihil potest esse contrarium. Veritati morali est oppositum mendacium: Logicæ vero veritati falsum & error. De veritate metaphysica & ethica hic non agimus.

Convenientia rei cum nostris cogitationibus tum habetur, cum subiecto tribuitur prædicatum, quod ei reapse convenit; seu cum de re aliqua ita iudicatur, ut ea reapse est. Veritas igitur Logica in solis, vel saltem potissime in iudiciis & propositionibus datur (§. 41. D): licet inficiari non velim, veritatem Logicam, si in latiori significato sumatur, etiam ideis posse tribui (**).

Ex

(*) Rudigero, in tractatu *de sensu veri & falsi*, & Institut. erud. non probatur hæc veritatis Logicæ definitio; partim quia hac definitione veritas Logica cum metaphysica confunditur: partim quia nequeunt percipi rerum naturæ. Quare illam definiendam esse existimat per aliquam convenientiam cogitationum cum sensatione. Sed dicamus Cl. Rudigero cum Poeta:

Uta tibi placeant, dum magis illa mihi.

Aliqui addunt quoque veritatem, quam vocant *physicam*, & quæ ex istorum sententia est, cum nomen rei concordat cum ejusdem natura.

(**) Veritatem & falsitatem in solis iudiciis reperiri, probant veteres cum Aristotele L. 1. Periherm. cap. 1. Quare veritas logica cum doctissimo Wolfio etiam definiri potest, *consensus iudicii nostri cum objecto seu re repræsentata*. Plurimi tamen veritatem ideis quidem tribuunt, non autem falsitatem. Alii & veritatem & falsitatem concedunt ideis complexis: alii etiam simplicibus. Alii omnem ideam *formaliter* veram esse, *objective* vero & falsam esse posse existimant. Sed etsi veritas logica reperiatur in ideis; plerumque tamen per

Ex veritatis Logicæ notione non sequitur, ea, quibus Logica veritas convenit, etiam existere: nam potest subiecto prædicatum tribui, quin subiectum existat. Sic dum judico aut enuncio, omnes radios alicujus circuli esse inter se æquales; vel triangula, super eadem basi & inter easdem parallelas constituta, esse æqualia, nequeo inferre, dari radium, circulum, vel triangulum; si enim nullus existeret circulus vel triangulum; nihilominus tamen hæc judicia forent vera.

§. 54.

De iis, quæ requiruntur, ut veritati logicæ sint conformia nostra judicia.

Veritas logica ibi reperitur, ubi datur convenientia rei cum nostris cogitationibus vel judiciis (§. præced.). Duo igitur requiruntur ad judicium logicæ verum: 1) ut subiecto tribuatur prædicatum reapse conveniens; vel ut subiecto abjudicetur prædicatum non conveniens aut repugnans: 2) ut prædicatum subiecto tribuatur, aut abjudicetur eo modo, quo reapse ei convenit aut non convenit. Quare cum prædicatum convenire vel non convenire potest aut absolute, aut sub quadam conditione, relatione, modo; aut universaliter aut particulariter; hinc etiam absolute tribui vel denegari debet subiecto prædicatum, si hoc absolute illi conveniat vel non conveniat; sub conditione, relatione vel modo, si convenientia reapse sit tantum hypothetica, relativa aut modalis: universaliter aut particulariter, prout nempe prædicatum

G 5

tum

per illam intelligi solet convenientia nostri judicii cum re repræsentata: & hoc modo sumta est præcipuum objectum, quo occupari Logicum summe decet.

tum vel universaliter vel particulariter subiecto convenit, vel non convenit, sive repugnat.

§. 55.

De notis veritatis.

Plura dantur indicia seu notæ veritatis. Præcipua sunt hæc: a) Evidentia convenientiæ prædicati cum subiecto. b) Naturalis impulsio intellectus ad adsensum: ita enim natura ipsa comparati sumus, ut vi quadam impulsi ad adsensum veritatis rapiamur. c) Plenus adsensus absque omni formidine partis oppositæ. d) Consensus constans hominum omnium, præsertim doctorum: omnium enim consensus naturæ vox est. e) Harmonia iudicii cum sensationibus & experientia; item cum aliis veritatibus, quæ vel ex illo sequuntur, vel ex quibus illud sequitur; vel alio quovis modo habent necessariam cum illo connexionem. f) Si oppositum nequit cogitari, aut sit contradictorium (*).
His

(*) Nulla veritas alteri veritati contraria esse potest, nec aliquid verum simul ac falsum; nec duo contradictoria simul vera. Id nullus rationis compos in dubium vocare potest. Et tamen, ait Georg. Walchius in suo Lexico Phil. verbo: *Wahrheit*, *Judæis imputatur, quod opinentur, duas contradictorias sententias posse esse veras. . . In Papatu quoque ejusmodi res adsertæ fuerunt: ut enim Paulus Sarpinus lib. 2. pag. 48. Histor. Interdict. Venet. commemorat, multa Patavii reperta fuisse certi alicujus scripti exemplaria, in quibus regula decima tertia erat hujus tenoris: Credendum est Ecclesiæ hierarchicæ, et si nigrum esse dixerit, quod oculis album videtur. Idem ex Sarpio insulse repetit hic Lexicographus verbo: *Wahrheit zu gedenken*. Vide hominis hujus studium Lexicon suum vel calumniis exornandi. Estne homini ingenui, estne Philosophi, id omne, quod in quibusvis schedis scriptum apud Catholicos reperitur, habere*

His igitur notis homines uti solent, ut discernant a falso verum. Attamen cauto opus est, ne precipitanter ejusmodi veritatis notas in judiciis nos deprehendere censeamus. Etenim non raro fit,

- a) Ut falso evidentiae splendore deludamur, aut nobismet ipsis fingamus nescio quam evidentiam.
- b) Ut adfectuum non veritatis vi ad alicujus judicii adsensum impellamur.
- c) Sæpissime quoque evenit, ut nullam sentiamus formidinem oppositi, quia vel cognita nobis haut sunt argumenta, quibus nititur oppositum, vel illa non satis excutimus.
- d) Non raro quoque fit, ut illud, quod ob brevitate mentis, aut studii defectum, aut aliam ob causam non perspicimus; vel cujus claram non habemus ideam, cogitari non posse, five contradictionem continere existimemus.

§. 56.

habere pro probata Catholicis sententia, aut tamquam dogma Ecclesiae Catholicae pronunciare? Nostra dogmata ex libris symbolicis ab Ecclesia adprobatis quaerenda sunt, non ex ignoto quodam scripto, non ex Sarpio, cujus hoc ipsum citatum opus & alia anno 1606 sunt improbata. Omnes autem Catholici uno ore fatentur; & vel ipsi pueri, qui nondum ediderunt dentes sciunt, 1) Ecclesiam ea duntaxat proponere posse credenda, quæ ab Deo revelata sunt: & 2) Revelationem nulli alteri veritati five rationis five sensuum contrariam esse posse. Regula ergo illa, si eam explicare velimus, id solum præcipit, ut, cum Ecclesia in fidei & morum doctrina errare minime potest, ei potius credatur, quam sensibus, qui sæpissime intellectui ansam dant errandi. Eodem modo loquutus est Magnus Augustinus de naturali ratione, quæ videtur contraria S. Scripturæ: *Si ratio*, ait Epist. 43. olim 7, *si ratio contra divinarum Scripturarum auctoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit verisimilitudine; nam vera esse non potest* &c.

§. 56.

De veritate, prout refertur ad nostram cognitionem.

Veritas nonnumquam manifesto nobis adparet; nonnumquam aliquo modo sese occultat; aliquando prorsus obducta est peplo. Hinc non raro ita cognoscimus veritatem, ut nullam habeamus, nec prudenter habere possimus de ea suspicionem aut formidinem (*); interdum nostra cognitio non excludit suspicionem & formidinem; & sæpissime veritatem omnino non cognoscimus. Diverſi igitur inde oriuntur mentis nostræ status; nimirum status certitudinis, incertitudinis ac ignorantix.

Mens nostra rarissime versatur in statu *certitudinis*; sæpius in statu *incertitudinis*; in ignorantix statu sæpissime (**). Nempe, ut omnes, si ingenui esse veli-

(*) Dantur tamen plurimi, qui, licet iis veritas clare adfulgeat eam non vident, quia illam videre nolunt; aut si eam vident, videre inficiantur.

(**) Status ignorantix in hominibus, ait gravissimus Philosophus Ant. Genuensis, triplex esse potest; 1) omnigenæ ignorantix, 2) meræ fidei; 3) ignorantix cum scientia conjunctæ ac temperatæ. In primo statu versantur infantes, dum adhuc in utero sunt matris; seu quod nullas vident ullarum rerum ideas homuli isti; seu quod nondum exsertam habent & expeditam percipiendi facultatem. Hunc omnigenæ ignorantix statum excipit status fidei, ut ego adpello, id est, status idearum confusarum atque obscurarum, in quo nec nihil cernitur, & clare ac distincte non cernitur, omnino vero non judicatur; sed aut sensuum aut aliorum vivitur iudicio. Talis est infantium ante adultam rationem; talis status stupidorum. . . . Sequitur status ignorantix cum scientia conjunctæ ac temperatæ. Is regnat in reliquum vitæ humanæ tempus, idque in hominibus omnibus. Nam ipsi illi, quos conceptis in adulationem formulis doctissimos & eruditissimos adpel-

velimus, debemus fateri, maxima pars, quæ scimus, est minima eorum, quæ nescimus. Hujus rei argumento sunt innumerabiles controversiæ, ac errores pene infiniti.

§. 57.

De certitudine.

Dum ita cognoscimus veritatem vel falsitatem, ut nullam habeamus, nec habere prudenter possumus de ea suspensionem, formidinem aut dubium, de veritate vel falsitate *certi* dicimur, & sumus (§. præced.) *Certitudo* igitur ea est veritatis aut falsitatis cognitio, quæ omnem excludit formidinem, suspensionem atque dubium (*). Ex his perspicuum est, notionem *certi* esse *relativam*, seu quæ respectum ad cognoscentem involvit: attamen quia omne verum certo verum est, hinc & ipsa propositio vera dici potest *certa*. Itaque ut evitetur omnis confusio & logomachia, recte certum dividitur in *objective* & *subjective* certum.

Ex notione *certi* hæc deduci possunt notatu digna.

- a) Una eademque res seu propositio potest esse uni certa, incerta alteri: potest enim unus verita-

pellamus, pauca certo sciunt, in plurimis opinantur, aut hærent |dubii, infinita ignorant: qui idcirco, si non ex rerum, quas sciunt, numero, sed ex numero ignotarum sint designandi, rectius *ignorantissimi* & *imperitissimi* adpellabuntur. Lib. 3. Art. Log. Crit. cap. 1. §§. 3 & 4.

- (*) Quemadmodum imprudenter agit, qui judiciis, quorum veritatem certo non cognoscit, absque omni formidine adsentitur: ita & ille, qui veritatem jam certo cognoscens adhuc metuit, aut dubitat. Uterque errat, ille ob cautionis defectum; hic ob cautionis excessum.

ritatem ita cognoscere, ut nullam habeat de ea suspensionem aut dubium, non item alter. Hinc perperam ita colligeretur: α) Quod mihi certum est, id & aliis est certum, & vice versa: β) Quod mihi est incertum, id incertum quoque est aliis, vel vice versa.

b) Non omne, quod nos pro certo habemus, etiam reapse seu in se tale est: & non omne reapse est incertum, quod nos incertum esse judicamus (*).

c) Ex eo, quod aliquid nobis nunc certum videatur, non sequitur, id semper nobis futurum esse certum. Innumeris id posset ostendi exemplis eorum præsertim hominum, quibus nota solummodo sunt argumenta, quæ probant suas sententias, non autem oppositas. Eodem modo colligi haut potest illud, quod nobis incertum nunc est, omni tempore futurum incertum: multa enim detegunt tempus & ætas, plura usus & experientia; plurima labor studiumque continuatum.

§. 58.

De evidentiâ.

Si veritas vel falsitas ita nobis adfulgeat, ut non solum eam certo cognoscamus, sed eam quoque quasi oculis clare ac distincte intueamur, tunc veritas *evidens* dicitur, & nos dicimur habere

(*) Quare deridiculi sunt illi, qui omnes suas sententias euuntiant, ac si recitarent Sybillæ folium: qui sua judicia tamquam oracula venditant, & adeo certa habent, ut de eorum veritate ne addubitare quidem liceat.

re evidentiam, seu evidentem veritatis aut falsitatis cognitionem (*).

Dum intellectis solum terminis, & unico quasi intuitu evidenter cognoscimus veritatem, ejusmodi veritas dicitur *immediate evidens*. Sic propositiones, quæ id tantum enunciant, quod immediate sentimus; vel quarum prædicatum nihil continet aliud, quam quod in subjecto clare ac distincte relucet, seu *immediate cognoscimus*, sunt *immediate evidentes*. Si vero veritas ope alterius veritatis, vel ratiocinii, seu medii termini clare distincteque adpareat, & ita ab nobis cognoscitur; ejusmodi veritas vel propositio seu judicium *mediate evidens* vocatur.

Si ex propositionibus immediate evidentibus derivetur veritas aliarum propositionum, propositiones illæ, ex quibus aliæ derivantur, *principia veritatis*; & quidem *principia veritatis formalia*, si solum contineant aliquam veritatis notam, qua demonstratur aliarum veritas propositionum: *materialia* autem, si ex ipsis aliæ, quas continent, propositiones possint colligi. Principia primi generis sunt: *Idem non potest simul esse & non esse: Verum nequit esse simul falsum: Quod sibi contradicit, vel quod cogitari non potest, nequit verum esse: Quæ cogitari non possunt ut conjuncta, ea conjuncta esse non possunt &c.* Principia veritatis materialia plurima sunt tam communia, quam singulis scientiis propria.

Nulli veritati evidenti nostrum adfensum, saltem internum, possumus denegare. Intellectus quippe naturæ vi fertur in suum objectum, quod est veritas. Quemadmodum ergo objectum ab sole illuminatum oculus apertus non potest non videre; nec animal ullum non adpetere id, quod ad-

com-

(*) Quid sit evidentia, melius intelligitur, quam ullis vocabulis explicatur. Ita recte observat Ant. Genuensis L. 3. Art. Log. Crit. cap. 2. §. 4.

commodatum ad naturam adparet; sic intellectus non potest objectam rem perspicuam non adprobare, seu veritati evidenti non adsentiri (*).

Ex notione evidentiae patet, omne evidens esse certum, non vero omne certum esse quoque evidens.

§. 59.

An evidentia sit veritatis criterium.

Evidentiam criterium esse veritatis adeo certum mihi est, ut eos, qui id negent, magnam animo suo vim inferre existimem. Profecto omnes omnino homines, in quibus rationis lumen non est penitus extinctum, omnibus iis judiciis, in quibus relucet evidentia, tamquam certo veris firmissimo adhærent adsensu. Omnes quoque homines, si quosdam, qui quod interne sentiunt, ore infician-
tur, & qui sole lucente caligare volunt, excipiamus; omnes, inquam, in omnibus vere evidentibus mirifice consentiunt: evidentia igitur certissimus debet esse character veritatis, vi cujus omnes vel inviti rapimur ad adsensum, atque ideo etiam ad consensum (**). Ad hæc cur, intellectis solum terminis, adsentimur axiomatis, primis principiis & propositionibus per se notis: cur in majoris momenti negotiis, actionibus, moliminibus conamur eligere & amplecti id, quod evidens est, vel quod propius accedit ad evidentiam: cur securissimi & citra omnem erroris metum sumus, dum sequimur id, quod perspicuum, quod evidens est, si eviden-

(*) Vid. Cic. lib. 4. Quæst. Acad. Auct. Art. Cogitandi Dissert. 1. proœm. pag. 24. edit. Basil. Feder. Lugil. 2. Hauptst. 1. Abschn. §. 53.

(**) Vid. Cl. Corlin. part. 4. Log. cap. 3.

dentia non esset veritatis criterium, aut si persuasissimum non haberemus, in evidentibus nos falli nequaquam posse? Aut igitur nihil hominibus datum est, quo verum agnoscere, & a falso possunt secernere: aut id certe est evidentia (*).

P. Stoll Logica.

H

Ut

(*) Magna semper erat dissensio Philosophorum tum veterum tum recentiorum in statuendo veri criterio. Anaxagoras & Protagoras putarunt, id cuique verum esse, quod cuique videatur; & rerum omnium criterium, sive veri falsique regulam esse hominem. Thales Pythagoras, Xenophanes, Parmenides, Heraclitus & Democritus solam rationem esse criterium veritatis dixerunt; sensus autem propter illorum imbecillitatem non posse vera judicare. Plato omne iudicium veritatis, veritatemque ipsam abductam ab opinionibus & ab sensibus, cogitationis ipsius & mentis esse voluit. Iudicia, quæ ex sensibus oriuntur, opinionem duntaxat generare docuit; iudicia vero mentis seu ideas, sive formas æternas, scientiam. Peripatetici cum Aristotele duplex statuebant criterium, nempe evidentiam sensuum circa sensibilia, & evidentiam intelligentiæ circa ea, quæ mente percipiuntur. Epicurus regulam iudicandi veritatem statuit sensus, quos numquam fallere existimavit. Omnia, quæ in phantasia repræsentantur, vera esse dixit; falsum autem iudicandi facultati esse adscribendum. Stoici veri criterium ponebant *comprehensibilem*, evidentem nempe, *phantasiam*. Cartesio criterium veritatis est clara & distincta perceptio, non quidem sensuum, sed intelligentiæ: & in hoc ab eo discedunt ipsius sectatores, qui & sensuum & intelligentiæ evidentiam pro veri characterem habent. Quidam veritatis criterium ponunt in regulis Logicæ: alii in veritatis consensu: alii criterium confundunt cum principio. Hos adeo discordantes Philosophos quidam nisi sunt reconciliare. Et sane eos omnes in hoc consentire, quod veritatis criterium sit aliqua evidentia, etsi quæ illa sit, diffideant, mihi videtur certum. Novum & inauditum hoc nostro ævo statuit criterium veritatis Ill. Shaftesburius, nimirum hoc: Si doctrinæ cuiuspiam veritatem secuta quadam ratione explorare vo-

lue-

Ut autem evidentia sit veritatis criterium, ea debet esse vera. Quapropter maxima est adhibenda cautio, ut evidentia adparens vel falsa discernatur a vera: dici enim vix potest, quot in errores lapsi fuerint homines etiam doctissimi, cum evidentiae veræ lumen se sequi existimantes, a falsa evidentia, ceu ab igne fatuo, ducti fuissent. Distingui vero potest vera evidentia a falsa adtendendo ad diversas utriusque notas sequentes.

- a) Evidentia vera menti ab adfectibus noxiis perpurgatæ semper adparet eadem: falsa vero mutatur, minuitur, ac demum evanescit. Sic quædam Philosophorum sententiæ, quæ tamquam veritates evidentes habitæ sunt, nunc ut falsæ exploduntur. Non dubito, quin eadem fors maneat quasdam nostræ ævitatis sententias.
 - b) Evidentia vera omnibus, quibus sana est ratio, eadem est; quemadmodum sol ab omnibus, quorum oculi vitiiati non sunt eodem modo videtur. Contrarium contingit in falsa evidentia.
 - c) Vera evidentia cum aliis veritatibus semper amice consentit; & ex ea non nisi verum sequi potest. Id autem non fit in falsa evidentia.
- Cete-

lueris; ludibrio eam expone prius: ingenio falaciori & satyrico proscinde: tum vero demum adverte, an & inter sannas & jocos invicta steterit nihilominus: an vero contra quidpiam auctoritatis suæ deperdiderit: quodsi prius, certum habes veritatis ejus genuinæ, & dubiis omnibus superioris argumentum: si vero alterum, veritatis solum speciem quamdam sub fuko adulterino mentitur. Nisi scirem hujus criterii auctorem, crederem eam esse quemdam mimum. Suis tamen hoc criterium limitibus contineri vult ipse Shaftesburius. Sed vid. Cl. Ant. Schmidt Meditat. Philosoph. Medit. I.

Ceterum hic notandum est, omne vere evidens esse quoque certum, non autem quod evidens non est, esse falsum.

§. 60.

De demonstratione ac probatione.

Dum veritas perspicue non elucet, seu evidenter non est certa, opus est *demonstratione* vel *probatione*. Est autem *probatio* ratiocinium, aut ratiociniorum series, quibus propositio ex aliis, tamquam notioribus colligitur; & si in probatione præmissæ ratiocinii vel ratiociniorum adhibeantur definitiones veræ, experientiæ certæ, axiomata aut propositiones jam demonstratæ; talis probatio dicitur *demonstratio* (*). Hæc scientiam parit; & hinc scientia recte definitur, cognitio certa per demonstrationem acquisita.

Demonstratio (idem intelligi debet, proportionem servata, de probatione) si fiat a causa ad effectum, vel per definitionem idearum thesis vel propositionis demonstrandæ, vocatur *demonstratio a priori*; si vero illa fiat ab effectu ad causam, sive per experientiam; *demonstratio a posteriori* (**).

Dum propositio demonstranda deducitur ex principiis, demonstratio adpellatur *directa* vel *apodictica*: *indirecta* vero seu *apogogica*, dum thesi demonstrandæ

H 2

dæ

(*) Differentia igitur demonstrationem inter & probationem hæc est: demonstratio tantum concludit ex principiis certis: probatio vero ex præmissis etiam non certis.

(**) Hic usus loquendi non omnibus Probatur Philosophis. Sed quid tum? Ego sic habeo, ab sensu litteratorum communi abscedendum non esse ob oppositam quorundam Philosophorum opinionem; nisi ille communis sensus demonstraretur erroneus.

dæ opposita tamquam vera adsumitur, indeque conclusio falsa aut absurda, propositioni demonstrandæ contradictoria deducitur (*).

Denique demonstratio alia dicitur *analytica*, alia *synthetica*. In analytica demonstratione thesis demonstranda in sua resolvitur prima principia: in synthetica ex primis principiis per compositionem thesis colligitur.

Quemadmodum nulli veritati evidenti nostrum internum adsensum possumus denegare (§. 58); ita etiam nulli veritati per probationem ad liquidum perductæ: intellectus enim non potest non ferri in suum objectum, quod est verum, si illud perspicue ei proponatur. Inde oritur lex cogitandi universalis: *Nec sine ratione, nec contra eam, verum aut falsum pronunciari quidquam potest* (§. 6. coroll. 2 & 3).

§. 61.

De convictione & persuasione.

Demonstratio quævis hunc in finem instituitur, ut alii de veritate cujusdam propositionis certi reddantur, seu convincantur. *Convincere* igitur dicimur, si demonstrationibus efficiamus, ut aliis propositio aliqua evadat certa: ille qui hoc modo certus redditur, dicitur *convictus*. Ex his patet, *convictionem passive* sumtam illum esse mentis statum, quo ita certe veritatem cognoscit, ut ei nequeat repugnare: *convictionem vero active* sumtam illam actionem, qua alteri propositio ita certa, demonstrationis vi, evadit, ut non possit non eidem adfentiri.

Dum

(*) Demonstratio lapogogica etiam vocari solet *deductio ad absurdum* vel *impossibile*.

Dum quis non vi demonstrationis, aut perspicua notarum, quæ falli haut possunt, cognitione non coactus, quidpiam judicat verum vel falsum, talis non *convictus* sed *persuassus* dicitur. *Persuasio* igitur *passive* sumta est adensus, qui datur propositioni, quæ nec evidens, nec demonstrata est; aut non satis probata (*).

Ut demonstratio vim habeat convincendi, ea debet esse vera demonstratio, nimirum a) ejus præmissæ debent esse certæ; b) conclusio legitima, id est secundum ratiocinii regulas; c) & tota demonstratio ita comparata, ut obscuri vel ambigui nihil contineat.

Ex his omnibus perspicuum est a) *convictum* esse extra errandi periculum, non autem *persuassum*: b) unum posse esse convictum, alterum tantum persuassum de ejusdem rei veritate vel falsitate: c) eum, qui modo est de propositionis veritate aut falsitate persuassus, posse fieri de veritate vel falsitate ejusdem propositionis convictum.

§. 62.

De certitudinis distinctione.

Ut probatione certi de veritate reddamur, argumenta sufficientia, seu quæ numquam fallunt, adferri debent: si enim illa quandoque fallerent, jam non ita cognosceremus veritatem, ut nullam haberemus, nec prudenter habere possemus de ea suspicionem, formidinem aut dubium; ac proin ejusmodi argumenta certos nos reddere non possent (§. 57).

(*) Persuasionem alii alio modo explicant, describuntque.

Argumenta, quæ absolute numquam fallunt, nec ullo in casu fallere possunt, pariunt *certitudinem metaphysicam* seu *mathematicam*: quæ secundum universales naturæ leges numquam fallunt, *certitudinem physicam*: & quæ numquam fallunt secundum leges humanæ prudentiæ, *certitudinem moralem*. Hæc certitudo moralis sufficiens est in rebus, quæ ad vitam prudenter agendam spectant.

Patet igitur, argumenta omnia, quæ numquam fallunt, certa esse indicia veritatis.

Verum non quævis veritas probari potest argumentis quibusvis; sed alia tantum admittit argumenta, quæ certitudinem moralem: alia, quæ certitudinem solum physicam: alia, quæ metaphysicam certitudinem pariunt: alia etiam omnis generis argumentis probari potest. Perperam igitur quidam ubique certitudinem mathematicam urgent.

§. 63.

De probabilitate, dubio & improbabilitate.

Dum adfunt argumenta ad certitudinem generandam non sufficientia, hæc vel sæpius non fallunt, quam fallunt: vel toties non fallunt, quoties fallunt: vel sæpius fallunt quam non. In primo casu oritur *probabilitas*; in altero *dubium*; in ultimo *improbabilitas*. Ex his facile cognoscitur, quid sit *opinio probabilis, dubia, improbabilis*. Licet vero nobis aliquid sit probabile, dubium, vel improbabile; omnia tamen nostra judicia in se & reapse aut vera, aut falsa sint, est necesse.

Id, quod perspicuum aut evidenter certum nobis non est, probatione indiget (§. 60). Omne igitur *probabile* probari debet. Quemadmodum autem, ut probatione certi de veritate reddamur, argumen-

ta adferri debent, quæ numquam fallunt (§. præced.) : ita etiam, ut aliquid fiat probabile, adferri argumenta debent, quæ sæpius non fallunt, quam fallunt. Atque hoc ipso, quod argumenta sæpius non fallant, ea mentem inclinant, ut aliquid habeat magis pro vero quam falso : quia tamen illa quandoque fallunt, hinc mens nequit de veritate esse certa. Hujusmodi ergo argumenta sunt indicia probabilitatis.

Ut tamen argumenta aliquid efficere valeant probabile, necesse est, ut illa sint deducta ex principiis, illi scientiæ vel materiæ, de qua agitur, propriis. Hinc sola auctoritas etiam mille hominum in iis rebus vel scientiis, in quibus illa nequit esse principium proprium, numquam faciet quidpiam probabile. Quare probare non possumus id, quod de Pythagoræis accepimus, quos ferunt, si quid adfirmarent in disputando, cum ex eis quæreretur, quare ita esset, respondere solitos : ipse dixit ; ipse autem erat Pythagoras (*). Quamplurimi nostra quoque ætate his dantur Pythagoræis similes, & quidem non pauci illorum, qui tamen Eclecticorum nomine gloriantur.

Plura argumenta, quæ singulatim probabilitatem conferre alicui sententiæ haut possunt, conglobata tamen eam efficere possunt probabilem : leves tamen conjecturæ, etsi quamplurimæ, nequeunt generare probabilitatem.

Si sententiæ, quæ gravibus fulta est argumentis, nihil magni momenti opponi potest, nisi quod certa non sit, ejusmodi sententia maxime probabilis est, & nostro digna adsensu.

H 4

Cum

(*) Cicero Lib. 1. de Nat. Deorum.

Cum probabilitas oritur ex argumentis, quæ sæpius non fallunt, ac fallunt, hinc facile quivis colligere poterit:

- 1) Probabilitatem potissime, saltem in factis & eventis judicandis, deduci ex plerumque, vel saltem sæpius contingentibus. Quid autem plerumque vel sæpius soleat contingere, observatione ac inductione cognosci potest.
- 2) Probabilitatem diversos habere gradus. Crescit illa non tantum numero, sed vi quoque argumentorum. Quare magis probabile seu probabilius aliquid fit, a) si pluribus nitatur argumentis probabilibus: b) si gravioribus, si-ve quæ cum principiis certis magis sint connexa: c) si argumenta paucioribus exceptionibus obnoxia sint; seu si argumenta contraria sint pauciora debilioraque: d) si inductione sit minus incompleta, & plura nota sint similia eventa.

Ut nobis constet probabilitatis gradus, definiendum esse ajunt, quoties posito certo casuum numero indicia seu argumenta non fallunt. Hinc probabilitatem exprimunt ope fractionis, cujus denominator sit numerus omnium casuum adsumptorum; numerator vero sit numerus casuum, in quibus indicia non fallunt. Universum igitur hanc statuunt proportionem: *probabilitas est ad certitudinem, ut numerus casuum, in quibus indicia non fallunt, ad numerum casuum omnium.*

Verum, licet sæpe probabilius a probabili vel minus probabili dignosci haut difficulter possit, vix tamen ac ne vix quidem probabilitatis gradus definiri poterit. Quis enim veniet in notitiam omnium casuum? Et si id fieri posse liberaliter demus, cui-
nam

nam erit tantum otii, ut omnes casus ad calculos vocet? Ad hæc cum innumera sunt adjuncta seu *circumstantiæ*, dispositiones ac causæ, quæ eventa solita impedire, & mutare sæpe numero solent, quis hæc omnia poterit perspeculari? Denique si quod erum sit, ig oremus; quo tum modo cognoscemus rationem probabilitatis ad certitudinem, seu quoto gradu probabilitas distet a certo?

Dum aliquid nititur argumentis seu indiciis, quæ sæpius fallunt, quam non; seu quæ nullo modo verisimilia sunt; ac proin nullam vim habent inclinandi mentem ad dandum adsensum, id *improbabile* dicitur. Improbabile etiam evadit quidpiam, dum ejus oppositum fit probabilius: probabilitas enim alicujus sententiæ tot gradibus decrescat est necesse, quot gradibus crescit probabilitas sententiæ illi e diametro oppositæ: quemadmodum in bilance eodem modo, quo altera deprimitur lanx, altera extollitur.

Si argumenta toties fallunt, quoties non fallunt; vel si argumenta, quæ aliquam propositionem adfirmant, sunt æqualia iis, quæ eandem propositionem negant, oritur *dubium*. Et tale dubium dicitur *positivum*, ad differentiam dubii, quod oritur ob defectum omnium indiciorum & argumentorum, quodque vocari solet *dubium negativum* (*). Utroque hoc dubio fit, ut mens nostra nequeat ejusmodi propositioni adsensum potius præstare, quam non præstare: quemadmodum bilanx perinde in æquilibrio consistit, sive paria utrinque, sive nulla pondera adponantur. *Dubitare* igitur nihil aliud est, quam suspendere judicium, seu neque aliquid adfirmare, neque negare.

H 5

Quem-

(*) Quidam *dubium positivum* & *negativum* alio modo explicant.

Quemadmodum certitudo involvit respectum ad cognoscentem; ita & *probabilitas*, *dubium* & *improbabilitas*. Hinc sæpe evenit, ut una & eadem propositio censeatur ab uno certa, ab altero probabilis, dubia a tertio, a quarto improbabilis.

SECTION II.

DE VIIS, QUIBUS PERVENITUR AD VERITATIS COGNITIONEM; ET DE ILLARUM CERTITUDINE.

§. 64.

Quot & quæ sunt viæ ad acquirendam veritatis cognitionem?

Tametsi veritatis una facies est, ut recte observat Seneca, non una tamen est via pervenendi ad eam, sed diversæ; atque hinc ipsa quoque veritas in plures dividi classes solet, nempe a) in veritates, quæ ratione, b) quæ sensu & experientia, & c) quæ fide obtinentur. Quidquid enim homo potest cognoscere, aut sensu cognoscit, aut ratione, aut aliorum testimonio. Ex his jam patet, quot & quæ sint viæ, quibus ad veritatis cognitionem perveniri potest; idque clarius patebit ex sequentibus.

§. 65.

De veritatis cognitione, quæ acquiritur per sensus.

Licet sensus sint primi fontes omnis nostræ cognitionis (§. 27); *immediate* tamen illis tantum cogno-

cognoscimus objecta sensibus obvia; sensibus quidem externis objecta sensibilia externa; internis autem ea, quæ in nobis animaque nostra contingunt, vel certos respectus seu relationes (§. 12). Hæc cognitio sensualis, si etiam adsit ad ipsas perceptiones adtentio, dicitur *experientia* (§. 18), quam proin dispescunt in *externam* & *internam*. Experientia interna acquiritur per sensus internos, adtendendo ad ea, quæ in nobis nostraque mente percipimus: externa externis comparatur sensibus, adtendendo ad ea, quæ extra nos posita producunt in organis sensoriis mutationes. Hæc cognitio per experientiam vocatur etiam *cognitio a posteriori*. Cum ergo duplicis generis sunt sensus & experientia, duplici quoque modo venire possumus in cognitionem veritatis.

a) De veritatis cognitione per sensum internum vel sensationem internam.

Sensus vel sensatio interna (idem dicendum est de experientia interna, seu quæ sensatione interna nititur) circa ea, quæ per illum *immediate* percipimus, nec fallit, nec fallitur; & ideo nos certos reddit de veritate illorum, quæ in nobis & nostra mente fiunt: atque adeo est via certa ad cognitionem veritatis illorum, quæ in nobis contingunt. Sensatio quippe interna nihil aliud est, quam tacitum testimonium animæ de suo statu aut mutatione: cum igitur ipsa sensatio est pars hujus mutationis vel status animæ; & una eademque res nequit in iisdem adjunctis seu circumstantiis eodemque tempore esse diversa; evidens fane est sensationem, adeoque & experientiam, circa ea, quæ immediate per illas cognoscimus, nec falli posse nec fallere. Præterea nullo modo possemus sensatione vel experientia ea cognoscere, quæ in nobis contingunt, nisi reapse hæc in nobis contingerent: nam hæc, quæ

quæ contingunt in nobis, sunt ipsa ratio nostrarum sensationum, ac proinde etiam experientiae, quæ sensationibus nititur.

Illa ergo judicia, quæ nihil aliud adfirmant, nisi quod immediate sensu interno vel interna experientia mens percipit, vera sint est necesse; & hinc de eorum certi sumus veritate. *Mediata* quoque experientia, nimirum dum aliquid ex immediata experientia ope legitimi ratiocinii deducimus, certos nos reddit de veritate illius, quod ejusmodi mediata experientia cognoscimus (*). Quoniam vero sæpissime id, quod ex immediata experientia colligimus, non rite colligimus; seu quia id, quod inferimus, nullam habet connexionem cum illo, quod experimur; seu quia ratiocinium non est legitimum; seu quia adhibetur principium aliquod, quod certum non est, cujus ope quidpiam ex immediata experientia deducitur: idcirco sæpissime falsa sunt, quæ per mediatam experientiam cognoscimus, aut ea nixi judicamus.

Verum

(*) Sic immediatam habemus experientiam, quod cogitemus: si igitur colligamus: ubi est actus, ibi & potentia est: ergo potentiam habemus cogitandi: ex immediata experientia ope alterius certi principii deducimus potentiam cogitandi. Vid. Cl. Georg. Frid. Mejer I. p. Log. sect. 8. §. 291. Ita etiam Cartesius ex immediata experientia cogitationum existentiam inferebat: & ita deducere ex interna immediata experientia possumus nostram vitam, libertatem & alia id genus: nisi forsan cognitio nostræ existentiae, libertatis, vitæ & hujusmodi meliori jure referenda sit ad experientiam immediatam. Verum sive ad mediatam sive ad immediatam pertineant ejusmodi notiones experientiam, semper tamen ita verum est nos existere, vivere, libertatem habere &c. ut ille, qui tales veritates impugnare vellet, responsionis loco ablegandus esset in gyrgathum; ut Nonnotte ait in suo Lexico Phil. verbo: *Bernunft*.

Verum possumusne quoque judicare, nostras sensationes vel experientias internas, & inde orta judicia eadem esse ac illa aliorum hominum? Et suntne judicia, quæ interno sensu sive experientia nituntur, ipsis rebus, ut sunt in se, conformia: e. g. estne id reapse pulcrum, æquum &c. quod ut tale sensu interno percipimus? Quantum ad primum, ire quidem inficias haut possumus, diversissimas esse hominum sensationes ab una eademque re excitatas; & hinc etiam judicia diversissima. Sic quod uni adfert tædium, alteri gaudium: quod unus turpe putat, alter honestum: quod hic habet pro æquo aut vero, iniquum vel falsum censet ille: quæ diversitas certo provenit ab diversitate notionum præsertim primariarum, ab diversa internorum organorum constitutione, a corruptione cordis & intellectus, adfectuumque diversitate. Nihilo tamen secius certi non raro esse possumus, nostras & aliorum hominum, quibus est mens sana in corpore sano, easdem esse sensationes, eademque inde nata judicia, si hæc adfuerint conditiones, nimirum α) si nostra interna constitutio, & omnia ea organa, quæ ad sensationem sunt necessaria, sint perfecta: β) si mens nostra sit vitiiis ac noxiis adfectibus vacua & integra: γ) si notiones habeamus claras & distinctas: δ) si sensationes nostræ ab iisdem causis vel rebus excitatæ semper sint eædem: ϵ) & si denique nostra judicia nihil aliud exprimant, quam quod sensationibus vel experientia cognoscimus, aut ex iis necessario sequitur. Quantum ad alterum, si judicia, quæ sensu interno, seu interna experientia nituntur, omnibus hominibus sint eadem, seu ab omnibus probentur, nitanturque iisdem perpetuo apud omnes homines sensationibus, nullus dubitare potest, quin ejusmodi judicia sint verissima, conformiaque rebus ipsis:

ipsis: fieri enim minime potest, ut omnes homines id, quod semper eodem modo interne sentiunt, non recte sentiant, & in judiciis, quæ ejusmodi sensationibus internis vere nituntur, decipiantur. Et certe si talia judicia non forent rebus ipsis conformia, qui fieri potuisset, ut omnes omnino homines, etiam stupidissimi, etiam omnis humanitatis expertes, quædam unanimi consensu censeant æqua, quædam iniqua, quibusdam delectentur, quædam horreant? Quare jure sequens propositio admittenda est tamquam principium doctrinæ de internis sensationibus: *Quidquid omnes homines semper eodem modo sentiunt, & secundum ejusmodi sensationem unanimi consensu judicant; id etiam ita reapse est.*

b) De veritatis cognitione per sensus externos.

Sensus externi, cum eorum munus solummodo est, ut objecta externa, mutationem in organis sensoriiis producentia, convenienter mutationi in organo factæ percipiant; cumque id semper præstant, quoties adsunt omnia ad sentiendum necessaria; numquam fallunt, aut falluntur (*). Itaque omnes errores, qui sensibus adscribi solent, & innumerabiles sunt, ab intellectu, cujus est de rebus, sensibus perceptis, judicare, committuntur, & in ipsum jure debent refundi. Nihilominus tamen certum est, sensus frequentissime intellectui occasionem dare falsa ferendi judicia, tum præsertim, cum organa sensoria sunt vitiata, aut objecta non in juxta distantia (**).

Judi-

(*) Cum omnes corporis sensus ita renunciant, ut adficiuntur; quid ab eis amplius exigere debeamus, ignore: S. August. Lib. de vera Relig. cap. 33. edit. Lugdun. 1586.

(**) De erroribus sensuum nemo fufius scripsit, quam Malebranchius Lib. 1. de Inquir. veritate cap. 5 & seq. usque ad cap. 20.

Judicia , quæ testimonio sensuum externorum , vel sensationis externæ nituntur , vera sunt , & de eorum veritate *physice* certi sumus , si fuerint observatæ sequentes conditiones , nimirum α) ut sensus fuerint rite dispositi , nulloque morbo aut vitio laboraverint : β) ut justa adfuerit distantia objectorum ab sensoriis organis : γ) ut res percepta & sæpius & a pluribus sensibus , si id fieri potuerit , examinata sit , & quidem cum adtenta consideratione : δ) ut denique judicia non sint extensa ad ea , quæ sensatione aut sensibus non sunt percepta , vel non clare , distincte ac uniformiter. Profecto si judicia , quæ sensibus hoc modo , seu his conditionibus stant , vera ac certa non essent , jam nihil prorsus certi sensibus possemus cognoscere : num autem satis consultum nobis fuisset ab sapientissimo naturæ Auctore , qui nobis sensus ad præsentis vitæ usum dedit ; si nullam haurire possemus per eos cognitionem certam ? An minus certum ac evidens est , nos certos de veritate sensibus non nunquam reddi ; quam nos aliquid sentire , vel sensibus esse instructos ? Et quis est , qui , etiamsi vellet , hæsitare possit , num judicia , quæ sensuum testimonio dicto modo nituntur , vera sint ? Quis est , quin ejusmodi judiciis absque omni vel minimo metu innitatur , & se suaque iisdem committat (*) ?

Licet igitur sensuum testimonium sæpissime de rebus externis nullum detur , sæpissimeque dubium sit : sensus enim quamplurima nequeunt percipere , & quamplurima confuse tantum & obscure (§. 29) : nihil tamen fecius illorum testimonium non raro certum est , certosque de veritate nos reddit. Sic
sen-

(*) Maxima est in sensibus veritas , si & sani sint & valentes , & omnia removeantur , quæ obstant ac impediunt. Cicero Lib. 4. Quæst. Acad. cap. 7.

sensus evidenter testantur realem corporum existentiam ; certos sæpe nos efficiunt de corporum quibusdam proprietatibus , effectibus , viribus , qualitatibus &c. saltem secundum relationem , quam habent tum inter se ipsa , tum ad nos seu ad nostros sensus. Satis denique sensus ostendunt , & certo eorum ope cognoscimus ea omnia ; quæ ad vitæ usum sunt necessaria : in hunc enim usum concessi sunt nobis sensus (*). Quidquid igitur sensus percipere nequeunt , id certe ad vitæ usum non est necessarium. Quotiescumque ergo certum est testimonium sensuum , & judicia nostra ad ea tantum extendimus , quæ sensus certo testantur ; toties recte judicabimus , certique erimus de nostri judicii veritate. Et generatim omnia ea judicia , quæ sensuum testimonio nituntur , vera sunt , nihil aliud nec

(*) Malebranchius Lib. i. de Inquirenda veritate cap. 5. hunc statuit canonem : De rebus , quales in se sunt , ope sensuum tuorum , cave , ne umquam judices ; iis solum utaris , ut cognoscas , quo modo res mutua relatione sibi invicem respondeant. Sensus nostri , ait , eo consilio non dati sunt nobis ; ut res , quales in se sunt , cognoscamus , sed duntaxat , quatenus nostræ conservationi vel utiles sunt vel noxiæ. Non ab sensibus , sed a voluntate nostra ad judicandum promptiori decipimur. Et circa finem hujus primi libri , nempe cap. 20 ; Vidimus , ait , sensus nostros nos tutissime & accuratissime docere analogias sive convenientias omnium corporum cum nostro ; quamquam , ut id etiam vidimus , eorum ope non possumus doceri , quod hæc corpora sint in semetipsis. Diximus etiam illum suis male uti sensibus , qui eos ad alios convertit usus , quam ad valetudinis & vitæ conservationem ; adeo ut ipsos prorsus adspernari debeat , cum sibi in mentem imperium adrogant. Id primum & præcipuum est , quod ex primo hoc libro retineri velim : ut scilicet alte imbibamus , sensus nostros nobis in eum duntaxat usum esse concessos , ut vitam nostram conservemus.

nec alio modo enunciant, quam quod & quo modo sensus perceperunt, aut quod necessariam cum illo habet connexionem.

§. 66.

De veritatis cognitione, quæ ratione acquiritur.

Ratione cognoscimus ea, quæ sensibus vel experientia *immediate* non cognoscimus, sed ratiociniis duntaxat, aut notionibus, quibus nexum rerum percipimus. Quemadmodum autem non omnis cognitio nostra, quam sensibus immediate haurimus, vera est ac certa; ita nec omnis cognitio, quam nobis comparamus ratione, certa est, aut cum veritate concordat. Itaque cum ratio facultas est unum inferendi ex alio (§. 17), ut cognoscamus, utrum vera & certa, nec ne sit nostra cognitio ratione parta, inquiramus oportet, 1) an illa principia, ex quibus aliquid inferimus, sint certa: 2) an id, quod inferimus vere contineatur in illis, vel necessario cum illis connectatur: 3) an secundum regulas ratiocinii vel syllogismi ex principiis positae sequatur conclusio. Quidquid ergo tali modo colligimus, certo verum est, & nos certissimi sumus de ejus veritate.

Dari autem principia certa, ex quibus aliquid certo inferri potest, evidentissimum est. Et sane si quis illa principia, quibus omnes homines firmissimo adhærent adsensu (*); quæ ab natura ipsa menti

P. Stoll Logica.

I

no-

(*) Quamquam innumera sunt, de quibus nulla est homines inter concordia; sunt tamen non pauca tam principia quam principiorum consectaria, de quibus omnium judicium par est atque unum. Id qui negat, aut est in humana historia prorsus hospes, aut non ad philosophicam severitatem differere vult, sed alterius patientia

nostræ quasi insita sunt ; quæ sunt norma , ad quam quoties homines suas direxerunt actiones, numquam se errasse , perpetua sciunt experientia ; quæ sunt fundamentum , cui firme & hominum societas & scientiæ & artes innituntur , & quorum veritas adeo aperta est ac perspicua , ut ab nobis oppido extorqueant certum adsensum : si quis , inquam , ejusmodi principia non pro certis haberet , is dignus non esset , quocum ulla haberetur disputatio ; aut qui hominibus ratione utentibus adnumeraretur.

Ejusmodi principia certa dantur & communia , & in quavis scientia peculiaria , in quibusdam pauciora , plura in aliis. Generatim autem ut certa principia habenda sunt axiomata , definitiones , postulata , leges naturæ & omnes propositiones , in quibus prædicatum necessario convenit subjecto , aut quarum veritas evidens est ; aut quæ omnium consensu vel certa experientia probantur ut veræ.

Quod ratione nequit nobis fieri certum , sæpius tamen probabile fit ; si nempe principia probabilia sint ; aut , etsi principia sint certa id tamen , quod ex illis inferimus , probabiliter tantum in illis continetur.

tia abuti , ut ait Ant. Genuensis in Scepticismo confut. tom. i. Elem. Met. in nota. Immo longe minor foret controversiarum numerus , si ab eo submoverentur , ut par esset , omnes illæ , quas , ut idem Philosophus eod. loco ait , aut ambigua vocabula , aut scholarum populorumque studia , aut adfectus , aut privata excivit utilitas. Sed & non parvam particulam complectitur id contentionum genus , quas adrogans curiositas genuit , alitque. Hæc ingenii humani aut levitatem aut improbitatem sane arguunt : rationis vero ac scientiæ fundamenta evellere nemo sobrius dixerit. Quomodo frugiferi agri , nisi rite recteque excolantur , magnam illi quidem veprium atque inutilium aut noxiarum herbarum segetem progignunt : sed ea ipsa magnum sunt uberitatis indicium. Vid. etiam Balmont, oder die Verirrungen der Vernunft. 16 Brief.

tineatur, vel probabilem habeat cum illis connexionem.

§. 67.

De veritatis cognitione per aliorum testimonia.

Quoniam plurima nec sensibus vel experientia nec ratione ipsi investigare & cognoscere possumus; in subsidium adhibenda sunt testimonia aliorum. Hac via cognoscimus experientias aliorum, actiones, facta & phænomena ab nobis non visa, sive præterita ea sint, sive præsentia. Et hæc cognitio, quia nititur solo aliorum testimonio seu narratione, dicitur *cognitio historica*; adensus autem, ob testimonium aliorum datus, *fides*. Itaque fidem adhibere, seu credere nihil aliud est, quam adensum dare ob testimonium aliorum.

Ut adensum prudenter demus ob testimonium alterius vel aliorum, id tale sit oportet, quod nos ad credendum moveat: movere autem testimonium duntaxat potest ob auctoritatem ejus vel eorum, qui testantur. Auctoritas igitur est ratio, cur aliquid cuiusdam credamus (*). Ille ergo, qui habet sufficientem auctoritatem, testis est fide dignus, ac proin idoneus; & ejus testimonium fide dignum.

Auctoritas testis enascitur ex ejusdem probitate ac scientia. Ut enim quispiam habeatur pro teste fide digno, talis debet & scire & velle verum testari seu nec debet falli, nec fallere: si ergo habeat sufficientem scientiam, non fallitur, si & probitatem, neque fallit. Intelligimus igitur per probitatem talem animi integritatem atque ingenuitatem, quæ efficiunt, ut testis omne horreat mendaciunculum,

I 2

atque

(*) Qui fidem adhibet aliorum dictis, quin moveatur ab auctoritate testium, credit sine ratione, ac proin imprudenter.

atque rem, ut eam cognoscit, fateatur: per scientiam autem intelligimus tam rei, quæ narratur, notitiam sufficientem, quam mentis acumen, dexteritatem & iudicii *ακριβειαν*. Quantumvis enim testis magnam habeat rei, quam refert, notitiam; si tamen prudentia & iudicandi maturitate destitutus sit, & res sit acroamatica, jam non erit hujus rei testis idoneus: item quantumvis testis sit perspicax, doctus & iudicandi maturitate præditus; si tamen ei defuerit via vel ratio, qua id narrat, scire potuerit, dignus haut erit, cui credatur. Non numquam tamen in teste non alia requiritur scientia, quam ut rem sensibus perceperit; ut si referat facta, quæ non multam exigunt adtentionem, sed unusquisque rudis, qui usu sensuum suorum privatus non est, scire certo potest.

Probitatem testium cognoscere possumus, si indagemus illorum vitam, mores, religionem, scribendi finem; si exploremus, an fuerint immunes *studiis partium*, philantia, ceterisque adfectibus, & ab iis omnibus, quæ potuissent esse causa vel occasio aut proferendi falsi, aut reticendi veri. Scientia testium fiet nobis cognita explorando illorum perspicaciam, ingenium, iudicium, industriam; & præsertim num fuerint testes oculati, an solum auriti; an synchroni, domestici; an vero posterioris ætatis, extranei &c. Horum autem omnium possumus consequi cognitionem ex ipsius auctoris sive testis scriptis, vel testimoniis aliorum.

Auctoritas duplex est, divina & humana. Illa summa est, certissima, inconcussa & immutabilis: fieri quippe nullo modo potest, ut Deus fallat aut fallatur: ista vero sæpissime incerta, dubia & sæpissime fallax: siquidem hominis mens viribus cognoscendi tenuis est, innumeris obnoxia errandi periculis, ac mille modis ad fallendum incitatur.

Atta-

Attamen & humana auctoritas ita magna sæpius est, ut ei tuto fidere possimus (*).

Quemadmodum auctoritas alia divina est, humana alia; ita fides quoque. Fides divina auctoritate divina, fides humana auctoritate nititur humana.

Quidquid igitur Dei testimonio aut revelatione cognoscimus, id verissimum est, & de illius veritate sumus certissimi (**). Quæ vero hominum testimonio fiunt nobis nota, sæpissime quidem incerta, aut dubia, aut falsa sunt, non raro tamen vera. Id nullus in dubium vocat. Sed possumus-ne quoque de illorum veritate esse certi? nullus ambigo; siquidem etiam testimonia hominum tali niti auctoritate, seu talia habere possunt veritatis

l 3

indi-

(*) Cl. Ant. Schmidt in Disquisitione Phil. Crit. de Auct. Hum. P. I. C. I. §. 6. triplicem gradum distinguit in auctoritate humana, imum, medium, summum. Cum testes numero pauci, ait, de facto testantur, erit auctoritas in gradu infimo; cum jam variorum locorum & temporum, in gradu medio: cum omnes fere, id est, omnium fere gentium & locorum homines, in gradu supremo. Ita vir hic doctissimus. Possunt tamen testes etiam pauci eandem habere non numquam auctoritatem, immo & maiorem, quam habent plurimi diversorum locorum ac temporum.

(**) Id nullus, qui veram Dei habet notionem, umquam negare poterit: fieri enim nullo potest modo, ut quis sibi formet ideam entis perfectissimi, quod aut falli possit aut fallere. Plura autem ab Deo revelata fuisse, & revelationem divinam non tantum ad cognoscendas veritates *supernaturales*, sed etiam ad perfectam legis naturalis cognitionem fuisse necessariam, invictissime contra illos, qui humanæ rationi plus æquo tribuendo manifestarunt suæ rationis imbecillitatem & alogiam, demonstrarunt S. Thomas Lib. I. cont. Gent. c. 4. aliique quamplurimi.

indicia, quæ omnem prorsus excludunt formidinem ac dubium, seu quæ numquam fallunt. Ejusmodi sunt a) vera probitas ac sufficiens scientia testium: b) consensus testium plurimorum diversæ religionis, ac genii, vera scientia prædicatorum, aliis non contradicentibus: c) publica & authentica monumenta, facta ad æternandam alicujus rei gestæ memoriam: d) superstites historiæ effectus reales: e) perpetua, publica ac universalis traditio. Testimonia igitur, quæ unum aut plura ex his indicibus comitantur, certos *moraliter* nos reddunt de veritate: immo non minorem quandoque habent vim movendi ad dandum firmissimum adsensum, quam demonstrationes mathematicæ. Et certe non minus certi nos sumus, Platonem, Aristotelem olim existisse: Augustum Octav. Romanorum Imperatorem fuisse: Mahumedem novam introduxisse sectam &c. quam *in quovis triangulo tres angulos continere* 180° ; aut *angulos verticales, dum recta alteram secat, æquales esse*. Quare miror, non paucos esse, qui hominum testimonia probabilitatis limites transgredi haut posse existimant. Quid? sit plerique, aut prorsus omnes illi indicati veracis testimonii characteres in aliquo testimonio concurrant; eritne tale tantummodo probabile, non vero certum? Id dicere, nescio utrum sit hominis judicandi facultate pollentis.

Dum certa veritatis indicia desunt testimoniis, hæc certa esse nequeunt: possunt tamen esse probabilia, & diversos habere probabilitatis gradus; prout nimirum indicia magis aut minus gravia vel verisimilia, seu etiam plura vel pauciora fuerint.

§. 68.

Propositiones circa aliorum testimonia.

Ex iis, quæ diximus præcedente §. colligimus sequentes propositiones.

- 1) Testimonium eorum, qui & talem scientiam habent, ut rei, quam referunt, sint testes oculati ac probe gnari; & talem probitatem, ut suspicari jure nequeamus, eos mentiri, fide dignum est, certumque. Id enim, de cujus veritate nullum dubium esse potest vel suspicio, non potest non esse certum (§. 57). (*).
- 2) Testes oculati, qui aliquid testando non tantum nullam utilitatem sibi quæerunt; sed potius se exponunt periculo subeundi damna vel tormenta, dignissimi sunt, quibus credatur, & eorum testimonium, cum numquam solet fallere, certos nos reddit de veritate. In talibus testibus summa elucet probitas, seu veritatis amor (**).
- 3) Testimonium illorum, qui rem iduntaxat per auditum & famam acceperunt, plerumque dubium est. Innumera profecto ab subbasilicanis aliisque disseminantur mendacia. Pauci sunt crateri; plurimi autem, qui, dum quidpiam narrant, semper de suo solent aliquid addere. Hinc recte Pelignus 9. Metamph.

I 4

— *Fama*

(*) Unus quoque testis oculatus ac probus, si agatur de rebus, quæ sensibus clare comprehendere a quovis possunt, satis habet auctoritatis, ut ejus testimonium nos possit certos de veritate reddere. Nulla enim tum adest ratio dubitandi vel metuendi. Vid. Ant. Genuens. in Scepticismo conf. num. 4. in nota.

(**) Nemo certe suis mendaciis damnum, sed quivis iis commodum sibi quærit.

— *Fama loquax, quæ veris addere falsa
Gaudet, & e minimo sua per mendacia crescit.*

Dubitari tamen nequit, quin & testimonium testium auritorum nonnumquam verum sit; si nimirum testes auriti sint probi ac prudentes; & id, quod referunt, a testibus oculatis, quorum probitatem perspectam habent & exploratam, audiverunt. Inter testes ergo non oculatos auctoritas illorum potior est, qui ingenii severitati majorem prudentiam adjunxerunt & ad eligendum & ad judicandum: quique non styli gratia, sed veritatis amore scripserunt (*).

- 4) Testimonium coævi majoris momenti est magisque probabile testimonio non coævi: potuit quippe ille oculatus esse testis, aut saltem potuit habere majorem ac certio rem rei notitiam, quam non coævus: quare quo longius a fonte testimonium abest, eo minus roboris habet; partim quia sine scriptura non diu retinetur factorum memoria: partim quia quisquis narrans de suo etiam non cogitans

(*) Vid. Melch. Canus Lib. II. de Loc. Theol. cap. 6
Dum diximus, illorum testium auctoritatem potio rem esse, qui non styli gratia, sed veritatis amore scripserunt; non propterea improbamus in historicis stylum elegantem, sed duntaxat illum, qui est ad ostentationem comparatus. Inelegans frigidaque narratio, & nullas historiæ leges servans, ait Jos. Aug. Orsi not. 79 ad epist. Card. Papiensis scriptam ad Franc. Castilionensem Presbyt. & Canon. Florent. facile fidem amittit, nisi se nativa quadam simplicitate tuetur. Contra nimium elegantiarum & artis studium lectorem facile in suspicionem adducit. Media itaque via incedendum

tans adjicit (*). Si testimonium non coëvorum ex coëvis aut antiquioribus scriptoribus vel monumentis fuerit haustum, tali illud fide dignum est, quali ipse fons: si autem testimonium con coëvorum proveniat a popularibus traditionibus & rumoribus, tanto minus probabile illud est, quanto magis fallaces sunt populares traditiones ac rumores (**). Concedo tamen, etiam testimonium, quod populari traditione nititur, posse esse quandoque probabile.

5) Testimonium domesticorum, seu eorum, qui referunt res suæ patriæ, nationis & regionis, in qua habitabant, ceteris paribus, magis probabile est testimonio exterorum: illos enim majorem habuisse notitiam eorum, quæ in sua patria evenerunt, quam istos, jure creditur. Plerumque tamen partium studium domesticos corrumpit testes.

6) Testimonia eorum, quorum animos occupatos fuisse pravis adfectibus scimus, semper suspecta sunt; ac proin nullam adferre possunt probabilitatem. Haut facile animus verum videt, ubi adfectus officiunt, & tamquam nebulae serenam mentis regionem opacant. Si tamen inimicorum testimonia parti adversæ favent, firma sunt, & gravia veritatis argumenta (***)

I 5

7) Si

(*) Vid. Fleury in præfat. tom. 1. H. E. n. 7. & Huetius Demonst. Evang. ax. 2.

(**) Vid. Ant. Genuens. Lib. 4. Art. Log. Crit. cap. 2. §§. 10 & 11.

(***) Talis mihi sit historicus, ut & metu careat; & quemadmodum Comicus ille ait: ficus ficus, ligonem lignonem nominet: non odio, neque amicitiae quidquam tribuens, aut miserens, aut erubescens, aut exorari te

7) Si in referenda aliqua re omnes consentiant, id certum veracis historiæ indicium est. Quemadmodum enim nemo omnes umquam fefellit, sic neminem omnes. Testimonium quoque consonans multorum diversæ religionis, nationis ac genii, si id sufficientem quoque habuerint rei, quam testantur, scientiam, grave veritatis argumentum est: hoc enim ipso, quod multi sint testes diversæ religionis, nationis ac morum, securi possumus esse ab deceptione: siquidem decipere illi alia via non potuissent, nisi conspirando; sed improbable prorsus est, homines adeo dispares aut voluisse aut potuisse ad mendacium aliquod evulgandum conspirare. Si tamen testium etiam plurimorum consensus in narranda re quadam inde ortus est, quod omnes eam ex uno fonte hauserant, talis consensus non majorem facit fidem, quam fons ipse.

8) Dum testes in narranda aliqua re inter se discrepant, illius vel illorum testimonium probabilius est, cujus vel quorum auctoritas est potior.

9) Silentium quorundam scriptorum coævorum non obest certitudini aut probabilitati testimonii aliorum scriptorum synchronorum: qui enim aliquid tacet, is id non propterea negat; præsertim cum tacendi plurimæ esse possunt causæ.

se facile patiens, æqualis iudex, ac benevolus omnibus, eo tamen usque, dum ne alteri plus æquo aliquid tribuat: hospes in libris ac peregrinus, suis legibus vivens, nullius imperio subiectus, non quid huic aut illi placitum sit, secum cogitans, sed quid actum est, exponens. Ita Lucianus in Lib. cui titulus: *Quomodo historia scribenda sit*, secundum interpretationem Jac. Micylli.

ſæ. Hinc ortum illud tritum: *argumenta negativa nullam habent vim, dum adſunt poſitiva* (*).

10) Testimonia, pro quibus ſtant publica monumenta, aut effectus reales ſuperſtites, vera ſunt & indubitata. Nam omnis effectus veram ac conſentaneam cauſſam habere debet: de nihilo quippe nihil oritur.

11) Non minus verum ac certum eſt teſtimonium, quod nititur aut confirmatur perpetua, publica ac univerſali traditione. Cum enim falſum diuturnitate extabescit, & opinionum commenta delet dies, fieri nequit, ut id, pro quo ſtat talis traditio, ſit falſum. Profecto cogitare haut poſſumus, tale teſtimonium falſum eſſe, niſi omnes omni tempore homines tam plumbei fuiſſe ingenii & adeo ſtupidæ mentis judicemus, ut nullus umquam odoratus fuiſſet mendacium: id autem judicare nonne imprudens foret ac temerarium? (**).

§. 69.

(*) De argumento ab ſilentio ſcriptorum ſumto, quod vacant *negativum*, vid. Doctiſſ. Mabillon. de Stud. Monaſt. tom. 2. cap. 13. edit. tert. venet. Honoratus a S. M. tom. 1. Animad. in reg. & uſ. Crit. Diſſert. 3. art. 2. Corſinus part. 4. Log. cap. 12. aliique. Plerique duas requirunt conditiones, ut argumentum negativum vim habeat: nimirum ut ſcriptores & potuerint & debuerint rem vel factum, de quo quæritur, notare: idque tamquam regulam generalem habent. Verum nonne fieri etiam potuit, ut ſcriptor ex indiligentia, ex malitia, vel aliis ex cauſſis aliquid literis non conſignaverit, quod tamen potuiſſet ac debuifſet adnotare?

(**) Hæ propoſitiones utiliſſimæ quidem ſunt ad indicanda teſtimonia vera, probabilia, falſa. Verumtamen etiam adjuncta, ſeu, ut ajunt, *circumſtantia* rei narratæ, loci, temporis ac perſonarum ſedulo conſiderandæ ſunt: nimirum num teſtimonium vel narratio congruat

§. 69.

De certitudine & probabilitate circa opera scriptorum.

Verum pleraque, quæ de testimonio vel auctoritate aliorum ab nobis dicta sunt, aut nihil aut parum proderent nobis, nisi nobis cognita essent illa indicia, quibus cognosci potest, quæ auctorum opera genuina sint, quæ supposititia, quorum ingens datur numerus (*). Præcipua horum indiciorum summatim percensebimus.

- 1) Certo genuinum est opus, seu illius auctoris scætus, cujus nomen præfert, si & manuscripta optimæ notæ in fronte aut calce nomen ejusdem auctoris gerant (**); & stylus doctrinaque fuerint conformes stylo ac doctrinæ aliorum auctoris ejusdem operum; & scriptores synchroni, aut pene synchroni ejusmodi opus eidem auctori tribuant; & denique si ea, quæ recensentur in hoc opere, concordent cum historia ævi, quo auctor floruit (***)).

2) Ge-

gruat loco & tempori, quo quidquam factum esse refertur: num occurrant circumstantiæ sibi invicem repugnantes: num id, quod personis imputatur, possit eis convenire. Ex his enim aliisque id genus circumstantiis sæpissime pendet veritatis, probabilitatis vel falsitatis alicujus testimonii cognitio.

- (*) Si quis scire aveat, unde nata opera supposititia & tot adulterina sint, adeat Doctiss. Sixtum Sen. Biblioth. S. præfat. & sub fin. Lib. 4.

- (**) Nomen in primo folio manuscriptorum codicum supra frontem tituli, extra contextus lineam, possessoris potius, quam auctoris nomen indicat. Vid. Euseb. *Amort Deduct. Crit. qua moraliter certum redditur, Ven. Thomam Kemp. librorum de Imit. Ch. auctorem esse.* part. 3.

§. 39.

- (***) Vid. Doctiss. Mabillon. loco supra cit.

- 2) Genuinum etiam est opus, cui perpetua favet ac universalis traditio.
- 3) Opus esse illius auctoris, cujus nomine insignitum est, maxime est probabile, si pro hoc auctore stet testimonium viri gravis & synchroni; dummodo alia non obstant, aliique scriptores coævi non contradicant.
- 4) Opus antiquo auctori adscriptum, cujus nulla prorsus mentio fit a veteribus, plerumque aut spurium est, aut saltem suspectum. Dico plerumque, non semper: nam cum hoc argumentum *negativum* est, fallit nonnumquam rarissime tamen (*).
- 5) Pro supposititiis jure habentur opera, quæ viri docti, gravis ac probi nomine insignita sunt, & erroribus, fabulis ac ineptiis sunt referta. Idem tamen judicium haut quaquam est, si in illis reperiantur quidam duntaxat lapsus & sphalmata. Quis enim est, qui numquam errat? Quandoque bonus dormitat Homerus.
- 6) Opus, in quo quidpiam memoratur ævo scriptoris, cui opus illud vulgo adtribuitur, certo posterius, supposititium est; nisi firma & gravia suppetant argumenta, quæ opus verum hujus scriptoris partum esse evincant. Pluribus certe modis fieri potest, ut aliqua posterioris ævitatatis inferantur operibus auctorum antiquorum.
- 7) Styli & sententiarum diversitas valde probabile diversi auctoris est indicium, non tamen cer-

(*) Sic Phædri fabulæ ab omnibus censentur genuinæ, licet altum apud omnes per aliquot secula de illis fuerit silentium; & primus illarum meminerit Avienus tempore Theodosii Magni; cum tamen Phædrus jam floruit sub Tiberio Cæsare.

tum: mutant enim scriptores raro stylum aut pro materiæ, quam pertractant, conditione, aut ob varium mentis corporisve statum, aut alias ob causas: mutant etiam sæpe suas sententias, dum novam acquirunt rerum notitiam; dum suos mutant adfectus & mores; dum nova prodeunt plausibilia systemata vel sententiæ; dum favorem Principum, aut famam consequi student &c. Si tamen styli diversitas tanta sit, quanta in eodem auctore non solet inveniri; aut si tales in aliquo opere contineantur sententiæ, a quibus alienissimum semper fuisse auctorem compertum est, vix dubium esse poterit, quin ejusmodi dissimilitudo certum, aut saltem maxime probabile diversi auctoris sit indicium. Magna certe hac in re prudentia est opus (*).

§. 70.

*De certa cognitione sensus aliorum ex eorum verbis,
& de arte hermeneutica.*

Vidimus jam quod subinde certi esse possimus de veritate testimoniorum & operum. Jam inquiremus oportet, num etiam nobis possit esse certa cognitio de aliorum sensu ex eorum verbis; seu an certo cognoscere ac eruere verum aliorum sensum ex eorundem verbis possimus. Sed si admittamus experientiæ certæ ac perpetuæ testimonium, quod sane admittere omnes debent, inficiari haut quaquam possumus, quod, etsi non raro aliorum sensum non adsequamur, sæpe tamen eorum sensus nobis perspicuus sit, certoque ab nobis cognoscatur.

(*) Vi. Mabill. l. cit. & Cl. Euseb. Amort. Princip. Art. Crit. explic. & demonstr. part. 5. reg. 2 & 3.

tur. Id qui in dubium vocare vellet, is hominum coetu deberet exterminari.

Si sensus verborum dubius sit, opus est expositione. Expositio suas certas habet regulas, quarum ope sensum loquentis vel scriptoris obscurum & dubium perscrutari, eruere ac cognoscere possumus. Ars sensum aliorum secundum certas regulas eruendi dicitur *Ars hermeneutica*, cujus principia sequentibus continentur propositionibus.

- a) Homines ideo loquuntur, ut intelligantur; adeoque eo loqui solent modo, quo intelligi possint. Quare verba & propositiones adhibent secundum communem & usitatum significatum & loquendi modum; aut saltem secundum significationem, quam obtinuerunt in illa secta vel religione vel scientia aut arte, quam ipsi profitentur (*).
- b) Dum unus sensus integro continetur sermone, verba & propositiones, quæ obscurum aut multiplicem significatum alias habent, determinantur, & declarantur per alia ejusdem sermonis clara & fixa verba & propositiones, seu per totum sermonis contextum.
- c) Homines suas sententias tum solent melius & magis perspicue exprimere, cum ex professo ac consulto eas pertractant; non autem cum leviter tantum eas adtingunt, aut adspiciunt per transennam. Quare etiam mens alicujus colligenda est ex iis locis, ubi ex professo de aliqua re agit.

d) Ho-

(*) Vocum significatio diverso tempore, diversis in locis, & in sectis disciplinisque diversis, sæpius diversa est. Hinc ad rite exponendum aliquem librum statuta est præter alias regulas etiam hæc, ut interpretes attendat ad auctoris tempus, patriam, religionem, professionem &c.

- d) Homines cogitato sibi ipsi contradicere non solent, & plerique ita loqui vel scribere student, ut omnia sua dicta concordent cum scopo, quem sibi statuerunt, & ut suam famam tueantur incolumem. Quare non facile censendum est, aliquem sibi ipsi contradicere, aut scopo sibi præfixo contraria proferre; sed mitior semper facienda est interpretatio: si tamen ea prudenter fieri possit (*).
- e) Cum scopus scriptorum diversus est secundum materiæ, quam pertractant, diversitatem; hinc etiam diversum debent adhibere modum, ut illum adsequantur. Sic alio modo pertractandum est poema, alio historia, alio scientia philosophica, alio theologica &c. Quare alia quoque ratione exponendi sunt Poetæ, alia Historici, alia Philosophi, alia Theologi (**).
- f) Si sensus interpretatione erutus congruat cum usitato tunc temporis, quo auctor, cujus scriptum exponitur, vitam degebat, & eo loci, in quo scribebat, significatu, cum toto sermonis & doctrinæ contextu scopoque, ac denique cum aliis auctoris sensis, ab ipsomet aperitis in aliis suis scriptis, aut alio modo cognitis: si, inquam, sensus interpretatione erutus cum his omnibus congruat, tum talis expositio absque dubio verum adsequitur auctoris sensum (***) .

§. 71.

(*) Plures tamen reperire est auctores, quorum in operibus contradictiones & errores adeo perspicue continentur, ut ii æthyopem lavent, & se faciant deridiculos, qui ejusmodi auctores conantur de erroribus absolvere.

(**) Vid. Ant. Genuens. lib. 4. Art. Log. Crit. cap. 8. §. 6.

(***) Ab his principiis derivatæ sunt artis hermeneuticæ regulæ, quæ omnes eo debent tendere, ut mens nostra easdem, dum exponit aliquem librum, sibi comparet notiones, quas auctor habuit illum scribendo.

§. 71.

De Scepticismo.

Satis perspicue ex his, quæ hætenus ab nobis dicta sunt, intelligitur, veritatem non semper in altissimo puteo demersam latitare, ut ille ajebat; sed eam non raro evidentem esse, ac certo ab nobis posse & sensu & ratione & testimonio aliorum cognosci. Quare supervacaneum mihi videtur id pluribus aliis demonstrare argumentis, præsertim cum ego persuasissimum habeo, nullum umquam fuisse inter omnes illos, quos Scepticos vocamus (*),

P. Stoll Logica.

K

qui

(*) Sceptici vocantur illi, qui de omnibus aut ferme omnibus rebus dubitant, aut nihil certi cognosci posse adferunt: seu ut ex Wolfio eos definit Baumeisterus, *qui metu erroris committendi veritates universales insuper habent, seu nihil adfirmant, nihil negant in universali.* Sed hæc Scepticorum descriptio universalis non est: plures quippe non metu erroris committendi Scepticismum amplectuntur; sed ut supra reliquos homines sapere videantur; vel ut suæ vexatæ ac oppressæ scelerum conscientia menti aliquod levamen & quietem adferant, licet frustra: hæret enim semper lateri læthalis arundo; & post equitem sedet atra cura: vel ut Religionem, quam aperte aggredi non audent, cuniculis, nempe Scepticismo, oppugnent: vel denique ut se illius ope tueantur, invictique quoscumque ictus repellant. Ceterum sectæ scepticæ auctor erat Pyrrho Eleus Aristoteli synchronus; hinc etiam *pyrrhonica* dicta fuit; *sceptica* vero ἀπο τῆς σκεπτεῖν; sortita est etiam alia nomina, ut *zetica* ἀπο τῆς ζητεῖν; *aporetica* ἀπο τῆς ἀπορεῖν &c. Negabat Pyrrho, ut refert Diog. Laertius Lib. 9. de vit. Philos. n. 365, quidquam turpe esse aut honestum, justum vel injustum, eadem ratione & in omnibus nihil vere esse: ceterum lege atque consuetudine cuncta homines facere: neque enim esse quidquam istud potius quam illud. Ajunt tamen, eum veritates, quæ intelligentia constant, non negasse, sed nihil eorum, quæ sensibus percipiuntur, verum esse, aut posse comprehendere statuisse.

qui interne ac serio de omnibus dubitaverit, aut nihil certi senserit posse ab nobis cognosci. Nam

- 1) Quis sibi persuadebit, dari posse hominem mentis sanum, qui serio inficias ire vel dubitare possit, se, aliaque corpora, quæ videt & tangit, existere? totum majus esse sua parte: bis duo esse quatuor: duas lineas rectas claudere haut posse spatium? Existitisse Ciceronem, Julium Cæsarem, Pompejum &c.
- 2) Sceptici vivunt & agunt ut ceteri homines: fidunt sensuum testimoniis, sequuntur principia certa, tum præsertim, cum eorum interest, cum commodum quæerunt; cum imminens timent damnum (*). Satis igitur suis actionibus manifestant, se aliter cogitare, aliter loqui. Hinc merito Scepticorum sectam quidam adpellarunt sectam mendaciloquorum.
- 3) Fieri non potest, ut homo quarumdam saltem rerum, præsertim quæ ad vitæ conservationem ac ad nostrum usum necessariæ ac opportunæ sunt, veritatem certo non cognoscat, aut eam labore ac indagatione quandoque non inve-

(*) Pyrrhoni quidem, si Laertio credimus, consentanea suæ absurdæ doctrinæ & vita erat, *nihil declinans, nihilque devitans, sustinebat omnia: curvus si forte occurrissent, & prærupta, & canes, & talia, nihil omnino sensibus permittens.* Sed quis est, quin videat, Pyrrhonem per simulationem tantum se ita gessisse? Refert idem Laertius n. 367, Philosophum hunc, cum repulisset canem, ipsum invadentem, caussanti cuidam ita respondisse. *Grave est & perdifficile hominem penitus exuere.* Certe ut quis evadat scepticus. necesse omnino est exuere hominem, nempe & rationem & sensus & conscientiam. Vid. Auctor Art. Cogit. part. 4. cap. 1.

inveniat : fecus enim homo longe deterioris foret fortis , ac stupidissimum Arcadiæ pecus. Ad hæc cum inest mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri videndi : cum hominis propria est veri inquisitio atque investigatio : cum Auctor naturæ nos donavit cognoscendi potentiis : frustra certe indita fuisset menti nostræ hæc nobilissima cognoscendi veri cupiditas , & frustra nobis fuissent datæ cognoscendi facultates , si nullo hominum studio nulloque labore veritas inveniri , & certo cognosci non possit. Necesse igitur est , ut quisvis homo rationis compos quasdam veritates , saltem necessarias , certo queat cognoscere aut detegere. Id uno ore fatentur omnes , si pauca quædam naturæ humanæ monstra , Scepticos scilicet , exceperis : id experientia perpetua docet : id cujusvis testatur conscientia , & in id tota natura hominis consentit. Ex his ita colligo. Cum Sceptici se jactant de magno studio , quo inquirent veritatem & tamen eam se non invenire queruntur : aut stupidiores homine quovis stupidissimo sint est necesse : aut ipsi soli , nempe pugillus hominum , sapiunt , & totum reliquum hominum genus mente vacat , & fertur amentia : aut denique turpi nos fallere volunt mendacio. Primum nemo Scepticorum umquam concedet , nec ego adduci possum , ut credam : alterum nos dare haut quaquam possumus , nec Sceptici possunt probare. Itaque ultimum dicendum est , nimirum Scepticorum sermonem minime cum eorum mente concordare. Id ipse Baelius recentiorum Scepticorum Patriarcha confirmat , cum de Pyrrhone veterum Scepticorum celeberrimo dicit , eum toto vitæ suæ tempore

quæſiſſe veritatem : aſt quædam ſibi reſervatſe falſa effugia , ne fateri cogeretur , ſe illam inveniſſe (*). Recentiores quoque Sceptici , qui omnia , quibus Religionis dogmata probantur , perfricta fronte negant , aut vocant in dubium ; ſimulationem ſuam ſatis manifeſtant , dum quasvis aniles fabulas , teſtimonia hominum diobolarium ac infulſiſſimas narratiunculas , quibus Religionem ſuſpectam exiſtimant poſſe reddere , tamquam firmiſſima teſtimonia adferunt : dum ſuas ſententias aliis obtrudunt tamquam veritates indubitatas : dum venditant tamquam demonſtrationes ſua argumenta , quæ tamen sæpe nec caput nec caudam habent , & in quibus nec mica rationis , nec ſcintilla adparet veritatis.

- 4) Tandem , ut alia præteream , ab omnibus certe hominibus haberetur pro delirante aut joculari ille , qui e. g. diceret , ſe capite carere , aut naſum habere vitreum , vel pedes xylinos : eodem jure ergo idem ſentire debemus de iis , qui num ipſi vel alia corpora exiſtant , num ſol luceat , num idem poſſit ſimul eſſe & non eſſe , num aliquid detur , quod verum aut juſtum ſit , dubitant. Vel igitur Sceptici male ſani ſunt , aut ſerio non agunt , nec ex animo loquuntur (**).

SECTIO

(*) Vid. Balmonts oder der Verirrungen der Vernunft 16 Brief. pag. 282. Vid. & Auctor Art. Cog in Diſſert. I. proœm. pag. 22.

(**) Ejusdem opinionis , nimirum quod nullus dari poſſit verus ſcepticus , qui ſerio ac interne de omnibus dubitet , ſunt Paſchalius , Auctor Art. Cog. Valsecchi aliique. *Verbis quidem poterit quis affirmare , ſe dubitare , quia mentiri poteſt ; ut autem ex animo hoc dicat ,*
pro-

S E C T I O III.

DE ERRORUM FONTIBUS.

§. 72.

De errorum origine universali.

Quotiescumque subjecto tribuimus prædicatum, quod ei reapse non convenit, seu repugnat; aut subjecto abjudicamus prædicatum reapse ei conveniens: & quotiescumque subjecto tribuimus vel abjudicamus prædicatum non eo modo, quo illi convenit, vel non convenit; toties erramus. Error igitur nihil aliud est, quam iudicium falsum (§. 54.); seu adensus propositioni falsæ datus.

Quemadmodum autem aliud est iudicium, in quo tribuimus subjecto, quod in ipsius notione comprehensum intuemur; quodque *immediatum* vel etiam *intuitivum* vocant: aliud quod per ratiocinium

K 3

ex

prorsus impossibile est. Ita citat. Auctor. Art. Cog. Et Cl. P. Moniglia in suo egregio opere, cui titulum dedit: La Mente umana spirito immortale, non materia pensante. part. 2. sezione 2. inter postulata posuit & hoc: Tengasi per indubitabile, che il Pirronismo universale è una pazzia, o piuttosto un impostura. Et sectione 4 in scholio ad hoc postulatum: Pare difficile il credere, ait, se vi sieno stati, o vi sieno nel mondo Pirronici, e se debbe esser creduto a simili forsennati, che hanno guasto il cervello, se mai fossero invasati da somigliante spirito di totale e generale incertezza. Ella è un' affettazione, è un' impostura. Argumenta Scepticorum solide præter alios plures confutavit Ant. Genuentis tom. 1. Elem. Met. Dissert. Scept. Confut. & Lib. 2. adpend. Vid. etiam epist. cit. der Verirrungen der Vernunft, quæ certe lectu dignissima est.

ex judicio immediato elicitur, & hinc *mediatum* vel *dianæticum* dici solet: ita error quoque vel *immediatus* esse potest, vel *mediatus*. Error immediatus ex notione subiecto reapse non conformi oritur; dum scilicet subiecto tribuitur id, quod in tali notione illi dissidentanea continetur. Ex errore immediato suboriuntur errores mediati. Cum enim rei cujusdam notio fundamentum est judicii immediati, quod ea de re fertur; & hoc judicium fundamentum aliorum judiciorum mediatorum: fieri profecto non potest, quin judicia sint erronea, quæ erroneo nituntur judicio, tamquam fundamento; seu quin omnia judicia tam immediata quam mediata erronea sint, quæ notioni non consentaneæ subiecto, ut hoc reapse est, seu notioni falsæ, seu primo fundamento, superstruuntur, aut ex illa colliguntur. Omnes igitur errores repræsentationi seu notioni, quæ rei, ut est in se, consentanea haut est, suum aliquo modo debent ortum.

§. 73.

De errorum causa proxima.

Cum nulli judicio, quod falsum esse cognoscimus, possumus assentiri; neque aliquid sine ratione habere pro vero (§§. 6 & 60), sequitur, eum, qui errat, non tantum non cognoscere falsitatem judicii, seu prædicatum repugnare subiecto, vel notionem ipsi rei; sed etiam falso veritatis lumine moveri, ut id, quod falsum est, pro vero habeat, ei-que suum det assensum.

Si ergo de eo duntaxat judicium quis ferret, cujus notionem habet claram & distinctam, seu quod satis cognitum ipsi jam est; vel quod maturo & adcurato ante discussit atque perpendit examine, numquam id, quod falsum est, verum censeret,

nec falsa veritatis luce deciperetur, adeoque nec umquam laberetur per errorem. Et sane si nosmetipsos examinemus, cur hos vel alios quoscunque errores admiserimus, non difficulter cognoscemus, id inde factum esse, quod rem non satis cognitam & exploratam, & cujus obscuram tantum ac confusam habebamus notionem, præcipitanter judicavimus: quod nobis fuit quævis lux sublustis & maligna ad veritatem videndam sufficiens; & quod apertis ulnis sine delectu, absque omni, vel saltem sufficiente examine, quidquid nobis libitum & gratum erat, amplexi, eique fuimus adsenfi.

Ex his perspicuum est, proximam errorum causam esse ignorantiam & præceps judicium, seu *præcipitantiam*. Fatendum tamen est, errores magis imputandos esse præcipiti judicio, quam ignorantiae: ex ignorantia enim ante non nascitur error, quam ad eam accedat judicium præproperum.

§. 74.

De causis ignorantiae & præcipitis judicii.

Pleraque quæ ignorantiae, etiam præcipitis judicii sunt causa. Horum præcipua sunt præjudicia, pigritia, adfectus, scientia imaginaria, & corruptio cordis. De singulis breviter.

a) De præjudiciis.

Præjudicia, sive opiniones illæ, quas vel infantiae tempore imbibimus; vel ob nimiam auctoritatis quorundam existimationem, aut ob nimium antiquitatis, sectæ &c. amorem, absque examine amplexi sumus, vel hausimus a vulgo; quæque solæ sunt ratio, cur alia judicia amplectamur; ignorantiae & præcipitantiae causam præcipuam esse evidens plane est. Et quis illis non est implicatus?

catus? Jam infantiae tempore cum lacte nutricis fugimus fabulosas falsasque opiniones, quæ dein augentur aliorum male informatorum puerorum societate, ac non paucies imprudenti pædagogorum institutione. Opiniones istæ pueris inculcatæ non facile mutantur; tum ob magnam existimationem parentum ac præceptorum; tum quia nemo non didicisse mavult, quam discere. Accedunt populi opiniones, a quibus rapimur in errorem, nec verum cernimus: non quærimus, quid sentiendum & probandum sit; sed quid usitatissimum, ac vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum (*). Malum istud universale augment, seu potius in pejus mutant præjudicia auctoritatis, antiquitatis, novitatis, sectæ, aliaque. Qui ejusmodi præjudiciis occupati sunt, ita ab iis rapiuntur, ut, dum eis tamquam indubitatis veritatibus adsensum sine examine præbent, multa alia judicia ex iisdem inconsulte ac temere deducant, & alios, qui secus ac ipsi sentiunt, consulere vel audire, studioque veritatem exquirere aut negligant aut contemnant. Sic qui aliorum auctoritate ac fama capiuntur, pro sinceris mercibus inconsiderate emunt, quidquid illi vendunt, etiamsi futile aut falsum. Qui antiquis plus æquo deferunt, ea omnia, quæ ab iis sciunt adprobatum vel rejectum, & ipsi probant, aut improbant: quæ vero ab recentioribus proficiuntur, flocci faciunt; nec ab his quidquam excogitari posse credunt, quod non melius jam perspectum factumque fuerit ab antiquis: quasi in gignendis optimis lassæ nunc esset & effœta natura. Contra qui recentioribus nimium tribuunt, horum omnium sententias veluti oracula æstimant & amplectuntur, numquam memores dicti Solonis:

Μηδεν

(*) Vid. Seneca de Vita beata cap. 1. & Cic. Lib. 3. Tuscul. Quæst. cap. 1 & 2.

Μηδεν αγω, ne quid nimis (*). Eodem modo quamplurimi, qui certæ alicui sectæ, religioni, scholæ, nationi, systemati sunt addicti, nihil probant, nihil iis placet doctum iis nihil, quod ab ejusdem fidei, scholæ, nationis hominibus editum non est, aut non consentaneum suo systemati. His penitus oppositi sunt illi, quos id tantum oblectat, quod ab alienæ religionis sectatoribus, aut qui nullam prorsus religionem habent, inventum, divulgatum vel illustratum est. Miseri homines! quam sæpe panem nauseant, ut filiquis depellant famem (**).

Non tamen omnia præjudicia falsa sunt, nec omnia errores inducunt; adeoque nec improbanda. Immo in certis quibusdam *circumstantiis* præjudicia auctoritatis recte, saltem ab iis, quibus alius modus inveniendæ veritatis haut suppetit, adhibentur tamquam regulæ fidei & actionum (**).

K 5

b) De

(**) Reperiuntur ingenia alia in admirationem antiquitatis, alia in amorem & amplexum novitatis effusa; pauca vero ejus temperamenti sunt, ut modum tenere possint, quin aut quæ recte sunt ab antiquis convellant, aut ea contemnant, quæ recte adferuntur a novis. Hoc vero magno scientiarum & Philosophiæ detrimento fit. Ita Franc. Baco de Verulamio Lib. I. Novi Organi scient. Aphorismo 56.

(**) Dum Cl. Georg. Frid. Mejer im ersten Theile seiner Vernunftlehre, 6 Abschn. §. 202. judicat, ex præjudicio Religionis oriri, quod Catholici eas opiniones in Philosophia comprobent, quæ systemati suæ Religionis sunt consonæ, & respuant, quæ eidem contrariæ sunt: satis manifestat, se suæ sectæ præjudicio occupatum esse, & vitium, quo ipse laborat, in alios conferre velle.

**) Dum dicimus, non omnia præjudicia esse falsa, verbum *præjudicium* non sumimus in sensu eorum, qui, nescio quo fundamento nixi, omne judicium erroneum, per præcipitantiam latum, pro præjudicio habent, sed præ-

b) De pigritia.

Ignorantiæ nostræ ac præcipitantiæ mater quoque est pigritia, quæ infelices has suboles enititur, nutrit, atque in sinu suo fovet. Hominibus pigris omne studium molestum est: hinc omni attentione ac indagatione neglecta, temere de iis pronunciant, quæ non intelligunt: toti scatent ignorantibus, adeoque & erroribus. Et quamvis nihil sit hoc vitio magis noxium; innumeri tamen dantur homines, quibus perpetuæ sunt feriæ; qui, ut ille ait, torporem ac desidiam amplexi, vitam luxu atque inertia transigunt, nihil agentes, quo se homines esse testentur: quique ut Phæaces illi Homericæ,

*Non pugnis, durave exercent membra palæstra:
Sed mensam & citharæ strepitum, dulcesque choreas,
Stragulaque & molles curant post balnea lectos (*).*

Pigri-

præjudicii nomine intelligimus anticipatam quamdam, alteque animo infixam opinionem, qua in casibus obviis nulla alia ratione suffulti aliis judiciis adsensum damus, & ex qua etiam plura judicia colligimus. Præjudicia igitur, hoc modo accepta, quin plura vera sint, nullus dubito. Quis enim omnia ea, quæ a parentibus, pædagogis, magistris, aliisque magnæ auctoritatis viris audivimus, absque examine adprobavimus & amplexi sumus, falsa censeat? Etiam tam apud antiquos quam recentiores plures veritates reperire est: nec falsa omnia, quæ vulgus sentit. *Interdum vulgus rectum videt, est ubi peccat.* Horat. Epist. Lib. 2. Epist. 1. Illi ergo, qui amplectuntur præjudicia vera, non peccant ideo, quia ea amplectuntur; sed quia amplectuntur præcipitanter ac temere, seu sine sufficiente ratione. Omnia præjudicia damnare, ait gallicus Auctor *Veri Philosophi*, aut omnia adprobare, duo sunt gradus excessus, ambo æque noxii. Parte 1. sect. 3.

(*) Utinam uteremur consuetudine Gymnosophistarum, apud quos impransæ abibant, qui nullum diurnæ operæ fructum adferebant.

Pigritiæ causæ præcipuæ sunt, 1) educatio (*). 2) societas canalicolarum & eorum, qui nihil aliud student, quam ut pascant ventrem, corpus deliciis expleant, adpareant pulcri beneque crispati: 3) corpus, quod natura sua iners est, ac laboris impatiens: 4) corporis voluptates, quæ hominem stupidum & ad omnes scientias inidoneum efficiunt.

c) De adfectibus.

Adfectus dominantes & immoderatos ignorantiae & præcipientis iudicii causam esse, experientia testis est: mentem enim perturbant, rationem obnubilant, & non raro eam de sua deiciunt sede. Profecto quivis adfectus, si modum excefferit, impotens sui est: decoris oblitus, in quod coepit pertinax & intentus, rationi consiliisque præclusus; vanis agitatus causis, & ad dispectum æqui verique inhabilis (**). Qui igitur adfectibus agitantur, non vident ea, quæ viderent, si ab illis forent liberi; nec serio nec rite student rerum cognitioni, sed solum ut suis adfectibus faciant satis: hinc cito credunt, quod enixe adpetunt, & in omnium rerum iudicio cæcum adfectuum effrenatorum impetum sequuntur.

d) De

(*) *Raro memini vidisse me magnos & præstantes sive eruditione & ingenio, sive virtute viros, qui essent indulgenter a parentibus educati. Quid quod nec corpora robur justum accipiunt, debilitata deliciis.* Joan. Ludov. Vivis de Christiana Femina Lib. 2. de Liberis. Circa educationem liberorum mihi maxime placet epistola 12. der Verirrungen der Vernunft. Plures hac de materia utilissima dantur libri: utinam omnes inoffenso percutri pede possint.

(**) Id, quod Seneca Lib. 1. de Ira cap. 1. de hoc adfectu dixit, de omnibus aliis, si modum excefferint, dici potest. Vid. etiam Ant. Genuens. Lib. 1. Art. Log. Crit. aliique.

d) De scientia imaginaria.

Si unusquisque suam agnosceret, seu potius agnoscere vellet ignorantiam, nec eam occultaret; non adeo frequenter temere judicaremus: sed aut pudet nos nostram fateri inscientiam, aut nos ea luculenter intelligere, quorum notitiam tantum habemus obscuram & tenuem, stolide arbitramur, aut simulamus. Sane plures ad veram scientiam pervenirent, nisi se jam pervenisse crederent. Hinc neglectus studii, adtentionis & indagacionis: Hinc mentis festinatio ac temeritas in adsentiendo, & in judicando turpis levitas atque adrogantia. Et quot dantur Doctores imaginarii & actii, qui suam ubique crepant scientiam, &

*Qui omnia se simulant scire, nec quidquam sciunt.
Quod quisque in animo habet, aut habiturus est, sciunt.
Sciunt id, quod in aurem Rex Reginae dixerit:
Sciunt, quod Juno fabulata est cum Jove.
Quæ neque futura, neque facta sunt, tamen illi sciunt.
Falsos an vero laudent, culpent, quem velint,
Non floccifaciunt, dum illud, quod lubeat, sciant (*).*

e) De corruptione cordis.

Licet non raro corruptus intellectus corruptat etiam cor seu voluntatem; longe tamen sæpius corruptio voluntatis causa est corruptionis intellectus. Quamprimum voluntas corrupta est, intellectus illius imperio abripitur, eique quoquo modo cogitur servire & habere ratum, quidquid perverſæ suaserint cupiditates & adfectus. Inde fit, ut tot oriantur deliramenta & absurdæ & impiæ sententiæ: ut excusentur vitia, & virtutis nomine honestentur: ut nihil verum censeatur, nisi quod auditu suave est, nihil credibile, nisi quod potest incutere voluptatem: ut nulla alia judicandi regula

(*) Megaronides apud Plautum in Trinummo, Act. 1. sc. 2.

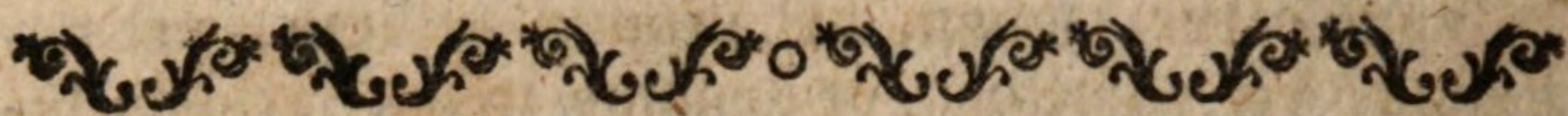
la agnoscat, quam vel propria utilitas, vel voluptas, vel adfectus, ut denique ipsum rationis lumen, singularis hominis character obnubiletur, si non omnino extinguatur. Ex his patet, voluntatis corruptionem præcipuis ignorantiae ac iudicii præproperi causis esse adnumerandam.

Corruptio cordis oritur sæpe, ut diximus, ex corrupto intellectu, sæpius tamen ex foedis voluptatibus aliisque vitiis & pravis adfectibus, & præsertim ex perverso sui ipsius amore, qui intestina est febris, a qua omnes animi ægritudines, seu inordinati pravique adfectus & vitia originem trahunt & aluntur. Plerique hoc laborant morbo, & tamen ægros se esse ignorant, aut dissimulant (*).

CA-

(*) De amore sui ipsius legi meretur Doctiss. Muratorius delle Rileff. sopra il buon gusto nelle scienze p. 2. cap. 8. De tota autem hac materia, nempe de errorum fontibus, præter alios plures, egregie ac fuse scribit Ant. Genuensis loco citato. Ceterum cuivis auctor ego sum, ut sedulo indaget fontes & causas errorum ab se admissorum: *remedia enim melius adhibebit, cui nota, quæ nocent, fuerint.* Fab. Quintilianus Lib. 12. Instit. cap. 1.

CAPUT III.

DOCTRINA PRACTICA DE EVITANDIS ERRORIBUS ET ACQUIRENDA VERITATE.

SECTIO I.

REGULÆ UNIVERSALES.

§. 75.

Regula principalis evitandi errores.

Cum causa nostrorum errorum est præcipitantia cum ignorantia conjuncta, seu quod præcipitanter judicamus de re non satis nobis cognita & explorata (§. 73): hinc principalis regula evitandorum errorum hæc est: *Cave, ne umquam præcipitanter & absque ratione sufficiente de re non satis perspicua judices.* Ante igitur quam judicium de re non certo evidenti feramus, necesse est, ut eamdem consideremus & examinemus, atque ad id & tempus & diligentiam adhibeamus, semper memores dicti Publii Syrii Mimi: *In judicando criminosa est celeritas.*

Verum enim vero quoniam errores sua principia habent, quæ sunt præjudicia; frustra adhiberetur data regula, utut generalis, nisi prius extirpentur noxia ista principia. Aptius & validius ad ea tollenda nihil est quam prudens de omnibus dubitatio (*), seu examen universale, nimirum de

(*) Quousque dubitatio extendenda sit, dicemus postea. Celebris nostri ævi Philosophus Riedelius cupit, ut in quavis Academia aliquis professor sit destinatus præjudiciis duntaxat eliminandis.

de omnibus nostris notionibus, opinionibus ac principiis. Sed incassum ei præcipitur, qui agitur adfectibus, examen, dubitatio, aut judicii suspensio; siquidem ad judicandum rapitur quasi invitatus: nequit intellectus æqua lance suas notiones judiciorumque ponderare, si cor corruptum eum jam inclinavit ad id, quod adpetit. Intellectus voluntati deliranti serviens delirare & ipse cogitur. Quidquid agitur corde corrupto corrumpitur.

Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis accescit (*).

Primodum igitur ipsæ ignorantie ac præcipientis judicii radices erundendæ sunt. Nimirum omnes cupiditates & adfectus vitiaque sunt ponenda: exuendus omnis cacoethes; & a blandimentis voluptatum procul abstrahendus animus.

Sperne voluptates, nocet emta dolore voluptas (**).

Adfectibus frenum injiciendum est, quamprimum oriuntur. Optimum enim est ad primum mali sensum mederi sibi (***)

Oppri-

(*) Horatius Epistolarum Lib. 1. epist. 2.

(**) Idem in eadem epistola.

(***) Seneca Lib. 3. de Ira, cap. 10. Adpositum est ad rem nostram motum, quod S. Ephrem Monachis dedit: *Nisi citius passiones, quæ in te cernuntur, sustuleris, ulcus efficiunt; nisque parvam putredinem curaveris, omnemque substantiam corrumpet. . . Non potestis prevalere passionibus, ubi diuturnum callum obduxerint. De Perfect. Monach. tom. 2. pag. mihi 472. Desperandum tamen non est, si adfectus & vitia plurimum jam crevere, & per longas invaluerint moras: nihil enim est tam difficile & arduum, ait recte Seneca Lib. 2. de Ira, cap. 12. quod non humana mens vincat. . . nullique sunt tam feri & sui juris adfectus, ut non disciplina perdomentur. Quodcumque sibi imperavit animus,*

Opprime, dum nova sunt subiti mala semina
morbi.

Nam mora dat vires.

Ratio colenda est: quo enim enim fortior hæc est,
eo debilior adfectuum impetus.

Denique te adfuescito studio indefesso, verita-
tisque ac virtutis amator esto. Hinc hominem pi-
grum, captivum vilem vini, thalami atque cibo-
rum, virtutis & veritatis osorem fugito,

Ut mala quem scabies, aut morbus regius
urget (*),

Cum ergo errorum radices extirpatæ fuerint,
& cor perpurgatum vacuumque ab omni eo, quod
ipsum corrumpit, tum instituendum est generale exa-
men seu dubitatio de omnibus nostris notionibus
ac judiciis: stirpitus exigenda ea omnia, quæ fal-
sa sunt: quæ suspecta, quæque ad errores possent
inducere; & nihil admittendum, quod non satis
fuerit cognitum atque exploratum (**).

§. 76,

*mus, obtinuit. Quidam ne unquam viderent, consecu-
ti sunt. Vino quidam, alii venere, quidam omni humo-
re interdixere corporibus. Alius contentus brevi somno
vigiliam indefatigabilem extendit. Et Horatius Lib. I.
epist. I.*

*Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator,
Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit;
Si modo culturæ patientem commodet aurem.*

(*) Horatius de Arte Poetica.

(**) Contra præjudicia, quorum eliminatio plura mala effi-
ceret, & præsertim si eadem res exigui momenti con-
cernant, non multum pugnandum Philosopho est; cum de
nihilò tumultus excitare in populo, plebisque & semido-
ctorum, qui ultra plebem vix sapiunt, iras & odia in
se provocare sapientis non sit, sed potius viri sapientis
est, aliquantulum desipere in loco, ne conculcetur ab ho-
minibus. Ita Cl. P. Steph. Wiest Init. phil. Purioris,
part.

§. 76.

De recto dubitationis usu.

Licet dubitatio generalis utilissimum sit ad tollenda præjudicia, & ad quoscunque errores devitandos remedium *); quia tamen vel ipsa optima medicamenta, non rite adhibita, in venenum transeunt; hinc sciamus oportet rectum dubitationis usum. Notandi igitur sunt sequentes canones.

- 1) Dubitationis finis non alius sit, quam errorum & veritatis detectio, ut nimirum devitemus illos, & hanc amplectamur. Qui alium dubitando sibi finem statuunt, aut numerum suorum errorum augent; aut dum errores quosdam devitant, in majores se induunt.
- 2) Cum autem hic finis obtineri nequit sola dubitatione, & nisi adhibeatur examen: necesse omnino est, ut dubitatio copulata sit cum diligenti & seria inquisitione. Qui absque accurato examine sola utitur dubitatione, similis

part. I. Log. §. 14. Ejusdem sententiæ sunt Cl. Zobelius, aliique. *Dantur præjudicia quædam nationis, ait Auctor Veri Philosophi, quæ venerari, præjudicia educationis, quæ ferre, & præjudicia Religionis, quæ sustentare debemus . . . Deceptio quandoque utilior est quam realitas, & hæc aut illa stultitia sæpius præferenda est huic aut illi sapientiæ.* Part. I. sect. 3. Hæc tamen cum grano salis accipienda sunt.

- (*) Dubitationem prudentem utilissimum & necessarium contra præjudicia remedium veteres & recentiores Philosophi consentiunt.

lis est homini , qui hærens , qua via ire tutus possit , negligit indagationem.

- 3) Hæc inquisitio pedetentim & ordinate fiat, eo scilicet ordine , quo notiones opinionesque ortæ sunt aut inter se connexæ ; ut ita perveniatur ad primos earum fontes & principia. Inordinata quippe ac confusa inquisitio non tollit errores , sed parit.
- 4) Nec tibi aut tuæ scientiæ nimium confidito (*). Adhibeto alios consiliarios : plures enim melius vident quam unus ; & sæpe quod unum præterit , alteri est perspectum.
- 5) Optime prudentissimeque ages , si Dei , qui est Pater luminum , prima & summa veritas implores auxilium : quia enim *natura nostra, ut esset, Deum habet auctorem , procul dubio, ut vera sapiamus, ipsum debemus habere doctorem (**).*

6)

(*) Doctissimus quisque confiteri debet , multa se ignorare , sæpius errare , & sæpius sibi aliorum subsidium esse necessarium. *Rationi certe adversatur illorum confidentia , qui non alium dubitando sibi finem statuant, quam acutissimi sui ingenii periculum facere, Et tum sibi videntur cordati sapientesque viri , cum unius suæ mentis vocem ac iudicium audiunt, aliorum contemnunt.* Ita doctissimus Muratorius Lib. I. de Ingen. Moder. cap. 2.

(**) S. August. de Civ. Dei Lib. II. cap. 25. *Equidem ita sentio , ut se habet visus ad solis lumen, ita prorsum hominis ingenium ac ratio ad divinæ bonitatis radium. Proinde absque illius illustriore lumine nil facile ab nobis animadverti, aut cognosci.* Cælius Rhodiginus Lect. Antiq. lib. I. in exord. Vid. etiam sæpius laudata epistola 16. der Verirrungen der Vernunft.

- 6) Quando ope dubitationis & examinis veritatem alicujus rei adsecutus fueris, dubitare de ea desine: stultum enim est dubium, quod fundamento caret. Si vero veritatem alicujus rei non invenias: caveto, ne vel aliis quoque rei istius veritatem incognitam esse judices, vel coëpto statim abstas (*): hoc enim signum foret animi fracti, illud temerarii. Si tamen nulla spes adfulgeat detegendæ veritatis, confer tuam inquisitionem ad alia, ne frustra & tempus consumas & studium. Quæ captum hominum excedunt, ne investigato, & quæ nullius sunt momenti, ne leviter quidem tangito.
- 7) Denique judicia tua semper sint consentanea mensuræ cognitionis, quam de rebus habes: quod certo cognoscis, de tali certum fer judicium; de quo autem certus nondum es, aut judicium suspende, aut tale illud sit qualis tua cognitio.

§. 77.

De dubitationis terminis.

Verum ut cognoscamus rectum dubitationis usum, dubitationis quoque terminos, seu quousque illa extendenda sit, sciamus oportet. Et quoniam dubitatio generalis prudens esse debet, atque adeo non absque ratione; hinc jure quæri potest, an de rebus evidentibus dubitandum sit; an de Religionis quoque veritate.

L 2

An-

(*) Plurimum ad inveniendum contulit, qui speravit posse reperiri. Seneca Natural. Quæstionum lib. 6. cap. 5.

Antequam his quæſitionibus faciamus ſatis, animadvertendum eſt, dubitationem hic aliam dici poſſe *propriam*, aliam *impropriam*, ſeu in ſignificatu latiori. Proprie is dubitat, qui nondum certus de cujuſdam rei veritate, iudicium ſuum ſuſpendit, ne erret. In latiori autem ſenſu dubitare etiam ille dicitur, qui de rebus dubitat; non quod ſibi earum rerum veritas dubia ſit atque ſuſpecta, ſed ut veritatem ipſam dubitando ac examinando magis perſpicuam aliis reddat, iis dubitationem eximat, & ſemet confirmet in veritate, ab aliorumque impugnationibus præmuniat. Talis non proprie dubitat, ſed dubitantis duntaxat perſonam induit, & eodem modo, ac ille, qui proprie dubius eſt, rem inveſtigat, ejusque ponderat momenta. Sic viri præſtantiffimi, qui certe Deum, Religionem, veritatem &c. venerabundi agnoſcunt, dubitantis ſpecie inquirent, utrum detur Deus, Religio, veritas (*). His notatis jam ad quæſtionis primæ quæſtionem.

De rebus evidentibus, in quibus deprehendimus veræ evidentię characteres, proprie dubitandum non eſt: imprudens quippe & caſſa eſt dubitatio de rebus, de quarum veritate nulla eſſe aut excogitari poteſt ratio ſufficiens dubitandi aut ſuſpicandi, ſed quarum veritas adeo certa & manifeſta eſt, ut ei noſtrum, etiamſi vellemus, denegare adſenſum internum hautquaquam poſſimus (§. 58.) (**). Attamen in his etiam rebus
uti

(*) Vid. Murat. lib. 1. de Ingen. Moder. cap. 2.

(**) *De primis principiis per ſe notis, & de rebus certa experientia, aut omnium hominum omniumque temporum conſenſu probatis, aut evidentiffimis, ne imprudenter dubitato. Hæc univerſalis lex eſt de dubitationis uſu.*

uti prudenter possumus altera dubitationis specie, non quasi earum veritas dubia nobis sit, sed ut ea magis elucescat, & de eadem etiam alii pleniter convincantur.

Si in rebus, quæ nobis videntur evidentes, veræ evidentiae notæ clare non effulgeant; tum dubitatio propria conjuncta cum attento examine adhibenda est. Cum enim falsa evidentia eodem sæpe vultu adparet, quo vera; fieri non potest, quin deludantur & errent compluries ii, qui se quavis evidentia duci sinunt. Plura hac de re habemus virorum doctissimorum exempla. Utinam alieno errore saperemus.

Quod Religionem spectat, quæro: vel Religio veritatis evidenter characteres habet, vel non? Si illud; dubitari de ejus veritate prudenter nequit: quoniam non nisi vera Religio veritatis evidenter notas habere potest. Si istud; dubitatio utique necessaria est: cum enim innumeræ dantur Religiones, eæque diversissimæ ac oppositæ, & unica duntaxat vera esse potest; quemadmodum veritas semper & ubique una est, necessario sequitur, opus esse ejusmodi Religionis sectatori dubitatione atque examine: secus enim nec Turca, nec Ethnicus, nec alius falsæ Religionis affecta ex suis erroribus posset umquam se emergere.

Porro quoniam quivis prudenter potest sibi honesto fine, modo scilicet supra explicato, dubium movere de rebus quoque evidentissimis: hinc & cuilibet, qui suam Religionem certissimis principiis & fundamentis inniti perspicit, adeoque eam veram esse cognoscit, aliquo modo dubitare seu perscrutari licet ejus veritatem ac firmitatem; dummodo id faciat illustrandi intellectus sui aut alio-

rum gratia ; & dummodo , cum id facit , certitudinem illam , quam de Religionis suæ veritate ante conceperat , ab se non rejiciat. Ita enim & nobilissimum Fidei donum servabit intactum , & Religionis veritas magis elucebit , fortiusque confirmabitur in sua mente (*).

Veritate Religionis certo cognita , hoc ipso etiam cognoscitur , ea omnia vera esse debere , quæ talis Religio proponit credenda : vera quippe Religio nequit aliquid credendum proponere , quod falsum est : secus vera Religio non esset. De iis igitur , quæ vera Religio ut credamus præcipit , licitum non est proprie dubitare : possumus tamen ea perscrutari dubitantis specie , eo scilicet modo , quo licitum esse de Religione vera dubitare ante diximus : immo laudabile id est & suadendum ; dummodo fiat sobrie (**).

SECTIO

(*) Vid. Murat. lib. cit. cap. 3. & 4. ubi hanc materiam fuse , solide ac eleganter pertractat.

(**) Summa opus est cautione in perscrutanda Religione ac rebus credendis : fieri enim potest , & sæpius factum esse scimus , ut in mille absurdissimos errores temerario cursu rapti sunt ii , qui vel suo pede metiri tentarunt res Fidei , vel non solum earum veritatem , sed eas etiam intime penetrare conati sunt ; vel ambitiosi aut elati accesserunt ad eas perscrutandas. Apposite ad id & nervose differit Celebris Orator Saurinus : Qui dogma rejicit , ait tom. I. pag. 223. qui dogma rejicit , quod non penitus adsequitur ; & qui illud omnino comprehendere contendit , uterque ex eodem principio peccat , propterea quod humanæ mentis fines non intelligit ; qui duo sunt scopuli æque periculosi. Sed alioquin maxime temerarius est , de immensitate Dei admodum circumscrip-
te

SECTIO II.

REGULAE AD DEVITANDOS ERRORES COGNITIONIS SENSUALIS.

§. 78.

Regula principalis & universalis.

Errores cognitionis sensitivæ inde proveniunt, vel
 quia quod non sentimus, sive experimur, sed
 solum per imaginationem aliunde succurrit, aut
 ratiocinio ex experientia deducimus, pro sensa-
 tione seu immediata experientia venditamus; qui
 L 4 error

te sentit, & parum in scientiis exercitatus est, qui non recipit nisi ea principia, quæ difficultatibus carent, quique mysterii profunditatem falsitatis notam esse arbitratur. Quid? misera res creata, quæ ne se ipsam quidem agnoscit, decreta Dei comperta habere contendat, atque ea rejicere audeat, si mente adsequi non valeat? Ceterum qui nullam difficultatem sentit, qui omnia perspicua esse putat, qui de nulla re judicium suum cohibet, qui non solum mysterii veritatem sustinere, sed illud etiam intime penetrare contendit, is plane admodum hebeti oculorum acie præditus est, maxima mentis infirmitate laborat, & Creatoris consilia penitus ignorat. O homo nihili! tandem aliquando resipisce, operi te ipsum pulvere, & a maximo Theologo disce ibi subsistere, ubi vestigia premere oportet, ac in ora abyssi exclamare: O altitudo! Hæc Saurinus apud Prosp. ab Aquila in Differt. prodr. ad tom. 2. Dict. Theol. port. Utinam omnes bene animo infingerent id, quod
 mo-

error vitium subreptionis dicitur : vel quia phantasmata habemus pro phænomenis extra mentem existentibus : vel denique quia iudicamus , nostras sensationes esse semper tales , quales esse debeant , aut eas semper rebus ipsis esse conformes.

Ad evitandos igitur errores in cognitione sensitiva , primo necesse est , ut exploremus , num vere sentiamus vel experiamur , quod nos sentire aut experiri existimamus : 2) num recte sentiamus : & 3) quid talis sensatio vel experientia contineat , seu quid vere recteque sentiamus vel experiamur. Ex his hæc fluit principalis & generalis circa cognitionem sensitivam regula : *Ex sensatione vel experientia nihil pronunciato aut iudicato , nisi id duntaxat , quod & vere & recte sentis vel experiris.* Quare si certus non sis , te vere ac recte sentire , quod tibi videris sentire , cave dicas : *res ita est* , sed : *res ita mihi videtur.*

§. 79.

monuit antiquus Scriptor Expositionis Fidei S. Iustino M. adscriptæ , nimirum divinarum rerum notitiam summo studio indagandam esse ; cum autem eam præ imbecillitate minus adsequi poterimus , venerari eam nos oportere ut comprehensione maiorem , ne evacuetur fides nostra. Ceterum falsissimum esse , nos Catholicos absque examine ac ratione credere Fidei dogmata , ut non pauci aut ex turpi inscitia , aut pravo adfectu agitati , aut ut suos delectent , & ab iis emendicent adplausum , nobis obijciunt , sæpissime demonstrarunt nostri Theologi : & tamen eandem crambem tam sæpe recoquunt. Sciant igitur : Si nos credimus sine ratione , illi certe dant operam , ut cum ratione insaniant.

§. 79

Modus explorandi, utrum vere ac recte sentiamus aut experiamur.

Ex his quisque agnoscat necessitatem indagandi nostras sensationes & experientias: neque enim data generalis regula nobis esset usui, si non exploraremus, num vere recteque sentiamus vel experiamur. Quapropter sciamus oportet modum, quo id instituendum.

a) Modus examinandi, utrum vere sentiamus aut experiamur id, de quo aliquid pronunciamus, seu iudicium ferimus, vel ferre volumus, est, ut secernamus ab sensatione α) foetus imaginationis, & β) id, quod ex sensatione experientiae tantummodo colligimus.

Sensatio ab imaginatione haut difficile, saltem plerumque, discerni poterit, 1) si adtendatur ad differentiam repræsentationum: hæ enim si sint a phantasia longe debiliores & obscuriores esse solent, quam si excitentur ab sensatione (§. 14. e). Criterium igitur, quo discerni possunt sensationes a phantasmatibus & res præsentibus ab absentibus, est claritas, vel longe major claritatis gradus in sensationibus. Verum quo criterio distinguant phantasma ab sensatione illi, quibus a causis interna eadem & æque clara impressio in sensorium commune fit, quæ ab externo objecto solet fieri, atque ideo ex claritate sensationem ab imaginatione discernere nequeunt? Pro ejusmodi hominibus cum nec aliorum testimoniis, nec ratiociniis moveri solent, nullum, quod sciam, datur criterium; & idcirco iis nullus modus examinandi, num vera sit ea sensatio, quam pro tali

habent, reliquus est, usque dum non tollatur talis imaginationis causa, vel non aliquis in eorum corpore motus violenter fiat, cujus impressio in sensorium commune fortior sit, quam causa interna ideæ præconceptæ. Quare ab aliis sanandi sunt, non quidem opponendo eorum errori ratio-
cinia, sed ipsis assentiendo, & inveniendo physicam aliquam antithesin, delirio oppositam. 2) Sensatio ab imaginatione dignosci potest, si testimonium alterius sensus adhibeatur, dum id fieri potest. 3) Si spectetur testimonium aliorum hominum.

Ad discernendam sensationem vel experientiam, seu ad discernendum id, quod sentimus vel experimur, ab illo, quod ratiocinio ex sensatione vel experientia deducimus, sequentes regulæ ex usu erunt.

- 1) Accuratissime & animo omnium præjudicio-
rum & adfectuum dominantium vacuo ad ni-
hil aliud attendito, quam ad id, quod sen-
tis aut experiris. Ita enim facili negotio di-
stinguere poteris sensationem & experientiam
ab eo, quod ex illis deducitur, vel illis ad-
miscetur.
- 2) Omnes notiones & judicia universalialia, ab-
tracta, & quæ *immediate* sensibus percipi ne-
queunt, non sunt per sensationem aut ex-
perientiam *immediate* formata, sed ex sensatio-
ne vel experientia deducta. Etenim per sen-
sationem vel experientiam tantummodo cognos-
cimus singularia, & res sensibiles (§§. 11 &
18).
- 3) Nec rerum natura interna, nec earum caus-
æ per sensationem & experientiam *immedia-
te*

te cognoscuntur : itaque aut ex iis collectæ sunt , aut sine ratione confictæ.

Ceterum cum experientia sæpenumero vitietur adtribuendo sensationis vel experientiæ objecto nomen pluribus commune , aut quod ei non convenit : hinc patet , quanta cura sit adhibenda , ut determinatis , aptis ac propriis nominibus in sensationum & experientiarum nostrarum determinationibus utamur.

b) Modos explorandi , utrum recte sentiamus & experiamur , sequentes regulæ ostendunt.

- 1) Examinato tuos sensus , num ita comparati sint , ut nullo vitio vel morbo laborent. Modus autem tuos examinandi sensus , num vitio quodam laborent , est optimus æque quam facillimus , si inquiras , an sensationes tuæ sint tales , quales aliorum hominum.
- 2) Videto , num iusta sit distantia tuorum organorum sensoriorum ab objectis ; & quale sit medium objecta inter & sensus. Objecta enim tam ob diversam distantiam , quam ob medium diversum diverso adparent modo.
- 3) Si res quæpiam pluribus sensibus percipi potest , plurium experimento sensuum utitor : longius quippe absumus ab errandi periculo , cum rem pluribus sensibus perceperimus , quam si uno duntaxat.
- 4) Observato , utrum organa sensoria eodem semper modo in iisdem circumstantiis ab objectis iisdem adficientur : constans enim experientia raro fallit. Quare tuas experientias & observationes sæpius repetito , & inter se conferto.

5) De-

- 5) Denique in consilium adhibeto rationem: siquidem ratio sæpe corrigit experientiam; quemadmodum & experientia rationem.

§. 80.

Regulæ observandæ in arte experimentandi.

Regulæ hætenus traditæ perquam commodæ sunt devitandis erroribus tam in experientiis, quas absque nostra speciali opera consequimur, & omnibus hominibus communes sunt, quæque pro in *vulgares* nuncupantur; quam in experientiis, quas *artificiales* adpellant, & quas per experimenta (*), accedente speciali nostra opera obtinemus. Quoniam vero in experientiis artificialibus plures admitti possunt & solent errores, quam in vulgaribus; hinc recte illis regulis adduntur quædam speciales, quæ observandæ sunt ab iis, qui experientiam artificialem volunt acquirere, seu instituere experimenta. Præcipuæ sunt sequentes.

1) Qui

(*) Observatio, experimentum & experientia inter se differunt. Observationis nomen usurpatur ad significanda ea, quæ videntur & notantur in rebus naturalibus sibi relictis, seu eæ mutationes, quæ absque nostra opera vel arte fiunt, etsi ad ea observanda instrumenta adhibeantur. E. g. eclipsis solis vel lunæ, lucis borealis: corpora minuta per microscopia &c. Experimentum est tentamen, quo nostra arte ac opera cognoscimus illas mutationes vel phænomena, quæ sola naturæ cursu non fierent. E. g. effectus antliæ pneumaticæ, machinæ electricæ, artis chemicæ &c. Hæc duo tamen nomina frequenter promiscue solent adhiberi. Experientia demum in significato communi est notitia acquisita tam per observationes quam per experimenta: quamvis non raro experientiæ vocabulum usurpetur loco observationis & experimenti.

- 1) Qui experimentum instituit, rei, quam subji-
cit experimento, & modi, quo experimen-
tum institui utiliter potest, peritus esse de-
bet.
- 2) Instrumenta adhibeat, quoad fieri potest ac-
curata. Si enim minus accuratis utatur, nihil
de eventu poterit concludere.
- 3) Habeat notitiam & dexteritatem conjungen-
di ac separandi diversa corpora: experimenta
quippe, saltem pleraque conjunctione vel se-
paratione corporum fiunt.
- 4) Si in aliquo experimento plura commiscenda
sint corpora: ante singillatim cujusvis proprie-
tates exploret: tum bina conjungat, & expe-
rimento subjiciat, & denique de omnibus con-
junctim instituat experimentum. Sic enim fa-
cile intelliget, quid quodvis corporum com-
mistorum conferat ad eventum (*).
- 5) Rationem habeat regionis & loci, in quo
instituit experimentum; item temporis, tem-
pestatis, & omnium aliarum *circumstantiarum*,
quæ possunt esse causa vel occasio variatio-
nis in eventu, aut quocumque modo influe-
re (**). Quare experimentum sæpius repetat
mutatis circumstantiis temporis, loci, tempe-
statis &c. mutatis item instrumentis.
- 6) Denique omnia accuratissime & animo præ-
judiciis libero observet ac perpendat; nihil
prætermittat, sed notet vel minima. Non ra-
ro

(*) Illust. Wolfius in den vernünftigen Gedanken von den
Kräften des menschlichen Verstandes. 5. Kap. S. 13.

(**) Vid. Cl. Scherffer, Instit. Phys. part. 1. S. 3. Pro-
legom.

ro quæ videntur levissima, magni in experimentis sunt momenti (*).

§. 81.

Regulæ ad devitandos errores in inquirenda experientiae causâ.

Experientiæ tam vulgaris quam artificialis causas explorare & adsignare Philosophorum proprium est. At enim isti vix ulla in re sæpius errant, quam in hacce. Id inde provenit, vel quia præjudicio alicujus systematis præoccupati sunt: vel quia erubescunt fateri suam ignorantiam; & hinc, dum veram experientiæ causam nesciunt indicare, illam adferunt, quæcumque sese offert prima: vel quia id, quod est causa alicujus eventus in certis duntaxat *circumstantiis*, aut partis tantummodo eventus, pro universali, aut totius eventus causa habent: vel denique quia eis deest sufficiens adtentio, inquisitio ac studium. His igitur malis occurrendum est sequentibus regulis.

- 1) Qui experientiæ cujuscumque veram causam explorare dareque vult, animum præjudiciis, præsertim præjudicio systematis, vacuum habeat oportet: nam secus cujusvis experientiæ eam dabit causam, quæ convenit in suum systema, eique est consentanea (**).

2) Sum-

(*) Cl. Federus Logik, 3. Hauptst. 2. Abschn. §. 84.

(**) Numquam est mihi probata, ait Ant. Genuensis, numquam est mihi probata in physicis emuncta per systemata differendi ratio: qui sic enim philosophatur, sy-

- 2) Summa adtentio ad ipsam observationem vel experimentum, & ad omnes circumstantias adhibenda est; tum accurata inquisitio omnium causarum possibilium eventus vel phænomeni: denique harum omnium causarum diligens collatio cum phænomeno.
- 3) Dum veram aut saltem valde probabilem causam alicujus eventus vel phænomeni quis invenire nequit, decet, ut, quod nescit, se nescire ingenue fateatur. Veri namque & probi Philosophi est, ut majorem veritatis, quam suæ gloriæ vel cujuscumque alterius rei habeat rationem.
- 4) Numquam certo adserere licet, phænomeni B causam esse A, nisi evidenter constet B ex A prodire; aut nisi ex nulla alia possibilium causarum, non ex C, non ex D &c. provenire posse cognoscimus. Si autem neutrum nobis certo constet; investigandum nobis est, quænam causa sit probabilior dati phænomeni A: causa autem probabilior ea est, in qua plura aut graviora productionis phænomeni indicia reperiuntur (**).

5) Si

systemati suo, tamquam saxo, adhærescit; nec investigat aliud, nec scit. Newtoniana ipsa Physica perpetua illa & generali *adtractione* non minimum a dolescentes a penitioris naturalis rerum mechanisimi investigatione removet: abutuntur enim ea plerique, & contenti *adtractionis* vocabulo, nihil ultra perquirunt: adtractionem vero ipsam, quæ nimirum fit, & quænam ejus causa, etiam ignorant. Lib. 4. Art. Log. Crit. cap. 1. §. 8. Nihil certe hoc verius.

(*) Idem loco cit. can. 2.

- 5) Si in corpore A mutatio observetur, quamprimum jungitur corpori B, vel hoc ab illo removetur, tum causa mutationis continetur in B.
- 6) Causa eadem probabiliter censetur effectuum vel phaenomenorum omnium ejusdem generis, vel inter se similia (*). Sed in hoc saepissime peccatur, quod quae sunt diversa, habeantur pro similibus.
- 7) Summa cura studioque indagandum est, utrum causa cognita sit causa totius, an vero solum partis eventus vel phaenomeni; aut an sit unita cum aliis causis.

§. 82.

Regulae ex experientia colligendi propositiones universales.

Licet propositiones per experientiam formatae sint tantummodo propositiones singulares (§. 79. Reg. 2.); possumus tamen eas commutare in universales. Quomodo autem? En regulae.

- 1) Quotiescumque cognoscitur, praedicatum propositionis, per experientiam formatae, esse notam constantem subjecti (§. 23); toties propositio habenda est pro universali. Notas autem constantes, seu quae semper insunt rei detegere his modis possumus. a) Removeamus

(*) Natura simplex est, & causis rerum superfluis non luxuriat: ideoque effectuum naturalium ejusdem generis eadem sunt causae. Newtonus Lib. 3. Princ. Math. Phil. Nat.

mus rem, cujus notas experiri vel cognoscere volumus, ab omnibus aliis rebus, quæ eam circumstant, transferendo eandem ad alium locum, quem circumstant res aliæ. Tumque agnoscemus, an ratio, cur aliquid rei insit, quærenda sit in hac ipsa re, an extra eam. b) Si res transferri in alium locum nequeat: observemus oportet, utrum alio tempore, quo circumstantiæ dantur aliæ, idem rei insit, quod antea in ea observavimus. c) Ratiociniis quoque id explorare possumus nimirum si quæramus notiones distinctas tam notæ, de qua inquirimus; quam eorum, quæ rem circumstant; vel etiam ipsius rei; si dein has notiones conferamus, clare perspiciemus, an id, quod in re quadam observamus vel experimur, sit ejusdem rei proprietas, seu nota constans, an vero proveniat ab aliis rebus illam circumstantibus, seu an saltem istæ in illam influant (*).

- 2) Si per experientiam constet, singulis subjectis certæ cujusdem speciei proprium esse hoc prædicatum seu hanc notam; hoc prædicatum recte universaliter adfirmatur de tota hac specie. Verum rarissime uti hoc modo possumus: nam plerumque species tot complectitur inferiora, sive res singulares, quot ab nobis per experientiam cognosci nequeunt (**).

3) Præ-

(*) Illust. Wolfius in den vernünftigen Gedanken von den Kräften des menschlichen Verstandes, Kap. 5. §§. 6, 7 & 8.

(**) Georg. Frid. Mejer Vernunftlehre I Hauptth. 9 Abschn. §. 356.

- 3) Prædicata , quæ uni subjecto insunt , etiam omnibus aliis subjectis illi penitus similibus inesse recte concluditur (*).
- 4) Ex una alterave experientia numquam deducendæ sunt conclusiones universales.

§. 83.

Regulæ circa usum sensus interni observandæ.

Cum in usu sensus quoque interni non paucies solemus peccare ; hinc e re nostra erit , notare & adhibere sequentes regulas.

1) Animus non sit corruptus pravis habitibus aut adfectionibus.

2) Non

(*) Dum ex similitudine unius rei cum alia vel aliis concluditur aliquid , talis inferendi modus dicitur *argumentum ab analogia*. Hoc tum solummodo firmum est , ait Ant. Genuensis , si species , ex qua analogia sumitur , sit plene similis ei , ad quam transfertur ; & si necessario sit id , quod illa est : si vero vel minimum insit discriminis , vel non necessario sit idipsum , quod species , incertum est & imbecille. Lib. 5. Art. Log. Crit. cap. 5. §. 2. Magnus est analogiæ in omnibus scientiis ac artibus , si exceperis Theologiam , quæ dogmata & mysteria pertractat , usus : immo ut idem Logicus maximus loco cit. §. 1. judicat , ostenditque , analogia est totius ferme hominum scientiæ fundamentum : verum exceptis mathematicis disciplinis , in aliis argumenta , ab analogia sumta , certa & firma non sunt , aut raro admodum : non enim perfectam similitudinem rerum perscrutari ac detegere possumus : & si sciamus quoque , res esse omnino similes , non tamen sumus certi , eundem ab Auctore naturæ in rebus similibus fuisse servatum ordinem , quamvis id admodum probabile sit.

- 2) Non permisceamus cujusdam rei ideam ex sensatione interna enatam cum ideis aliunde eadem de re acceptis ; præsertim caveamus oportet , ne illam confociemus vel confundamus cum ideis ortis ex præjudiciis.
- 3) Quare etiam hic nos sollicitos esse converit , ut caveamus *vitium subreptionis* ; & ut id tantummodo enunciemus , quod vere interne sentimus : judicia igitur nostra , quæ sensatione interna nituntur , non sese extendant ad id , quod interna sensatione non percepimus.
- 4) Cum vis imaginationis nonnumquam producit vividimas sensationes & phænomena admodum mira insolitaque ; hinc adtendamus , quam diligenter possumus , ne ejusmodi phantasmata habeamus pro rebus vere præsentibus & extra nos existentibus ; & ne illa adtribuamus causis insolitis : nisi evidens sit , ejusmodi effectus provenire hautquaquam posse a causis solitis. Si ulla in re , certe in his summa sit nostra cautio : quis enim ignorat , quot jam & se ipsos & alios turpiter deceperint ?
- 5) Denique ante consulamus rationem oportet , quam judicium de iis , quæ sentimus , feramus (*).

(*) Vid. Cl. Feder Logik. 3 Hauptst. 2 Abschn. S. 86.

S E C T I O III.

DE RECTO MEDITATIONIS USU.

§. 84.

Regulæ meditationis.

Intellectus noster secundum loquendi usum tum
 ¶ *meditari* dicitur, cum suas cogitationes & ad-
 tentionem dirigit & adplicat ad aliquam veritatem
 investigandam, vel cognoscendam. *Meditatio* igitur
 nihil aliud, quam directio & adplicatio nostrarum
 cogitationum adtentionisque ad investigandam vel
 cognoscendam quamdam veritatem (*).

Ex hac meditationis explicatione sequentes
 regulas, ad rectum ejusdem usum necessarias,
 deduco, quarum quædam ante meditationem,
 quædam in ipsa meditatione, & quædam ea fi-
 nita sunt observandæ.

a) Regulæ ante meditationem.

- 1) Qui accedit ad meditationem animum præ-
 judicatis opinionibus & noxiis adfectibus va-
 cuum adferat; eaque omnia submoveat, quæ
 sibi poterunt esse impedimento.
- 2) Non eligat materiam, quæ suum captum su-
 perat, aut cujus nullam habeat cognitionem.

Itaque

(*) Et si nihil magis proprium esse Philosopho debeat,
 quam meditari, non tamen consentiunt, quid sit me-
 ditari vel meditatio.

Itaque memor sit illius moniti, quod Horatius dedit Poetis :

Sumite materiam vestris, qui scribitis,
 æquam
 Viribus, & versate diu, quid ferre recusent,
 Quid valeant humeri.

3) Meditationis suæ scopus ac finis sit investigatio aut cognitio veritatis.

4) Habeat animum, & diu, & omnibus nervis insistendi meditationi. Sed Hylam inclamamus, dum id suademus iis, qui non sunt adsueta labori multo, aut studio veritatis non sunt incensi.

b) Regulæ in ipso meditationis negotio.

1) Qui meditari utiliter cupit, ordinem meditationi, id est, veritati investigandæ ac cognoscendæ, accommodatum sequatur; & animum semper habeat ad rem, quam meditatur, adtentissimum. Ordo autem meditationi accommodatus erit, α) si res meditemur secundum eum ordinem, quo illæ sunt inter se connexæ; adeoque res illæ, ex quibus aliæ pendent, ante considerandæ sunt, quam istæ, quæ ex illis pendent: β) si studeamus ex cognitis venire in notitiam incognitorum, ex certis incertorum, ex facilioribus difficiliorum: γ) si denique ea præmittamus, quorum ope possumus sequentia intelligere.

2) Cum in meditatione notiones abstractæ per symbolicas repræsentationes, nempe per verba considerantur, necessarium est, ut qui meditatur, bene perpendat verba, quibus utitur; & ut ideas, quas verba exprimunt, præcipue

ideam meditationis principalem , claras efficiat , distinctas & determinatas.

c) Regulæ absoluta meditatione.

- 1) Ea , de quibus quis meditatus est , infigat suo animo , seu potius literis mandet , ut eadem , data opportunitate , possit iterum examinare , emendare , & adplicare.
- 2) Legat libros eandem rem , de qua meditatus est , pertractantes ; aut consulat viros doctos & hacce in re peritos : ita enim fiet , ut vel agnoscat & suos & aliorum errores ; vel certior reddatur de veritate suæ sententiæ ; & ut sua cogitata non venditet tamquam nova inventa , si eadem apud alios invenerit.

§. 85.

De usu & inventione Definitionum.

Cum in ipso meditationis negotio notiones omnes , præsertim notio principalis meditationis , claræ , distinctæ ac determinatæ fieri debent (§. præced. B. 2.) , cumque id præcipuum est , quo veritas inveniri potest ac cognosci , atque adeo scopus meditationis obtineri : hinc quæramus oportet , quo modo notiones obscuræ , confusæ & indeterminatæ fieri possint claræ distinctæ ac determinatæ. Pluribus id conficere modis possumus.

Et quidem primo ope definitionis : per hanc enim rem repræsentatam ab aliis rebus secernere , illius notas características ac constantes cognoscere , & notiones determinatas acquirere , eisque terminos adsignare possumus fixos , seu iisdem constanter respondentes.

Si

Si jam constet rei cujusdam definitio, tunc solummodo inquirendum est, utrum ea sit consentanea regulis supra §. 43. statutis. Si vero de re quapiam nulla adhuc exstet definitio, aut non legitima; atque propterea ea primum inveniri ac formari debeat; magni tum opus est studii. Plurimum hanc ad rem conducent sequentia.

- 1) Quærat, quibus rebus adplicare solet illa notio, quæ debet definiri; & omnes istæ adplicationes perpendantur, ac inter se conferantur.
- 2) Res cum omnibus suis *circumstantiis* consideranda est, tum etiam *circumstantiis* variatis, & denique iis omnibus semotis. Rei notæ indagandæ, & singulatim quævis excutienda, an characteristica seu constans sit, nec ne. Id autem explorari potest, a) si expendatur, quæ notæ necessario cum re connexæ sint, aut necessario in rei notione contineantur: b) si nota alia ex alia separetur, & simul observetur, ad quarum notarum disjunctionem res penissime demutetur, aut evertatur: c) si notæ diversis in adjunctis vel *circumstantiis* considerentur: d) si denique omnia ea, quæ rei tribui solent, inter se conferantur, & adtendatur ad eorum nexum.
- 3) Notio, rei definiendæ opposita, facienda est eodem tempore clara & distincta.
- 4) Notiones finitimæ una cum notione rei definiendæ perpendantur: illæ quippe præsertim distinguendæ sunt ab ista.
- 5) Adtendatur, quæ ex notis constantibus soli rei definiendæ propriæ sint, & quæ aliis quo-

que rebus communes: hæc dabunt genus; illæ differentiam. Ad inveniendam & formandam veram legitimamque definitionem caput est, detegere proprium genus & differentiam propriam rei definiendæ. Notæ soli certæ cuidam rei propriæ eodem deteguntur modo, quo constantes detegi diximus: communes vero hoc modo. Indagetur, ad quod verum genus res definienda referri possit, an ad spiritus, an ad corpora, an ad viventia, animalia, perfectiones, vires &c. Hoc cognito haut difficulter videbitur, quæ notæ rei definiendæ & generi, ad quod illa pertinet, communes sint, quæ non. Alio modo genus inveniri potest, si quæeratur rei definiendæ oppositum; & hoc invento inquiretur, quæ notæ utrique, nimirum rei definiendæ & hujus opposito, conveniant. Id sollicitè observandum, ut genus proximum sit & differentia ultima. Ad genus proximum pervenitur, si genus inventum tamdiu dividatur in sua membra, usque dum perventum fuerit ad illud, quod inter & speciem rei definiendæ nihil intercedit: ad differentiam vero ultimam, si ex notis propriis ea vel eæ seligantur, quæ rei definiendæ speciem præcipua quadam ratione discernunt ab omnibus prorsus aliis speciebus (*).

Ast nisi quis multa jam notitia præditus sit, has
alias-

(*) Hæc clariora fient per sequentes regulas, quas ex lib. I. Cl. Rudigeri *de Sensu Veri & Falsi* cap. 10. & ex Institut. Erudit. ejusdem auctoris hausimus.

aliasque id genus regulas adhibendo, nihil aut parum proficiet (**).

a) Repræsentata tibi rei, de qua meditari, seu quam definire vis, tot exempla, quot poteris invenire. b) Inquire, quibus in ideis exempla inventa convenient. c) Da operam, ut res detegas, quæ sunt tuo repræsentato objecto, seu rei definiendæ, oppositæ, quod inveniendo genere fit. Genus autem per divisionem hoc modo invenitur: Sume quodvis remotum, verum tamen, genus; indaga rationem, quomodo id possit dividi. Ratione divisionis inventa, examina, ad quod divisionis membrum res definienda pertineat. Hoc membrum itidem disperti & eodem modo examina; idque tamdiu continua, quoad invenies illud membrum, quod soli tuo objecto proprium est; & hoc ipsum erit rei definiendæ differentia; alterum autem hujus ultimæ divisionis membrum id, quod est rei definiendæ oppositum; illud denique, quod in hæc duo ultima membra divisum fuit, genus proximum. d) Si cognoveris, in quibus ideis conquisita exempla tui objecti sive rei definiendæ convenient; exquire, quæ harum idearum omnibus & singulis exemplis, quæ quibusdam duntaxat, & quæ nulli illius rei, quæ tuo objecto est opposita, conveniat: quæ aliquibus solummodo convenit, accidens est, quod definitionem ingredi non debet: quæ vero nulli rei oppositæ convenit, omnibus

M 5

vero

(*) Vid. Cl. Feder Logik 3 Hauptst. 3 Abschn. S. 88. & Ill. Wolfius Gedanken von den Kräften des menschlichen Verstandes 1. Kap. S. 55.

vero rei definiendæ , ea erit hujus differentia : & denique quæ omnibus tam rei oppositæ quam definiendæ congruit, genus erit. Si plures notas seu ideas reperias , quarum quævis adhiberi pro differentia posse videtur ; vide , quænam illarum sit vice *principii* , & quæ vice *principiati* , seu illius , quod rationem sui in altero habet : illa dabit differentiam specificam tuo objecto ; hæc autem ejusdem erit proprietas. Vid. etiam Cl. Baumeisterus Instit. Philos. Rat. §. 377.

§. 86.

De inventione usque divisionis.

Dantur notiones non paucæ , quæ proprie definiri nequeunt ; quoniam vel sunt nimium universales vel nimium simplices. Dum igitur notiones per definitionem claræ , distinctæ determinatæque fieri haut possunt, id tentandum est ope divisionis. Immo majoris claritatis & ordinis ergo generatim adhiberi utiliter potest divisio , adeoque in rebus quoque , quæ definiri possunt , & quarum definitio nobis jam est nota.

Quæ exacta sit divisio , ex regulis supra §. 45. traditis cognosci potest. Ergo igitur ad has regulas attendat is est necesse , qui rem aut notionem quampiam vult dividere , aut ejus invenire divisionem.

Membra dividenda inveniri possunt a) perpendendo & excutiendo notionem dividendam , inquirendoque , quæ hac in notione contineantur notiones , & quæ notæ : b) conferendo illam cum aliis

aliis , quibuscum habere videtur similitudinem aut connexionem : c) indagando ejus originem (*).

Dum plures rei deteguntur divisiones , illæ se-
ligendæ sunt , quæ magis ex usu & aptiores no-
stro scopo sunt , & quæ nos ducunt ad alias plu-
res utiles subdivisiones.

Distinctio quoque notionum multum servit tol-
lendæ confusio[n]i , immo & obscuritat[i]. Caven-
dum tamen , ne adhibeantur distinctiones , quæ
rei nullatenus , aut saltem in illis circumstantiis ,
in quibus considerari debet , non congruunt. Est
genus hominum , quod innumeris , iisque frivo-
lis , obscuris , ambiguis & inutilibus distincti-
bus rem claram inobscurat , intellectu facilem in-
tricatur , doctrinamque sanam corrumpit.

[§. 87.]

*Quomodo inquirendo in notionum originem earundem
realitas possit explorari.*

Si in ipso meditationis negotio notiones quæ-
dam nec definiri possint , nec dividi , saltem in-
quiri poterit in ipsarum originem. Et hic tertius
est modus , quo notiones fieri possunt claræ ; &
præcipue quo explorari potest , sitne notio quædam
realis , an fecus. Atque hanc ob causam illa-
rum quoque notionum , quæ definitionem divisio-
nemque admittunt , origo exploranda est : non
enim

(*) Cl. Walchius in sua Logica practica & Lexico Phi-
los. verbo: Division docet, omnia membra dividenda
inveniri posse ope interrogationum: quis, quid, ubi,
unde, seu quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

enim omnes eæ notiones, quæ possunt definiri & dividi, etiam reales sunt (*).

Ut recte inquiratur in notionum originem, & cognoscatur earundem realitas sequentia observantur.

- 1) Investigetur, an notio, cujus origo quæritur, sit acquisita a propria experientia; an ex ea tantummodo deducta; an hausta ab aliis hominibus. Si illam ab experientia propria acquisitam fuisse, habeatur; ipsa experientia secundum regulas, præcedentis sectionis tradita, examinanda est; tum etiam modus, quo deducta ex experientia fuit notio; si hæc immediate ab experientia non sit acquisita, sed ex ea duntaxat collecta. Si vero notionem per alios homines partam fuisse rescitur, tum iterum indagandum, unde isti illam sibi comparaverint, & quo modo.
- 2) Dum origo cujuspiam notionis nequit detegi; investiganda est origo aliarum notionum, quæ vel similitudinem cum illa habent, vel connexionem: ejusmodi enim notiones non raro unum eundemque habent ortum; aut saltem cognita origine unius illarum, facilius venit in cognitionem originis alterius.
- 3) Omnes notiones, quæ ab sensationibus natae sunt; item quæ cum his necessario sunt connexæ, reales censerì debent: illæ quippe pro-

(*) Definitiones divisionesque, quæ reperiuntur apud illos, quibus sua phantasmata pro ratione aut rebus ipsis sunt, vel qui non nisi hypothefibus delectantur, plerumque pro realibus non habeo, aut saltem mihi sunt suspectæ.

proveniunt ab objectis realibus; istæ vero cum realibus notionibus sunt connexæ: reales igitur & ipsæ esse debent.

- 4) Notiones, quæ proveniunt ab eo, quem reales tantummodo notiones communicare posse, certum est, habendæ sunt pro realibus; licet earum *realitas* detegi aut cognosci nostra ratione nequeat. Idem censendum de notionibus cum istis necessario connexis (*).
- 5) Notiones igitur, quæ nec ab sensatione genitæ sunt, nec connexionem habent cum notionibus realibus; nec ab eo proveniunt, quem scimus reales solum communicare posse notiones, pro chimericis habendæ sunt.
- 6) Denique illæ notiones, quæ principiis certis aut rationi consonæ non sunt; vel quæ connecti non possunt cum notionibus iis, quibuscum deberent habere connexionem; vel ex quibus sequitur impossibile, contradictorium, falsum, reales censi haut debent. Sed in hoc plurimi peccant, quod re non accurate, nec animo adfectibus præjudiciisque vacuo, perpensa; vel suæ scientiæ prudentiæque nimium fidentes, perperam ex notione quadam contradictionem, impossibile, aut falsum, vel quod rationi, aut aliis notionibus, cum illa connectendis, contrarium est, sequi judicent. Quapropter cauto est opus, ne præcipitanter & absque sufficiente adtentione atque examine pronuncietur notionem realem esse aut chimericam; & ne unius suæ mentis vox ac judicium

(*) Vid. Ant. Genuensis Lib. 2. Art. Log. Crit. cap. 4. §§. 17. & seq.

dicium audiatur ; aut id reale vel chimericum censeatur , quod suæ tantum meditationis aciei videtur reale vel chimericum.

§. 88.

De inventione.

Invenire tum dicimur , cum antea incognitarum veritatum cognitionem per nosmetipsos , seu ab ullo alio edocti , acquirimus. Inveniri quidpiam potest aut fortuito , aut adhibito studio : & hoc iterum duplici fieri potest modo , nimirum vel observando certas quasdam regulas ; vel absque iis per solam naturalem quamdam dexteritatem (*). Ille , qui veritatem quampiam ante nemini cogni-

(*) Ill. Wolfius in dem Glückwunschsreiben an Herrn Professor Cramer observat , Artem inveniendi habere cognitionem quamdam cum Logica. Quemadmodum enim alia est Logica naturalis, alia artificialis, ita quoque ars inveniendi naturalis distincta est ab disciplina inveniendi artificiali : & quemadmodum se habet ars inveniendi naturalis ad artificialem , ita Logica naturalis ad artificialem. Eadem igitur differentia , quæ datur inter hanc utramque Logicam , datur quoque inter artem inveniendi naturalem & artificialem. Sed explicemus ex eodem nobilissimo Philosopho paulo uberius , quid ars inveniendi naturalis sit, quid cognitio inveniendi artificialis. Naturalis habilitas (*capacitas*) producit actus ; si isti sæpius repetantur , illa crescit in habitum ; si nimirum magno studio tamdiu aliorum inventiones , & modum inveniendi indagemus & examinemus , quoad idem abunde cognitum atque perspectum nobis fuerit. Acquisita jam sufficienti cognitione investigando aliorum inventiones , si eandem diligentiam conferamus ad aliquid per nosmetipsos inveniendum , qua usi sumus ad cognoscendas inventio-

nes

cognitam primus invenit, inventoris vel auctoris nomine solus decorari solet, etsi alius quis eamdem veritatem postea meliori modo & suo quoque Marte detexerit (**).

Meditatio, qua novæ veritates inveniri præcipue deberent, secundum præscriptas regulas instituta aliquid quidem conferre potest ad augendam nostram cognitionem & ad inveniendas novas veritates; potissime tamen illa servit ad probandam veritatem & nostram cognitionem confirmandam. Verum num aliæ regulæ novas veritates inveniendi plus adferre possint utilitatis, quæri potest. Profecto inter sexcentos paucos reperire erit, qui, dum nova procuderunt, seu novam meditando detexerunt veritatem, certis regulis generalibus usi fuerint. Mens nostra tum præsertim libertatem cogitandi amat, cum meditatur, & meditando nova conatur detegere: moleste aliis obtemperat hoc in negotio legibus, præterquam iis, quas

nes aliorum; idque tamdiu continuemus, usque dum quæsitam, etiamsi irritò sæpe conatu, veritatem invenerimus; ejusmodi optatus successus & addit nobis animum, ne horreamus difficultates meditationis, & stimulum admovet, ut majori studio majora adgrediamur & tentemus. Hæc ipsa naturalis habilitas, quæ dicto modo evasit habitus, & actiones intellectus in inveniendis veritatibus latentibus dirigit, est ars inveniendi naturalis. Disciplina inveniendi artificialis est distincta artis inveniendi naturalis explicatio, in qua non solum demonstrari debent regulæ, quas intellectus in inveniendis veritatibus obstrusis sequitur; sed ostendi quoque debet modus, quo acquiri possit habitus secundum has regulas operandi. Ex citata epist. quæ reperitur Parte 2da Christian Wolffs gesammelten kleinen philosophischen Schriften.

(**) Vid. Cl. Frid. Mejer Log. germ. part. 4. §. 615.

quas natura ei dedit , & quæ cum suo congruunt genio. Non idem meditandi , atque adeo etiam inveniendi modus omnibus esse potest adcommodatus : itaque nec regulæ statui possunt omnibus adpositæ. Quivis saltem fateri debet , multitudinem regularum impedire liberum ac fortunatum cogitandi cursum , potiusque ingenium perturbare , quam adjuvare. Absit tamen , ut pro nihilo habeam , & negligendas censeam esse omnes illas inveniendi regulas , quas viri doctissimi tradunt : possunt illæ dubio procul adferre non exiguam utilitatem ; dummodo ad illas ne nimie quis se adstringat. Ceterum quæ ego ad inveniendum generatim aut necessaria aut utilia esse duco , hæc sunt : a) ingenium excellens & peracre : b) meditatio atque indagatio adcuratissima : c) tentamina diversa ac sæpius repetita : d) collatio plurium notionum , propositionum , sententiarum , rerum : e) studium continuatum ac indefessum : f) & demum magna rerum notitia (*).

Aliæ regulæ huc pertinentes , ex sententia plurium , derivandæ sunt ab doctrina de quæstionibus solvendis : immo , ut isti opinantur , totius meditationis inventionisque summa nititur in hoc , ut quis sciat solvere quæstiones. Quæstiones autem omnes in tres classes distinguunt : vel enim datur subjectum , cui prædicatum conveniens inveniendum est : vel dato prædicato excogitari debet conveniens subjectum : vel denique quærenda est ratio utriusque.

Regu-

(*) Ars inveniendi nondum ad certas regulas , & ad justam artem vel systema redacta est. Immo non defunt , qui adferunt , inutile fore , si illa ad certas redigeretur regulas.

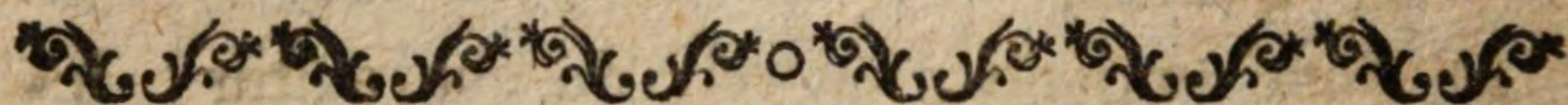
Regulæ generales sequentes facere quidpiam possunt ad solvendas quasvis quæstiones.

- 1) Determinetur quæstionis significatio, seu, ut ajunt, status quæstionis, quoad fieri potest. Tentetur, num exprimendo quæstionem aliis verbis plus lucis adferatur.
- 2) Exploretur, an quæstio in plures dividi possit. Si ita, ea dividatur in alias simpliciores quæstiones; & ex his illa primo pertractetur, ex qua cognitio vel solutio reliquarum pendet, aut saltem facilior redditur.
- 3) Notio principalis, circa quam versatur quæstio, modo vertatur in magis universalem, modo in magis determinatam seu magis restrictam; eique hoc modo mutatæ adplicetur quæstio.
- 4) Notæ notionis, seu rei, de qua agitur, indagentur, & minuatim examinentur.
- 5) Diligenter inquiretur, quæ cum data quæstione, aut principali notione, connexa sint. Omnia superflua, & quæ ad rem nihil faciunt, resecantur. Contendatur, ut ea omnia, quæ in quæstione continentur, aut cum ea connectuntur, aut ad eam pertinent, clara reddantur; omnisque tollatur confusio notionum.
- 6) Perquirantur plura exempla, quæ quampiam similitudinem cum data quæstione habere videntur. Sumi quoque & adhiberi potest aliqua hypothesis, immo etiam quod reapse non est; si inde faciliori modo cognosci possit id, cujus cognitio quæritur; seu, si inde facilius quæstio possit solvi (*).

Quæ-

(*) Vid. Cl. Federus Log. germ. cap. 3. sect. 3. §. 92.

Quæri hic posset, utra plus conferat ad nova invenienda, natura an doctrina. Sed ex iis, quæ paulo ante diximus, patet, plurimum in inventione tribuendum esse naturæ, seu ingenio; aliquid tamen etiam doctrinæ, sive artis regulis. Et certe, licet homines præstanti ac fœcundo ingenio præditi, quibus ne quidem nota fuerat ulla inveniendi regula, plures ediderint novos partus, dum contra alii, qui parvo sunt ingenio, adhibitis quibuscumque regulis, aut steriles sunt, aut maxima cum difficultate novi quidquam pariunt; natura tamen ab arte adjuvatur, & sæpe sæpius istius poscit opem. Optimum igitur esset, si ad inveniendum amice conjurarent dives ingenii vena, ars & magnum studium (*).

SECTION IV.

DE LECTIONE.

§. 89.

Lectio librorum summe utilis est; sed non raro summe quoque perniciofa.

Quoniam res, quæ cognosci possunt, numero & fere sunt infinitæ; unius autem hominis cognitio angustos valde limites habet, annosque vitæ suæ

(*) Omnibus inculcandum est, ut, antequam animum ad inveniendum adpellant, magnam sibi comparent rerum
no-

suæ paucos ; atque ideo pauca , immo vix necessaria nos ipsi investigare possumus : hinc necesse est , ut in subsidium adhibeatur lectio librorum ; quæ insuper id commodi habet , ut abrumpat præjudiciorum laqueos , quibus a puero sumus irretiti : ut nos doceat falsum distinguere a vero , & cautos nos reddat in loquendo & adsentiendo , prudentesque in agendo. Denique , ut alia silentio præteream , ex lectione comperimus augmina in rebus literariis , novas sententias , argumenta , inventiones , aliaque , quæ ad literariam spectant rempublicam , quæque scire homini , ad veram eruditionem adspiranti , aut necesse est , aut utile (*).

N 2

Aft

notitiam , & scientiam profundam ; atque aliorum inventiones accurate assidueque speculentur ac perscrutentur.

(*) Ejusmodi notitia hauriri præsertim potest ex Ephemeridibus , Actis Eruditorum , Academiæ , Historiis literarum , operum eruditorum &c. Id genus scripta aptissima ad acquirendam & augendam eruditionem esse instrumenta , nemo non cognoscit ; si modo in eis non dominantur affectus , præsertim amor & odium ; aut indulgeatur libertati effrenatæ in sententiis ferendis , aut crisis non transgrediatur limites æquitatis caritatisve ; aut denique nihil aliud quæeratur , nisi communis utilitas. Ast ejusmodi critici relatus vel diurna , quæ nimirum his vitiis carent , ita fere rara sunt , ut corvus albus. Nonne de ejusmodi scriptorum auctoribus pluribus id dicere possumus , quod generatim de hominibus Cicero pronuntiavit : *Plura multo homines judicant odio , aut amore , aut cupiditate , aut iracundia , aut dolore , aut lætitia , aut spe , aut timore , aut alia permotione mentis , quam veritate.* Lib. 2. de Orat. Non de omnibus

Ast hoc utilissimum remedium , tum ad acquirendam veram cognitionem , eamque augendam ; cum ad tollenda præjudicia , quam sæpissime nullam adfert utilitatem , aut omnino in venenum transit. Innumera id testantur exempla. Utinam eorum numerus non augesceret , utinam alieno periculo saperemus !

§. 90.

De delectu librorum, qui legendi sunt.

Præcipua causa , cur lectio librorum sæpissime inutilis evadat , aut perniciosa , est , quia leguntur libri , qui legendi non sunt. Huic malo occurrendum per percautum librorum delectum. Nimirum legendi sunt a) libri optimi : libri pauci sed optimi longe plus utilitatis nobis comparant, quam plurimi mediocres. Hic illud Annæi opportunissime usurpo : *Non refert quam multos , sed quam bonos habeas libros.* b) adcommodati ac utiles cujusvis scopo & proposito. Lectio plurium librorum diversas materias pertractantium , & ad scopum , quem quis delegit , non pertinentium , confusionem parit : & quamvis per ejusmodi variorum librorum lectionem consequi quis possit eruditionem quampiam ; ast numquam solide doctus evadet. Sobria tamen varietas , ac debito tempore adhibita suadenda est : ejusmodi quippe varietas mentem recreat , eique robur addit & amplitudinem (*)

c) Ab-

nibus hoc dico : exceptos enim volo , qui sunt excipiendi. Conf. Cl. Mich. Denis *Einleitung in die Bücherfunde*, dritter Zeitraum. S. 226.

(*) Plurimi hoc præsertim tempore , posteaquam aliquot
libros

c) Abstinendum ab illis libris, qui vel cor vel intellectum possunt corrumpere, vel animi adfectiones perturbare vel indecenter commovere; aut qui ad utilem scientiam parandam vel augendam, aut alium finem, homine honesto dignum, obtinendum non sunt idonei (*)

N 3

Ex

libros diversas res pertractantes, seu potius illorum indices; aut forte lexicon quoddam universale pervolverunt, jam subsellium inter literatos sibi vindicant, suam ubique notitiam jactant, & sua sese delectant scientia. Sed quid mirum

Publius exiguae si flagrat amore catellae,

Si Cronus similem cercopithecon amat.

Martial. l. 7. Epig. 86.

Ejusmodi thraones certe ab nullo alio, quam a popello rudi aut ab sexu femineo eruditi hominis nomen adipiscentur. Nempe inter indoctos etiam corydus sonat.

(*) Quis non ingemiscat, cum videt tot libros ubique circumvolitantes, qui ferme nil aliud continent; quam aut principia divino humanoque juri repugnantia; aut opiniones absurdissimas impiasque: aut dicta expenitissimis veneris depromta scriniis; aut fabellas, narrationunculas ad odium ac contemptum adversus sanctam Religionem adfabre compositas; aut calumnias & diffugia in viros, quibus maximus debetur honos reverentiaque, jacta; aut putidas censuras, quibus proscinduntur homines doctissimi & gravissimi &c.. Ejusmodi libri, non alia digni luce quam vulcania, fons sunt gravissimorum malorum, corruptela morum, Reipublicae perniciēs, & pestis Religionis. Et tamen, quod maxime dolendum, a plurimis magna diligentia conquiruntur, avidissime devorantur, solique censentur apti ad illustrandum intellectum, ad acquirendum optimum scientiarum gustum, veram rerum notitiam & magni Critici vel Philosophi nomen.

Ex his perspicuum est, summe necessariam ei, qui fructum ex lectione capere desiderat, esse notitiam librorum, ut optimos possit seligere, & ab inutilibus noxiisque cavere (*). Notitia autem acquiri potest vel commercium habendo cum literatis & emunctæ naris viris, vel legendo auctores omnis generis libros recensentes, & severiori, prudentique eos critice excutientes: cujusmodi sunt scriptores ephemeridum, bibliothecæ universales &c. Ceterum cuivis, qui librum, cujus notitiam ex aliorum recensione vel publica fama nondum habet, emere velit, consulendum est, ut ante saltem rapide percurrat librum, aut saltem plures legat paginas, quam emat: nisi forte vult decipi (**).

§. 91.

O miseras hominum mentes! o pectora cæca!
Qualibus in tenebris vitæ, quantisque periculis
Degitur hoc ævi, quodcumque est!

Ingens quoque est copia librorum nullius momenti, & utilitatis, qui solummodo incautos emungunt argento, doctis stomachum movent, & frustra locum occupant in bibliothecis & museis.

(*) Alias rationes impellentes ad acquirendam librorum notitiam adfert Cl. Mich. Denis in præfat. ad supra cit. Lib.

(**) Non sufficit legere libri titulum aut præfationem, ut cognoscatur, num is utilis sit, atque adeo dignus, qui ematur vel legatur. Plurimi certe libri dantur, in quorum præfationibus aut titulis parturiunt montes, & tamen in ipsis operibus solum nascitur ridiculus mus: legimus sæpe in primo folio: *Opus utilissimum: Opus omnibus necessarium* &c. quod tamen absque omni Reipublicæ literatæ, aut boni publici detrimento deferri posset.

— In

§. 91.

De modo legendi libros generatim.

Causa altera, cur lectio adeo sæpe sit infructuosa, imo & noxia, est, quia libri non leguntur eo modo, quo legendi sunt. Modum igitur legendi libros adprime calleamus est necesse: si enim hunc ignoremus, optimorum quoque librorum lectio parum utilitatis adfert (*). Modum istum docent regulæ, quarum quædam ad lectionem quorumvis librorum, quædam speciatim ad certorum librorum lectionem spectant.

Ex regulis generalibus quædam observandæ sunt ante lectionem, quædam in ipsa lectione, & quædam ea finita. Ante lectionem sunt sequentes.

- 1) Mens sit tranquilla, & ab adfectibus & præjudiciis, quoad fieri potest, perpurgata.
- 2) Inquirendus auctoris sive libri scopus, qui ex præfatione vel ex conspectu materiarum cognosci poterit.
- 3) Plurimum juvat, lectioni curiosam totius operis perlustrationem præmittere.
- 4) Inquiratur in auctoris vitam, mores, religionem, locum, tempus &c.

Sub ipsa lectione sequentes observari debent.

N 4

1) Le-

— In vicum vendentem tus & odores
Et piper, & quidquid chartis amicitur ineptis.

Horat. Epist. l. 2. Ep. 1.

(*) Vid. Cl. Ant. de Scharff. Gedanken von dem Werth und der Behandlung des philos. Studium. pag. 90. & seq.

- 1) Lectio non fit vaga. Lectio omnis generis voluminum plus damni adfert quam fructus, ut supra diximus. Fastidientis stomachi est multa degustare, quæ ubi varia sunt & diversa, inquinant, non alunt (*).
- 2) Legendum est ordinate, adtente, non precipitanter (**), & numquam fiat saltus.
- 3) Lector easdem notiones cum verbis conjungat, quas auctor iis junxit. Et hæc est regula principalis.
- 4) Lectio sæpius varianda est meditatione: nimirum lecta una periodo sedulo investiganda & ponderanda sunt ea omnia, quæ in illa continentur, præsertim quæ sunt majoris momenti.
- 5) Lector sit semper maxime adtentus ad scopum libri, ad principia, definitiones & notiones, quibus totum systema nititur.

Finita lectione notantur sequentes.

- 1) Quæ quis legit, saltem præcipua eorum capita, secum repetat, & ruminet; ut hoc modo illa fortius memoriæ imprimantur.
- 2) Conferat ea cum sententiis ac rationibus aliorum.

3) Et

(*) Vid. Senec. Epist. 2.

(**) Eadem pene legentis, quæ comedentis est ratio: ægre digeritur, quod adeo celeriter & præpropere ingeritur; non satis percipitur, quod ita festine ac cursim legitur. Et sicut properanter te orare, sic nolim legere. Hierem. Drexelius in Aurifodina artium & scientiarum part. 3. cap. 9.

- 3) Et quæ adnotatione judicaverit digna , aut usui futura , excerpit , id est , cum judicio in certas classes adnotet. Hac adnotatione , five excerptione nihil utilius esse potest ei , cui profectus literarius cordi est : non enim omnia , quæ leguntur , memoriæ committi ; & ea ipsa , quæ illi commissa sunt , retineri possunt. Ad hæc sæpe fit , ut excerpando animadvertamus , nos auctorem non satis intelligere , quem optime intelligere ante existimavimus (*).

§. 92.

Regulæ speciales , seu quæ spectant lectionem librorum certi generis.

His regulis generalibus , quæ in lectione cujuscunque libri observandæ sunt , addamus oportet speciales quasdam , quæ observari debent in lectione librorum certi generis. Sed antequam has adferamus , scire librorum divisionem opus est.

Libri aut continent facta , seu singulares propositiones ; aut dogmata , five propositiones universales. Illi adpellantur *historici* , isti *dogmatici*. Dogmatici dispescuntur in *dogmaticos historicos* & *dogmaticos scientificos*. Dogmatici historici recensent solummodo aliorum dogmata , vel etiam argumenta , quæ ab aliis adhibentur ad probanda sua dogmata : dogmatici autem scientifici ordine systematico dogmata inter se connexa proponunt , & demonstrant. Hæ librorum classes in plures

N 5

alias

(*) Excerpendi necessitatem & methodum fuse ostendit Celebris Drexelius in cit. libello tota part. I. & 2da.

alias distingui possunt, si spectetur diversitas materialium.

A) Regulæ observandæ in lectione librorum historicorum.

Quatuor dotibus potissime omnis liber historicus absolvi debet, nempe debet esse verus, fini ac scopo consentaneus, debet in eo haberi ratio temporum, & etiam locorum. Si igitur cum fructu legere historicos desideramus, & de iis æquum ferre iudicium, ad hæc quatuor attendamus oportet (*). Quare

- 1) Scire debemus, quam fidem mereatur auctor. Id compertum nobis fiet, si conemur venire in notitiam auctoris & omnium eorum, ex quibus iudicare possumus de scientia & probitate auctoris (§. 67.). Quomodo autem auctoris scientia probitasque cognosci possit, eodem §. dictum fuit.
- 2) Notus nobis esse debet diversus historię finis: alius quippe est finis historię naturalis, alius historię ecclesiasticę, alius historię civilis, historię denique literarię alius (**).

3) No-

(*) Wolfius in den vernünftigen Gedanken von den Kräften des menschlichen Verstandes. 10. Kap. §. 2. & Baumeist. Instit. Phil. Rat. §. 457. Noster Cl. Ioseph. Aug. Orsi hæc tria in historia desiderari ait, notitiam & narrationem factorum, ordinem temporum, & methodum convenientem referendis factis. Nella prefaz. della Istoria Eccl.

(**) Finis historię naturalis est, ut, si res siue animatę siue inanimatę narratione exponantur, notiones ejusmodi rerum

- 3) Notare debemus tempus , quo res narrantur fuisse factæ ; item ordinem , quo facta subsequuta sunt ; & denique loca , in quibus res relatæ contigerunt. Necessarium igitur est , ut calleamus Chronologiam & Geographiam , aut saltem his scientiis , quæ duo sunt oculi historiæ , sine quibus hæc cæca est (*), nostram demus operam.

B) Regulæ observandæ in lectione librorum dogmaticorum scientificorum.

- 1) Antecedentia optime intelligi debent , priusquam ad alia , quæ sequuntur , transeatur.

2) Om-

rum claræ distinctæque in lectorum mentibus excitentur ; aut si varia phænomena & effectus naturæ referantur , ut omnia ea , quæ in phænomenis consideranda sunt , adferantur , & accurate describantur. Finis historiæ ecclesiasticæ est , ut status Ecclesiæ singulorum seculorum , continua successio Antistitum , doctrina & disciplina ecclesiastica , dissidia circa doctrinam ac disciplinam exorta , concilia , hæresum initia , progressus & interitus ; vita illorum , qui doctrina & vitæ sanctimonia floruerunt , diligenter verbis depingantur. Civilis historiæ scopus est , ut ita exponatur Reipublicæ status , ut cognosci possit , quibus viis illa creverit , quo modo & qua de causa decreverit , aut omnino interierit , quæ fuerint imperantium facta , molimina , horum effectus ; item quæ regiminis forma &c. Literariæ demum historiæ scopus est , ut fata , mutationes , & emendationes scientiarum & artium , nova systemata & inventa , vitæ ac facta eruditorum hominum , horumque scripta , sententiæ , argumenta , observationes &c. fideliter recenseantur atque deformatur.

- (*) Apud quos confusa est & dissoluta temporum ratio , illis nec historiæ veritas constare potest. Tatianus Orat. ad Græc.

- 2) Omnes definitiones, axiomata, principia, propositiones, argumenta & confectaria diligentissime perpendenda, ponderanda sunt. Consideranda quoque dogmatum vel materiae connexio.
- 3) Argumenta, quibus auctor suam probat sententiam, reducantur, si fieri potest, ad simplicia ratiocinia.
- 4) Non est dandus adensus firmus sententiae auctoris, qui legitur, nisi & audiantur & examinentur argumenta alterius partis illi contrariae. Nec facile judicandum de aliorum sententiis ex prolatione adversariorum (*).
- 5) Ad recte judicandum de scripto dogmatico scientifico attendendum est, an id habeat a) perspicuitatem, b) ordinem & c) soliditatem. Perspicuitatem habebit, si in eo termini sint bene definiti, & non nisi contineantur voces perspicuae, determinatae & ab recepto usu non recedentes: ordinem, si ea semper praemittantur, per quae intelliguntur sequentia; si apto nexu omnia cohæreant, & colligantur: soliditatem, si omnes propositiones firmissimis sint roboratae argumentis, & ex evidentibus aut demonstratis, sive certis principiis legitime deductae.

SECTIO

(*) Nemo adeo peregrinus est in Republica literaria, quin sciat, absurdissimas opiniones pluribus gravissimis ac doctissimis viris summa injuria fuisse adtributas. Praeterea non raro dogmata privatorum alicujus Religionis omnibus ejusdem Religionis sectatoribus perperam adscribuntur. Id saepe, ait verissime Cl. Pet. Maria Gazzaniga, (cujus discipulum me fuisse,

SECTIO V.

DE COLLOQUIO ET METHODO.

§. 93.

De Colloquio.

Inveniendæ veritati, augendæ cognitioni & præ-
 ã judiciis tollendis non minus ac lectio librorum,
 inserviunt mutua colloquia; quorum nomine in-
 telligo etiam disputationes & controversias. Ve-
 rum ne hæc in vagos sermones, verbivelitationes,
 altercationes anicellarum, ventosam loquacitatem
 degenerent (*), curandum erit.

I

fuisse, semper magno honori ducam) id sæpe accidit
 hostibus Religionis Romanæ, qui unius vel alterius
 scriptoris catholici sententias toti Ecclesiæ adscribunt;
 cum tamen ipsis facile esset nostræ Ecclesiæ sensus ex
 definitionibus Conciliorum, ex decretis Summorum
 Pontificum ab universali Ecclesia receptis, ex profes-
 sione fidei Pii IV. aliisque libris symbolicis tuto de-
 promere. Theol. Polem. tom. I. cap. 2. prolegom.
 §. 12. in nota h.

(*) Mutua colloquia & disputationes, si recto modo ac
 ordine fiant maximam adferre utilitatem iis, qui serio
 & ardente studio scientias & veritatem quærunt, ex-
 perientia testis est. Sed quemadmodum media quæ-
 vis præstantissima & instrumenta utilissima magna, non
 sua, sed hominum culpa, important damna; sic &
 disputationes ac colloquia, disputantium culpa, ma-
 gis nocumento quam sæpissime sunt, quam emolumen-
 to.

- 1) Ut colloquia semper instituantur & dirigantur ad veritatem cognoscendam, vel magis roborandam, vel aliis communicandam, vel alios de ea convincendos (*). Finem hunc pervertunt ii omnes, a) qui colloquendo five disputando captant vulgi auram, auditorum adplausum & docti hominis famam: b) qui distinctionibus utuntur, quas nec ipsi, nec alii intelligunt; aut obscuras adhibent voces, phrasas, aut quovis modo offundunt caliginem veritati, & sepiarum more atramentum ante se evomunt, ut piscatorem effugiant: c) qui præjudiciis occupati, nihil aliud quærent & adlaborant, nisi ut suam sententiam quocumque modo tueantur: d) qui denique vitiosa al-

(*) Hæc regula (ut solo veritatis amore ad disputandum adducamur), cum in omnis generis disputationibus præ oculis habenda sit, nullibi tamen est magis necessaria, quam in disputationibus de Religione, in quibus agitur causa Dei, & ubi error non solum turpis, sed perniciosissimus est. Sane nemo unus invenitur, qui non profiteatur, se unice pro veritate invenienda disputare; sed si omnes intima conscientiae suae arcana sepositis passionibus scrutarentur, quam multi se deceptos esse perspicerent. Ita egregie Cl. Gazzaniga, lib. sup. cit. cap. 2. prolegom. §. 8. Hujus regulæ etiam habenda est ratio in disputationibus, quæ solent institui in utilitatem studentium seu discipulorum. Verum enim vero quærentne disputationis præses & oppositores semper veritatem, vel utilitatem & honorem defendentis? Dolendum sane, ait quidam, concertationes jam vere non amplius esse medium detegendæ, examinandæ, probandæque veritatis, sed potius videri medium ostendendi fiduciam adsertæ sententiæ; docerique tirones nil nisi obstinationem in concepta semel opinione, five vera five falsa.

altercandi ac dissentiendi consuetudine , aut vincendi cæca cupiditate , incitati , nullum , veritate etiam jam detecta , vel satis probata , faciunt disputandi finem (*).

- 2) Ut colloquentes five disputantes non obli-
viscantur caritatis & modestiæ. Dissidentes
ac errantes magna cum lenitate , modestia
& caritate tractandi sunt. Hominem gravem
cavillationes , scommata, immoderatus ac ma-
ledicus disceptandi aut confutandi modus vel
stilus minime decent. Vincat veritas ponde-
re argumentorum , non opprimat ira , mor-
dacitate & furore dictorum. Oratione pla-
cida animi errantium sanantur ; inficeta au-
tem & aspera vulnus recrudescit. Non pru-
dentis nec modesti viri est , ad ravim usque
clamitare , iurgare , exæstuarè , velut cæstro
percitus ; aliorum forcillare auctoritatem , &
responsiones vel argumenta in convicia &
calumnias vertere (**). Quapropter abstinend-
dum

(*) Indecentissime profecto illi agunt , qui solutis jam ,
quæ opponebant , argumentis , circulatorio sermone
iisdem argumentis obiciendis insistunt , & more mu-
liercularum ultimi loqui amant , ut videantur vi-
ctores.

(**) Placide & modeste agendum in quosvis adversarios,
numquam adhibendas calumnias , convitiis tempe-
randum , & stilum moderatum in disputando & re-
futando usurpandum esse , eleganter docet doctiss.
Muratorius Lib. 2. de Moder. Ingen. capp. 2. & 3.
Maledicta ait Tullius lib. 1. de Finibus , contu-
meliæ . iracundiæ , contentiones, concertationesque
in disputando pertinaces , indignæ mihi in Philo-
sophia videri solent. Possumus tamen contra quos-
dam oratione vel stilo uti acerbiori , contra illos
sci-

dum quoque tam *argumentis ab invidia ductis*, quam *argumentis ad ignorantiam*. Argumenta ab invidia ducta illa adpellantur, quibus dissentienti odium, contemptus atque irrisiones conflantur, tum ad ejus sententias veluti inanes, ridiculas, perniciosas contemnendas, vel indecore traducendas; tum etiam ad eluden-

scilicet, qui adeo sunt obdurati, ut nec leni motione, nec placida facundia, nec omnium argumentorum vi de sententia perversa & errore deduci possint; qui in id solum incumbunt, ut innocentes corrumpant, incautos decipiant, & deceptos erroribus teneant irretitos. Horum igitur *languidum caput*, ajo cum S. Bonaventura in prolog. Apolog. pauperum non peccatorum oleo, adulatione videlicet impinquandum est, nec tumidi cordis apostema palpandum, quin potius eorum erectam cervicem oportet dura increpatione ferire, non quidem amari cordis odio, sed tranquillæ mentis æmulatoria caritate. Et S. Hieron. *Putridæ carnes*, ait Epist. 47. tom. 1. *ferro curantur & cauterio; venena serpentina pelluntur antidoto. Quod satis dolet, majori dolore expellitur.* Vid. Mamachius, qui nella Introduz. nel lib. 3. degli acquisti della Chiesa, part. 1. n. 14. fuse & solide idem probat. Itaque etsi non numquam paulo acerbiori uti liceat stilo & satyra, semper tamen curandum est, ut, quantum fieri potest, caritatis & modestiæ præcepta observentur. Sed utinam hic non verum esset illud: *Illicos intra muros peccatur & extra.* Plurimæ controversiæ nihil aliud ferme continent, quam calumnias, maledicta, dicteria & ironias. Protestantes hac in re primas ferunt, ut nihil dicam de eorum Theologis & scriptoribus polemicis, qui (excipio, qui sunt innocentes) calumniis, sugillationibus, injuriis, putidis fabellis in nos, suos exornare libellos, & hoc modo lectorem plurimum quærere, eique placere student; ut nihil, inquam, de his, quos vel ipsi saniores Protestan-

tes

dendam illarum vim & auctoritatem (*). Argumentum ad ignorantiam dicitur, si ad aliorum adsensum vi extorquendum ab dissentiente, qui rationem adlatam non vult admitte-

tes averfantur, dicam, quidam in suos quoque libros philosophicos contumeliarum aculeos contra Catholicos intrudunt, ac insulsa & millies confutata commenta, pipulos & inrisiones, saltem loco exemplorum, & eruditionis, immiscent. O si Grotii, Leibnitii, & Wolfii, virorum summorum, moderationem ac prudentem scribendi rationem imitati fuissent & imitarentur.

(*) Varios modos ii, qui argumento ab invidia ducto utuntur, adhibent, quibus aliorum odium in suum adversarium incendere, eumque adducere in contumtionem conantur: vel enim sententiam adversarii nominibus invidiosis infamant; vel eam male exponunt: vel cum invidiosorum hominum doctrina comparant: vel occultant rationes, quibus adversarii sententia nititur, difficultates autem, quibus illa obnoxia est, exaggerant; vel absurda ex ea deducunt confectaria: vel mores adversarii notant infamia. Plures alios modos recenset Ioan. Clericus in dissertat. *de argumento Theol. ab invidia ducto*. Ast non semper, qui quibusdam illorum modorum utuntur, rei sunt invidiæ ab se conflata: nam adhiberi illorum plures possunt prudenti zelo justitiæ: quemadmodum idem gladius potest & furori & justitiæ servire. Causa igitur inspicienda est, ut optime monet doctiss. Euseb. Amort Notit. Crit. de Log. Neoteric. sect. 6. ob quam tales modi fuerint adhibiti. Vid. hic Auctor loco cit. ubi S. Hieronymum, cujus epistolam 53. adv. Vigilantium ad Ripar. Presbyt. pro exemplo invidiæ Vigilantio creatæ Clericus male adduxit, defendit.

tere, postuletur, ut adferat meliorem aut fir-
miorem (*).

3) Ut animi colloquentium seu disputantium om-
ni vehemente adfectu sint vacui & puri, præ-
judiciisque exuti.

4) Ut denique omnis status caputque contro-
versæ vel colloqui optime intelligatur a col-
loquentibus sive disputantibus. Quare alter
alteri plane edisserat suam sententiam, & am-
bo clare se se exprimant. Cavendum igitur,
ne unus alteri interloquatur; quod, licet
turpissimum, plurimis tamen est familiare
(**).

§. 94.

De regulis docendi, & methodo generatim.

Docere nihil aliud est, quam alios ad rerum
incognitarum notitiam perducere, & de veritati-
bus certos reddere. Docentibus hæc potissimum
incumbunt.

1) Ut ab aliis, quos docent, bene intelligantur.
Perspicuitas igitur docentibus propria sit opor-
tet.

(*) Non propterea aliorum ratio firma est, quod ego fir-
miorem non scio dare: nec ex eo opus quodpiam be-
ne factum esse sequitur, quod ego melius nequeo ef-
ficere.

(**) Quem non irritent ad indignationem disputationes
illæ, in quibus modo argumentans, modo defen-
dens, modo disputationis præses, modo omnes simul
sine ordine, voce stentoria complent cuncta, aures-
que audientium fatigant?

tet. Quare a) adhibento voces claras, accurate definitas, & quæ ambiguum significatum non habent, nullamque pariunt obicuritatem; ac tales usurpanto loquendi formulas. b) Res ab sensu paullo remotiores & intellectu difficiliore similitudinibus & exemplis perspicuis e vita communi petitis, inlustranto. c) Adcommodanto suam institutionem, doctrinam, dicendi & explicandi modum discipulorum intellectui (*). d) Præmittunto ea, quæ faciliore captu sunt, & ex quibus cognitio sequentium pendet. e) Evitanto obscuram brevitate.

2) Ut habeant facilitatem promte, expedite & cum quadam suavitate & grata facundia gravitateque exprimendi suam doctrinam & sua sensa; seu ut dono docendi sint instructi. Ita enim proposita doctrina in audientium aures & simul animos influet: dum contra verborum inopia, hæsitantia linguæ, oratio horrida, morosus languor, & invenustus suam proferendi doctrinam modus, audientes fastidio adficiunt, eorum avertunt adtentionem, & mentis ardorem ad studia minuunt.

3) Ut auditores certos reddant de veritate, eosque convincant. Necessarium igitur est, ut in docentibus sit soliditas, seu ut solide omnia

O 2

nia

(*) Utilitas discipulorum debet esse meta docentis, quo ut perveniat, omnibus viribus elaborare debet: magistri enim sunt propter discipulos: quocirca non suam, sed discipulorum commodum quærant oportet. Legesis Antons von Scharff Gedanken von dem Werth und der Behandlung des philosophischen Studium pag. 43. & seq.

nia, quæ probatione indigent, probent: id autem fiet, si utantur principiis certis aut demonstratis, & ex iis legitime deducant id, quod erat demonstrandum. Sed sæpe sæpius ob defectum certorum principiorum de veritate vel falsitate rei reddi certi haut possunt discipuli, ac proin nec convinci (§. 61). Tum ergo adhibenda sunt principia, quam fieri potest probabilissima.

- 4) Ut auditoribus suis etiam totius doctrinæ nexum perspicue ob oculos ponant: secus enim isti nec doctrinæ perspicuitatem, nec ejus soliditatem poterunt perspicere. Quapropter sequuntur naturalem rerum nexum & ordinem: faciunt aptas partitiones & transitiones, & materias, propositiones ac demonstrationes ita disponunt, ut posteriores cum prioribus connectantur, & ab iis vim lumenque accipiant; priores autem sequentibus serviant loco principiorum (*).

Ex

(*) Insuper quadruplicem ab docente exigo amorem, nempe 1) amorem veritatis: quare non a præjudiciis sectæ, scholæ, systematis, antiquitatis, novitatis &c. non ab adfectibus quibuscumque se rapi sinat, sed veritatem in omnibus quærat & sectetur: & idcirco sententias & argumenta aliorum fideliter, aperte, incorrupte ac sine fraude referat. Proh quoties impositum est, & adhuc imponitur imperitis discipulis, & in rebus quidem maximi momenti! 2) amorem boni publici; hujus enim amoris impulsu ita suos erudit in scientiis vel artibus discipulos, ut evadant olim viri suæ patriæ vel reipublicæ utiles. Hinc docens eas tantum eligit materias, quæ bono publico possunt esse usui. 3) amorem in suos discipulos: etiam ubi

Ex his patet , quam necessaria docentibus sit apta quædam methodus cujus nomine hic intelligo ordinem , quo utimur in tradendis dogmatis (*). Tolle methodum , aut flocci pende , videbis , quamcumque doctrinam & perspicuitate & soliditate & connexionem , atque ideo suis præcipuis perfectionibus carere , & nihil aliud esse quam rudem indigestamque molem , tetrumque chaos (**).

O 3

Me-

bi amor , ibi & sollicitudo , industria & impigritas ; magister suorum discipulorum amans summa sollicitudine & studio eorundem commodum & felicitatem quærit. 4) amorem denique virtutis : sine hoc enim nec verus amor veritatis , nec amor boni publici & suorum discipulorum esse in docente potest. Plura hac de materia lectu & notaru digna invenies apud Cl. Ant. de Scharff. libro & loco cit.

(*) Peripatetici distinguebant in Philosophia methodum ab ordine : illa enim , ex horum sententia , in probanda argumentis re ; hic vero in argumentis legitime construendis versatur. Ita testatur Walchius in suo lexico Philos. verbo : Methode. Id tamen de omnibus Peripateticis , saltem recentioribus , dici nequit. Plerique methodi significatum latius extendunt , & ejus nomine non tantum intelligunt ordinem , quo in tradendis dogmatibus , sed etiam in inveniendis atque cognoscendis veritatibus utimur : hinc methodum adpellant *ordinem discendi docendique* ; vel (secundum Auctorem Artis cognit. part. 4. c. 2.) *artem bene disponendi seriem plurimarum cogitationum , sive id fiat ad ignoratam veritatem investigandam , sive cognitam aliis demonstrandam*. Si hujus græcæ vocis etymon investigetur , neque colligi potest an illa extendenda tantum sit ad docendum , vel ad discendum quoque. Id certum est hanc vocem , ut eam vertunt & exprimunt Germani (Lehrart) , recte explicari per ordinem docendi tantum.

(**) Utilitates , quas adfert methodus , copiose ostendit

Methodum autem illam aptam dico, quæ perspicuitatem, soliditatem & materialium sive dogmatum coherentiam adfert. Quare, an methodus quæpiam apta tradendis dogmatis sit, necne, facile poteris dijudicare, si explores, num tota doctrina per illius usum fiat perspicua, solida & recte connexa. Attamen si perfectiones istas non semper consociare poteris, aut in libro quodam non consociatas observes, non statim methodum, qua uteris, ineptam esse, vel ab alio fuisse neglectam judicato: fieri enim potest, ut, quæcumque methodus usurpetur, nequeant illæ consociari, vel ob dogmatum obscuritatem, vel ob humani intellectus imbecillitatem & brevitatem, vel ob materiæ nimiam amplitudinem, vel ob defectum certorum principiorum. Evenire quoque potest, ut unam perfectionem obtinere, nisi negligendo alteram, nequeas. Quare si non omnes perfectiones simul obtineri possint, aut non perfecte illæ adhibendæ sunt, aut iis magis sollicitè insistendum, quæ majorem discipulis adferunt utilitatem: ad hanc enim docens suam mentem & omne suum studium dirigat necesse omnino est. Ego mallem dogmatum connexionem seu ordinem nonnihil interrumpere, quam recedere a perspicuitate ac soliditate.

§. 95.

De diversis methodis speciatim.

Cum ordo, quo utimur in tradendis dogmatis, varius esse potest, hinc varia quoque methodo-

thodus. Notissimæ sunt *analytica*, *synthetica*, *scholastica*, *mathematica*, *erotematica* seu *socratica* & *platonica*.

Methodus *analytica* est, qua veritates hoc proponuntur modo, quo vel inventæ fuerunt, vel inveniri potuerunt (*). Veritates autem inveniri

O 4

cen-

(*) Illis, qui methodum definiunt per ordinem discendi docendique, methodus *analytica* est *methodus inventionis*, nimirum qua veritas invenitur, *synthetica* autem, qua veritas inventa docetur, & idcirco eam *methodum doctrinæ* adpellant. „Hæ duæ methodi, inquit Auctor Art. cogit. loco supra citato, non aliter differunt, quam via, quæ nos e valle in montem conscendentes ducit, differt ab eadem via deducente nos ex monte descendentes in vallem: vel prout differunt duo modi, quibus probare quis posset, aliquem esse a divo Ludovico progenitum. Vel enim probat hunc talem patrem habuisse, qui item alium habuerit, donec tandem ad divum Ludovicum perveniatur. Vel a divo Ludovico exorsus ostendit illum hos liberos suscepisse, qui item alios susceperint, facto tandem descensu ad eum, de quo quærebatur. Estque hoc exemplum rei propositæ eo magis adcommodatum, quo certius est, ad genealogiam ignotam investigandam a gnatis ad majores esse adscendendum. Cum tamen, ut illam jam inventam alios doceamus, ab ipso communiter ordiamur stemmate, quo facilius possimus illos omnes commonstrare, qui ab illo processerunt. Quod etiam in scientiis usitatum est, cum analytice veritatem adinvenimus, synthesi utimur ad eam, quæ est inventa, explicandam. “ Cl. Walchius in Lex Phil. verbo: *Methode*, methodum distribuit in eam, qua quis veritates vel invenit, vel djudicat; & hanc methodum adpellat methodum meditandi (*Meditationsmethode*); & in eam, qua quis suas cogitationes aliis proponit, quam vocat methodum proponendi (*Vorstellungsmethode*). Verum & in veritatum meditatione, & in earumdem communicatione

consent plerique dividendo totum in suas partes, resolvendo composita in principia simplicia, & effecta ad suas revocando causas.

Synthetica est, qua veritates ita proponuntur, ut altera ex altera facilius intelligi & demonstrari possit. Id fit, dum ab simplicibus ad composita, a primis principiis ad conclusiones, ab universalibus ad singularia gradu pressio progredimur (*).

Scholastica est, in qua omnia ea, quæ ad idem argumentum spectant, in unum coacervantur, & præmissis definitionibus, & divisionibus, per legitimam argumentationem una propositio infertur ex alia, refutanturque, quæ opponuntur. In hac ergo methodo primo loco ponuntur definitiones, ad materiam pertractandam scitu necessariæ: sequitur compendiola materiæ pertractandæ divisio: dein

tione adhiberi posse tam methodum analyticam quam syntheticam vir perdoctus ibidem existimat. Idem verbo: Meditation, non inepte meditationem, qua veritatem invenimus, *syntheticam* adpellat, meditationem autem, qua verum & falsum examinamus, *analyticam*, etsi fortasse in hoc videatur singularis, adpellat.

(*) Leges methodi tam analyticæ apud Auctorem Artis cogit. Antonium Genuensem, & alios plerosque Logicos invenies. Optime hic observat Auctor Art. Cogit. analyfin magis in mentis perspicacia & ingenii vi sitam esse, quam in specialibus regulis. Dantur etiam quædam leges utrique methodo communes, quas tradunt idem Ant. Genuensis lib. 5. Art. Log. Crit. cap. 7. aliique. Ego ita sentio: qui claram distinctamque habet notionem methodi tam generatim quam peciatim, is hoc ipso cognoscit cujusvis methodi regulas, quin eas apud alios quærat.

dein in proposita materia indicatur *status quæstionis* & certa ab dubiis separantur: tum recensentur diversæ ea de re a ceterorum sententiæ: demum per thesin, propositionem vel conclusionem pronuntiatur sententia, quæ diversis argumentis, plerumque in formam syllogisticam redactis, stabilitur, & probatur, atque objecta adversariorum dissolvuntur in forma concertationis literariæ: inde deducuntur corollaria (*).

Mathematica est talis ordo tractandi veritates, ut semper ex principiis indubitatis conclusiones nexu legitime concatenato deriventur. Ordiantur Mathematici ab *definitionibus*: tum statuunt *axiomata*, id est, principia adeo evidentia, ut ea nemo cum ratione in dubium possit vocare; non raro addunt *postulata*, id est rem factu tam facilem sibi dari poscunt, ut negari nequeat; & non numquam etiam observationes experientiasve. Ex his propositiones seu theoremata deducunt, quorum nexum necessarium cum axiomatis luculento ratiocinio, quod *demonstrationem* adpellant, ostendunt. Ut autem via ad demonstrationem præparatur adhibent *constructionem*, seu rectum & concinnatum ordinem partium ad demonstrandum theorema necessarium: & ut demonstratio absolvatur, præponunt *lemmata*: ubique vero *scholia* & *corollaria* (§. 41. A), si e re visum fuerit, adnectunt (**).

(*) Methodus scholastica, a scholis in quibus per plurima secula viguit, sic dicta, quam plurimis, hoc nostro ævo, invisa est; suos tamen etiam habet defensores & laudatores.

(**) Methodus mathematica dicitur quoque methodus
de-

Methodus *erotematica*, seu *socratica* est series cogitationum, quarum aliæ ex aliis ita sequuntur, ut antecedentes semper tamquam quæstiones, consequentes vero ut responsa considerari possint. Vel possumus hac in methodo imaginari, ac si plures personæ sua sibi invicem ita communicarent cogitata, ut cogitationes unius personæ excitent al-

demonstrativa, *geometrica*, *scientifica*, *erudita*, *naturalis*, *systematica* & si quosdam audiamus, etiam *philosophica*. Hanc methodum vocibus scriptisque maxime celebrant, & usque ad sidera extollunt, eamque viam aptissimam atque certissimam esse adserunt tum ad veritatem inveniendam, cum ad eam docendam. Sunt tamen quidam, qui huic methodo parum favent. *Inepta*, ait quidam vir perdoctus & celebris, *inepta methodus ista in foro, inepta in senatu, inepta in suggestu, inepta in communi sermone. Ubi ergo opportuna? In juvenum scholis? Methodo ergo tali imbuendi juvenes sunt, quam ipsi in nullo hominum commercio, in nulla societate, in nullo tractando negotio adhibere sine derisione valent? Causa præcipua, cur hæc methodus, præsertim, ut ea usus est Wolfius, non paucis displiceat, sunt frequentissimæ paragraphorum antecedentium citationes, quibus adolescentum cerebra perturbari, eorum fibras dirumpi, & eorum ingenia cruciari potius, quam poliri ac perfici adserunt. Hinc D. de Crusaz frequentes Wolfii paragraphorum circuitus vocat *circulos vitiosos*, ejusque methodum fervire ait magis typographis & bibliopæis ad lucrum faciendum (cum omnia ejus opera emi debent ad inveniendam, quæ ubique citat) quam discipulis ad veram studii philosophici rationem. In lib. *Observations Critiques sur l'Abrege de la Logique de Mons. Wolf*, apud Cl. Franc. Mannhart Biblioth. Domest. lib. 8. cap. 9. n. 46. Erudita quoque quædam societas Lipsiensis cuidam scripto periodico, quod *Hebdomadarium* vocant, inseruit hanc de Wolfii methodo criticism: *Nimum olet scholam, Et absolutus est pædantissimus**

alterius cogitationes tamquam responsum aut novam quæstionem. Et si dein hæc omnia colligamus, obtinebimus cogitationum seriem, solide & distincte connexam. Methodus *platonica* tum dicitur, si cognitio erudita seu philosophica consistat in tali cogitationum cohærentia, in qua nullum ratiocinium *in forma* continetur, sed definitiones, veritates indemonstrabiles, theoremata, problema-
ta,

mus, si mathematica methodus tam stupendo in pretio habeatur, existimeturque, nihil recte cogitari sine hac posse. Cicero, Plato, Aristoteles, Leibnitius omnium seculorum admirationi erant, etsi rigorosa hac methodo non conceperint cogitata. Admodum pauci homines eo sunt patientia, ut tractationem rigorosissima methodo ad nauseam usque extensam perlegant. Apud eund. Mannhart loc. cit. Hæc non eo fine adtuli, quasi vilipenderem methodum mathematicam, aut Wolfii, viri summi famam vellem vel minimo detrimento adficere; sed ut ostenderem, quam varia sint hominum judicia, & quam caute aliorum judiciis sit adfentiendum. Quin illi non recte agere mihi videntur, qui methodum mathematicam aspernantur ob frequentes citationes: hæc quippe, cum methodum mathematicam non efficiunt, nec ei essentielles sunt aut necessariae, ab ea possunt quoque abesse. Quod igitur lectores, ut rotæ, in gyrum perpetuum circumgantur, ab uno paragrapho ad alium mittantur, & tamen post longissimam indaginem vel non reperiant demonstrationem promissam, vel in labyrintho locorum citatorum deprehensi obliviscantur prioris viæ ac reditus, vel non nisi tenue vestigium veritatis inveniant, aut omnino extra semitam illius ad alia abripiantur, quæ ad rem præsentem non pertinent; id non methodi mathematicæ, sed hominis, qui ea non recte utitur vitium est. Ceterum quæ requiruntur ad methodum mathematicam, hæc sunt: 1) Nulli termini vagi & indeterminati admittuntur, sed duntaxat qui per definitiones legitimas sunt accurate determinati:
2)

ta, probationes & scholia ita miscentur, ut cogitationes, prout in mentem veniunt, sese invicem excipere videantur (*).

§. 96.

Quæ methodus tradendis scientiis aptissima.

Si indicatas methodos adtento perlustremus animo, non difficile cognoscemus, singulas aliqua in re inter ceteras eminere. Sed quæ ceteris omnibus præferenda & scientiis tradendis aptissima sit, nemo facile discernet. Quævis earum suos habet patronos, habet quævis & suos adversarios: quis igitur sententiam dicet? quis componet litem?

Ego sic existimo: non singulæ methodi scientiis tradendis aptæ sunt: quemadmodum non quæ-

2) ponuntur principia certa, & ex iis deducuntur rite & demonstrative conclusiones: 3) præmittuntur ea, ex quibus cetera intelliguntur & demonstrantur. Ita Wolfius aliique. Vid. etiam Auctor Art. Cogit. loco sup. cit. cap. 3. & seq. Monitos omnes volo, ne ea omnia, in quibus methodus geometrica adhibita fuit, pro certis habeant. Sane absurdissima quoque & falsissima methodo mathematica fuisse pertractata scimus. Miror non numquam illorum confidentiam, qui omnia sua adserta signant illo Mathematicorum Q. E. D.

(*) Ita hanc utramque methodum describit Cl. Mejer Vernunftlehre 2. Hauptth. §. 473. Prior dicitur *erotematica* ab erotemate, quod interrogationem significat; & *socratica* ab Socrate, qui ea in docendo & disputando usus est. Et eandem ob rationem altera a Platone nomen sortita est.

quævis instrumenta in quovis opificio vel arte possunt adhiberi, Methodus analytica aptissima est a) delineandæ ichnographiæ alicujus systematis, id est, alicujus congeriei veritatum inter se & cum principiis suis connexarum; b) inveniendis conclusionum principiis vel præmissis; c) quæstionibus solvendis, & d) examinandæ veritati vel falsitati alicujus systematis. E contrario apta haut est 1) ad integrum & amplum alicujus scientiæ corpus vel systema pertractandum; 2) ad discendum systema quodpiam integrum jam inventum; non enim conclusio ante intelligi potest, quam intelligentur principia, ex quibus illa deducta est (*).

Methodus synthetica ordini naturæ, & hinc etiam tradendis & explicandis scientiis perquam adcommodata mihi videtur: quare eam analyticæ præ-

(*) Cl. Baco Verulamius optat, ut eadem via, qua veritates sunt inventæ, doceantur, brevius tamen atque rectius id fieri censet Ant. Genuensis cum plerisque aliis. Sed id intelligendum est de pertractatione alicujus integri systematis vel scientiæ: dissertationes enim, schediasmata, quæstiones particulares & alia id genus non sine magna utilitate methodo analytica possunt pertractari & doceri. *Habet*, ait Wolfius in *Horis subsecivis Marburg.* trimest. autumn. IV. de not. corp. §. 1. *habet hæc proponendi ratio* (scilicet analytica) *peculiarem quamdam claritatis speciem, qua animus discipulis perfunditur, ut statim primo quasi intuitu intelligat, quæ alias cum die demum clara tironi redduntur.* Suadet Ant. Genuensis, ut doctores, postquam auditoribus syntheticæ veritatem tradiderunt, etiam eosdem docerent, qua ratione veritas sit inventa: ita enim aliis inveniendis veritatibus aptiores evaderent tirones. Eodem judice methodus analytica in nullis aliis libris exactius servatur, quam in operibus Cartesii.

præferendam esse duco. Profecto negari nequit, methodum istam plura adferre commoda, si ea utamur 1) in pertractando aliquo integro systemate: 2) in addiscendo systemate aliquo jam invento: 3) ad inveniendas ex principiis vel præmissis conclusiones: & 4) ad probandam conclusionem aliquam ex principiis vel præmissis, descendendo nimirum ab his ad illam. Si vero hæc methodus adhibeatur, cum ea adhiberi non deberet, sed analysis, multa tum incommoda pariet (*).

Methodus scholastica clara est, ordinata & solida, & plerisque objectis pertractandis usui esse potest: in disputando nervoso stringit, & quemvis petulantem adversarium potest convincere. Verum hæc dicta duntaxat volo de methodo scholastica rite adhibita (**).

Methodus mathematica præstantissima est: ejus ordo est ordo naturæ, & quot propositiones, tot veritates progignit. Ast adhiberi ea nequit, nisi ubi præsto sint principia certa seu ubi vera demonstra-

(*) Vid.: Cl. Meier Vernunftlehre 2 Hauptth. §. 465. ubi docet, quibus in casibus methodus analytica, rite adhibeatur. Ill. Wolfius methodo syntheseos usus est in scriptis suis philosophicis, maxime latinis. Si methodus utraque nempe analytica & synthetica commisceatur, tum eam adpellant *methodum mixtam*.

(**) Methodum scholasticam non adeo differre a mathematica, ut quidam sibi persuadent, non pauci observant. Et quamvis ordinem naturæ non ita servet methodus scholastica, quemadmodum mathematica; non tamen illi directe opposita est, ut bene adserit Cl. Federus Logik 3 Hauptst. §. 100. Immo nec omnes ii, qui mathematica utuntur methodo, strictim semper sequuntur naturæ ordinem: non raro quippe alium exigit utilitas discentium.

stratio locum habeat. Qui igitur ea utuntur, ubi certa non inveniuntur principia, sive ubi demonstratio vera nequit fieri, ii actum agunt, deridiculos se faciunt, & suos fallunt lectores & auditores (*).

Methodus socratica sua se commendat simplicitate. Si ille, qui alios hac methodo docet, interrogando eos ita ducit a cognitis ad incognita, ut eos adigat ad ponderandum & metitandum, & simul monstret viam quærendi & inveniendi ea quibus instrui illi cupiunt; negari utique nequit, methodum istam discipulis perquam utilem esse, & non leve adferre oblectamentum. Habet tamen & hæc sua incommoda (**).

Me-

(*) Cl. Honoratus Fabry in suo Euphyandro Lib. 1. c. 11. *Methodus mathematica, ait, sive analysin sive synthesein adhibeat, optima omnium & facillima est.* Et lib. 2. cap. 7. *Negari non potest, quin methodus geometrica omnium optima sit, & mentis ac sensus expers jure censere, si hac de re disputationem instituerem, vel quaestionem moverem.* Ant. Genuensis ad solidam rerum cognitionem perveniri haut quaquam posse sine hac methodo existimat. Lib. 5. Art. Log. Crit. cap. 9. §. 52. Sed ego non eodem, quo hic, sum sensu. Ceterum illi vehementer falluntur, qui sibi persuadent, demonstrationum mathematicarum formam ab legibus syllogismorum abhorreere; ut idem præclarus Philosophus tam auctoritate Leibnitii, Walisii, Hugenii, quam ratione probat loco cit. §. 47.

(**) *Utinam eruditi rejeclis clamosis disputationibus amice ubique philosopharentur, atque Philosophia Socratis temporum nostrorum Philosophia fieret! Tiguri apud Helvetos ajunt (Neue philosoph. Bibliothek S. 1. S. 72.) literatos quosdam iniisse societatem, cujus scopus est Philosophiam socraticam præprimis excolere.* Ita Cl. P. Steph. Wiest Init. Phil. purioris part. 2. Log. subl. c. 1. §. 30. Ut omnes amice philosopharentur, opto & ego. Verum annon in alia quoque methodo id observari potest

Methodus platonica apta valde est ad explicanda sua cogitata, eaque ab aliorum impugnationibus vindicanda; & ad civilem conversationem adcommodata: multum quoque amœnitatis exhibet, sed non minus periculi confuse & absque soliditate cogitandi (*).

§. 97.

Conclusio Logices.

Hæc sunt, quæ mihi videbantur in Logica præcipua, necessaria aut utilia. Iam nihil aliud restat, nisi ut istis identidem utamur: nemo enim, quamvis artis præcepta perceperit, quidquam utilitatis sine usu & exercitatione consequi potest. Utamur igitur Logica, ad tollenda quæcumque præjudicia, ad subprimendos nostros noxios adfectus, ad errores in judicando devitandos, ad verum quærendum & inveniendum, & ad excolendam nostram mentem. Quare omnes in universum monitos volumus, ut scientiæ veros fines cogitent; nec eam aut animi causâ petant, aut ad contentionem, aut ut alios despiciant, aut ad commodum, aut ad famam, aut ad potentiam, aut huiusmodi inferiora, sed ad meritum & usus vitæ, eamque in caritate perficiant, & regant. Ita Franc. Baco de Verulamio Instaur. mag. præfat. ad Nov. Organ. scient. Beatus ille, qui Logica ita utitur, ut ei pro sit ad vitam æternam adsequendam.

APPEN-

est? Annon etiam methodus socratica degenerare potest in clamosas contentiones? Rixæ & litigiosæ clamosæque disputationes non sunt vitia methodi scholasticæ, sed hominum ea abutentium.

(*) Georg. Frid. Meier lib. cit. §. 473. Copiose de methodo Platonis differit Cl. Euseb. Amort. Notit. Crit. de Log. Plat. sect. I.

ADPENDIX

BREVIS HISTORIA LOGICES.

§. I.

Logices origo prima.

Logicam artificialem natales & prima rudimenta sua græcis Philosophis debere Eruditi consentiunt. Zeno Eleatenfis, qui circiter 450. an. ante epocham christianam floruit, Dialecticæ inventor fuit, teste Aristotele (*): Democritus autem artem geometricarum demonstrationum quasi jure suo sibi adrogabat præ ceteris (**). Sed hæc Logica qua utebantur zeno aliique sectæ eleaticæ æleclæ, nec Logices veræ nomen meretur, sed potius sophistica dicenda est (***) .

Sa-

(*) Apud Diogenem Laertium in vita zenonis Eleat.

(**) Clemens Alexand. Lib. 1. Stromat.

(***) Zeno, inquit Laertius loco cit. fuit & in Philosophia & in Republica vir sane nobilissimus. Feruntur nempe ipsius volumina sapientiæ plenissima. Verum Philosophia hæc, cui addicta erat schola eleatica, in qua inter primos & præcipuos numerabatur zeno, nihil aliud erat, ut ait Condillac lib. sup. cit. cap. 16, quam subtilissima Metaphysica, quam nec ullus ipsorum intelligebat. Ab hoc zenone, Parmenide & Leucippo, qui omnes tres ex urbe Elea magnæ Græciæ erant oriundi, Secta Elea-

Saniorem Logicam docuisse Socratem & Platonem certum est ex scriptis Xenophontis & Platonis. Tria autem sunt, ait Ant. Genuensis in prolegom. Art. Logicæ, quæ potissimum Socraticæ & Platonicæ scholæ debemus, 1) artem recte definiendi vocabula, & statum quæstionis constituendi: 2) artem dubitandi opportune: 3) inductionem analyticam (*). Verum Socratis Logica pro-

Eleatica nomen, originem vero a Xenophane Colophonio obtinuit. Democritum adeo meditationi deditum fuisse narrant, ut in subterranea quadam extra moenia specu habitaverit, & se ipsum speculo caustico orbaverit oculis: sed quis credat? Fabulis quoque recte plura alia, quæ de Democrito referuntur, adnumerat Iacob. Bruckerus in Histor. Crit. Phil. ejusmodi sunt, eum toties risisse, lapidem philosophicum possedisse, excellentem artis magicæ habuisse cognitionem &c.

(*) Socrates, natus Athenis annis ante Christum 469, totius Græciæ judicio, cum prudentia & acumine & venustate & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium facile princeps, ut ait Tullius de Orat. L. 3. Hic primus, eodem Cicerone teste, ab rebus occultis & ab ipsa natura involutis Philosophiam ad vitam communem adduxit, ut de virtutibus ac vitiis, omninoque de rebus bonis & malis quæreretur. Quæst. Acad. l. 5. Hic, ait idem eodem cit. loco, ita disputat, ut nihi i adfirmet ipse, refellat alios, nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eoque præstare ceteris, quod illi, quæ nesciant, scire se putent, ipse se nihil scire id unum sciat. Socrates nihil scripsit: ipsius doctrinam obtinuimus per Platonem, qui non adeo accuratus videtur, & per Xenophontem. Narrant, Phænaretæ, Socratis matri, per oraculum prædictam fuisse sapientiam sui filii, huicque genium adfuisse, a quo, si quid finistri impenderet, moneretur. Sed fabellæ sunt, sine ratione post mortem Socratis disseminatæ. Plato, qui anno circiter

promota non fuit ; sed iterum introducta sophistica , vivente adhuc Socrate. Euclides enim Megaris ortus , Socratis auditor novam instituit scholam , in qua magis docuit artem omnia impugnandi , quam Philosophiam ; Sectæ eleaticæ minutias & subtilitates , quas ex libris Parmenidis hauserat , denuo produxit ; & Logicam , quam emendare voluit , corripit. Hæc secta primum ab loco *Megarica* , tum a methodo contentiosa *Eristica* , & demum *Dialectica* audiit. Euclides successorem habuit Eubulidem , sophismatum inventorem (*). Alii Protagoram Abderiten primum fuisse dicunt , qui eristicos seu contentiosos sermones invenerit , atque sophisma his , qui contentionis studio delectantur , induxerit.

P 2

§. 2.

426to ante Christum natum in vitam venit , Socratem aliosque plures audivit. Adpellatur a Cicerone *divinus Philosophus* , & *Philosophorum Deus*. Socratem aliosque audivit. Philosophiam suam quam in 56 dialogos digessit , in tres divisit partes , nimirum Physicam , Logicam & Ethicam : in his vix reperies bene explicatas veritates : sua tamen ratio concludendi notatu digna est. Suos discipulos ante ad suam scholam non admisit , quam Geometriæ præceptis imbuti essent. Quare scholæ foribus inscripsit : *οὐδεὶς ἀγεωμετρῶντος εἰσὶτω* , nemo Geometriæ expers huc intret.

(*) Euclides tanti æstimabat Socratis doctrinam , ut , cum sub poena capitis sancitum esset , ne quis Megarensum ingrederetur in territorium atheniense ; ipse tamen habitu muliebri , quo facilius lateret , indutus , singulis noctibus , 1020. passibus confectis , ad Socratem iverit. Sophismata ab Eubulide mutuati sunt Stoici , teste Bruckero.

§. 2.

De Aristotelis Logica.

Nullus eorum, quos ante memoravimus, Logicam in justam artem redegit. Primus, qui id facere conatus est, fuit Aristoteles Nicomachi Phæstiadisque filius, Stagyræ in Thracia natus anno ante epocham christianam 382do, vel, ut alii volunt 384to. Composuit, teste Francisco Patritio libros logicos & dialecticos 123, quorum tamen magna pars hodie desideratur. A Cicerone *utriusque partis dialecticæ* princeps censebatur; Cicero-
 nis judicio consentiunt quam plurimi: sed alii aliter judicant. Logicam suam seu organum Aristoteles partitus est in analyticam & dialecticam; docetque, illam nobis comparare certitudinem ac scientiam, hanc vero probabilitatem: ad demonstrationem perveniri per syllogismos, & hos constare ex determinatis propositionibus, has vero ex terminis: quasvis propositiones in se continere prædicatum, subiectum & copulam: in quovis syllogismo inveniri debere tres terminos, tresque dari figuras syllogismorum &c. Reprehendunt autem in eo, quod totam ferme Logicam in adornandis syllogismis atque sophisticis captionibus contexendis posuerit. Verum, ut Ant. Genuensis ait, seculo & moribus sese aptavit: nam cum id temporis sophistica hæc Dialectica regnaret, ut abunde ex Platonis libris constat, & in ea auditores suos instructos voluit vir doctus. Optandum esset, addit idem, ut veritati magis, quam famæ & philautiæ consulisset. Verum utut hæc sunt, magna certe debetur laus existimatioque Aristoteli: siquidem primus fuit, qui regulas recte ratiocinandi in artem justam collegit

legit, & primus, qui syllogismum pertractavit. Putant nonnulli, Aristotelem etiam primum auctorem Categoriarum fuisse; sed eas ex Archyta Tarentino, Philosopho Pythagorico hausisse alii adferunt (*).

Aristotelis commentationibus ultra quingentos auctores evasisse claros adfirmat Rapinus. Veteres inter celeberrimus est Porphyrius, cujus introductio in categorias Aristotelis inserta fuit hujus Dialecticæ. Andronicus Rhodius singulas Logicæ Aristotelicæ partes in ordinem coniecit. Observat Cl. Bruckerus, Aristotelis Philosophiam, quæ non modicum obscura est, a commentationibus obcuratam magis, quam illustratam fuisse; id ta-

P 3

men

(*) De nullo Philosopho, saltem quod ego sciam, adeo opposita edita sunt tam a veteribus, quam recentioribus, judicia. Alii eum adpellant virum summo ac pene divino ingenio, doctissimum & prudentissimum omnium Philosophorum, summum in omni doctrina, quo nemo doctior, nemo acutior, nemo in rebus vel inveniendis vel judicandis aptior &c. alii eundem habent pro stupido, cui tantum non mens sana abjudicanda est: modo eum pronunciant impium pantheistam, everforem divinæ libertatis; modo orthodoxum revelationis lumine illustratum. Quod ad me adtinet, sequutus sententiam gravissimorum virorum, judico, Aristotelem fuisse virum vere magnum, præstantem, prudentem, doctissimum, etsi & suos habuerit nævos, quos inter non modicum ipsius famam obscurat infidelitas, qua aliorum sententias proferebat. Sed perpendamus illud Horatii:

— Vitiis nemo sine nascitur, optimus ille est,
Qui minimis urgetur.

Satyrar. lib. I. Sat. 3.

Inter

men non de omnibus Aristotelis commentatoribus intelligendum est. Ludov. Vives Lib. 5. art. corrupt. ita de versionibus exemplarium Aristotelis judicat : *Ex græcis bonis facta sunt latina non bona, ex latinis malis, arabica pessima.* Ceterum non adeo culpandus est hic magnus Philosophus ob suæ doctrinæ obscuritatem : nam tunc temporis prudenter Philosophus non egisset, si semper sua aperuisset cogitata. Ad hæc brevis esse voluit Aristoteles ; quid ergo mirum, quod in obscuritatis vitium incurrerit ? Potuisset & ipse dicere, quod postea Poeta cecinit : *Brevis esse laboro, obscurus fio* (*).

§. 3.

Inter hujus Philosophi libros (400 recenset Laertius, Patritius vero 747) maximi æstimantur Poësis & Rhetorica, minoris æstimatur ipsius Logica, Physica minimi, excepta tamen historia animalium.

(*) Obscuritatem operum Aristotelis augebat fors quædam pessima, quam illa post ejus mortem passa sunt. Aristoteles libros suos reliquit Theophrasto, qui etiam in regenda schola eidem successit. A Theophrasto illos Neleus accepit: hic libros istos secum Scepsin in patriam deportans, hæredibus suis moriens legavit. Hi illos, ne ab Rege Pergami libros ubique ad instruendam Bibliothecam corradente, eriperentur, subterranea in specu occultarunt. Post annos circiter 130 eruti, sed tineis corrupti, & vitia- ti humiditate lacerique Tejo Apelliconi Atheniensium consuli venditi sunt, qui lacunas infelici solertia sup- plens effecit, ut corruptissimi evaderent. Expugna- tis Athenis ab Sylla translato Romam Tyrannius Grammaticus accepit, qui, quæ adhuc in illis dee- rant, ex propriis addidit, curavitque eos ab librariis imperitis describi. Depravatos tali modo Aristotelis libros

§. 3.

De Logica Stoicorum.

Stoici, quorum sectam Zeno Citticus instituit (*) perfectissimæ Philosophiæ esse jactabant, bene differere, nec ullum sine Logica sapientem esse contendebant. Hinc maximam huic arti operam dabant. Zeno distribuit Logicam in duas partes in Rhetoricam & Dialecticam: ad veritatis cognitionem & certitudinem per sensationes & ratiocinia perveniri docuit. Sensationem omnis cognitionis nostræ originem esse voluit, sed non ob aliam rationem, ait Cl. Condillac, nisi ut contradicat Platoni. Chrysippus ingeniosus & acutissimus Stoicus, qui Zenonis sive Cleanthis (ut Diocles & plurimi tradunt) auditor fuit, 311 libros logicos scripsit. Jupiter apud Lucianum hujus Philosophi frigidissimos vocat (**). Generatim Stoici subtiles erant sophistæ, ut eorum *Logica chaos confusum*

P 4

libros, defuncto Tyrannio, Andronicus Rhodius, magnus Aristotelis æstimator, primus, postquam eos in ordinem digesserat, publicari fecit.

(*) Zeno Mnasi sive Demei filius Citticus ex Cypro, græca civitate, Cratetis auditor erat: verum verecundior, ut inquit Laertius, quam ut se ad impudentiam cynicam conferre posset. Collectam ab diversis sectis eruditionem communicaturus, Athenis in $\sigma\alpha\alpha$ seu porticu scholam aperuit, novamque instituit sectam. Vir fuit singulari continentia: unde natum illud: *Zenone continentior.*

(**) Chrysippus adeo in Dialectica insignis fuit tantæque apud omnes æstimationis, teste Laertio, ut plerique dicerent, si apud Deos usus esset Dialecticæ, non futuram aliam, quam chrysippeam.

*fusum ex syllogisticis formis & mirificis argumentandi speciebus, ut Ant. Genuensis inquit. Negari tamen nequit, addit idem, Stoicos accurate divisisse, defini-
visse perspecte, atque acute & solide ratiocinatos fuisse,
uti facile esset demonstrare ex Stoicorum libris, qui
superfunt; quod probat, germanam Logicam, saltem
in rebus metaphysicis & moralibus non ignoravisse. Cen-
set tamen Casaubonus, Stoicos pueros fuisse in ar-
te dialectica præ Aristotele. Sed Casaubonum ni-
mium fuisse in æstimando & laudando Aristotelem
existimo.*

§. 4.

De Logica Epicuri.

Nemo ex omnibus istis, quos recensuimus, ut quidam censent, melius de re logica meritus est Epicuro (*); quem tamen hac in arte nudum & inermem fuisse existimabat Cicero, nescio qua
ra-

(*) Epicurus Neoclis & Chærestratæ filius, patria quidem Atheniensis, pago vero Gargettius, editus est in lucem 342. an. ante Christum natum. Cum Athenis omnia alia loca publica jam essent occupata ab aliis Philosophis, domum quamdam coemit, cui adstruxit hortum, in quo publice docuit: hinc factum est, ut ejus sectatores οἱ ἐκ τῶν κητῶν ex hortis Philosophi adpellarentur. Omnes aliæ sectæ, quæ tum Athenis vigeabant, magno fervore improbabant voluptatem, & homines illis adplaudebant, non quia grata iis erat hæc doctrina, aut eam adsequebantur; sed quia traducti erant in admirationem. Epicurus autem voluptatem principium ac finem esse beatæ vitæ docuit: & per hoc moribus sui ævi sese accommodasse videtur, & simul impugnabat alios Philosophos, qui omnibus erant admirationi. His duobus
mo-

ratione (*). Tres in partes divisit Epicurus suam
Philosophiam, Canonicam, Physicam, Ethicam.

P 5

Ca-

modis ad attentionem ferme omnium ad se adlectabat. Inauditum nactus est discipulorum numerum: nam non modo ex Græcia, verum ex Asia quoque & Aegypto frequentissimi confluebant. An autem Epicurus nomine voluptatis, in qua felicitatem, seu summum hominis bonum posuit, intellexerit voluptates sive titillationes corporis, an vero jucunditatem, gaudium & tranquillitatem firmam animi, quæ in virtute consistit, vel ex ea nascitur, non concordant Eruditi. Omnes ferme, qui de Epicuro aut ejus doctrina mentionem faciunt, ad tempus Gassendi usque, male de eo & ejus Ethica sentiunt, eamque in corporeis oblectamentis summam hominis beatitatem posuisse censent. Ast Gassendus, Philosophus maxime præclarus, & ipsum Epicurum, & hujus doctrinam multa eruditione floridaque eloquentia defendit. Gassendo scriptores quamplurimi, immo pene omnes, qui de Epicuro post Gassendum verba fecerunt, hujus prefferunt vestigia. Hi omnem culpam, cur Epicurus ejusque doctrina nigro notarentur lapillo, in Stoicos transferunt, qui, ut illius famam convellerent, quasdam epistolas libidinis ac turpitudinis plenas fidei ementiti, e quibus tamquam a corruptis fontibus subsequentes scriptores Epicuri doctrinam hauserint. Ipse quoque Epicurus mentem suam sæpius aperit, nimirum se voluptatis nomine nolle intelligi voluptates corporis, sed lætitiæ animi nulla perturbatione, fastidio & dolore permixtam. Nihilo tamen secius non pauci etiam post magnum Gassendum antiquis non sine ratione adhæserunt. Hæc quidem nihil ad nos; scire tamen utile est.

(*) In altera Philosophicæ parte, quæ est quærendi ac disserendi, Epicurus plane, ut mihi videtur, inermis ac nudus est: tollit definitionem; nihil de dividendo ac partiendo docet: non quo modo efficiatur, concludaturque ratio, tradit: non qua via captiosa solvantur, ambigua distin-

Canonica, quæ est Logica, accessum continet ad opus. In ea docet, omnem quæstionem posse institui vel de rebus, vel de vocabulis. In quæstionibus de rebus duo observanda esse, veritatem nimirum & veritatis criterium. Aliam autem veritatem essentiae esse voluit, aliam iudicii. Illa ex Epicuri sententia est id, quo unaquæque res in ipsa rerum natura existens est id ipsum, quod est, nihil aliud. Altera est conformitas iudicii aut mente comprehensi, aut ore pronunciati cum ipsa veritate essentiae. Veritatis criterium triplex statuit, claram scilicet sensationem ex parte sensus, claram prænotationem seu anticipationem ex parte mentis, & ex parte adfectus passionem ipsam seu ipsum sensum voluptatis & doloris. Sensationis canones quatuor statuit. 1) Sensus numquam fallitur, ac propterea omnis sensio, omnisque phantasiæ seu adparentiæ perceptio vera est. 2) Opinio seu iudicium est consequens sensum, sensationique superadjecta, in quam veritas aut falsitas cadit. 3) Opinio illa vera est, cui vel suffragatur, vel non refragatur sensus evidentia. 4) Opinio illa falsa est, cui vel refragatur, vel non suffragatur sensus evidentia. Anticipationis itidem quatuor statuit canones. 1) Anticipatio est ipsa rei notio, sive definitio, sine qua quidquam quærere, dubitare, opi-

distinguantur ostendit. Ita Cicero lib. I. de Finibus. Et lib. 4. Quæst. Academicarum: Epicurus ait totam Dialecticam & contemnit & irridet. Ant. Genuensis, postquam dixerat, nimium fuisse in Epicurum Cicero-nem, addit id fortasse duabus ex causis. 1) quod academicæ & stoicæ Philosophiæ, quibus adversabatur Epicurus, nimis faveret. 2) quod videret nimis eam sectam Romæ serpere, patriæque moribus metueret: erant enim Epicurei & parci Deorum cultores, & illicitarum voluptatum fautores. Proleg. Art. Log. §. 19. in not.

nari , immo & nominare non licet. 2) Omnis , quæ in mente est anticipatio seu prænotio dependet ab sensibus , idque fit vel incurfione , vel proportionem , vel fimilitudine , vel compositione. 3) Est anticipatio in omni ratiocinatione principium , quafi nempe id , ad quod adtendentes inferimus unum eſſe idem aut diverſum , conjunctum aut diſjunctum ab alio. 4) Quod inevidens eſt , ex rei evidentis anticipationem demonſtrari poteſt. Paſſioni , tertio veritatis criterio hos quatuor tribuit canones. 1) Ea voluptas , quæ nullam habet adnexam moleſtiam , amplectenda eſt. 2) Ea moleſtia , quæ nullam habet adnexam voluptatem , fugienda. 3) Ea voluptas , quæ aut majorem voluptatem impedit , aut gravioſem moleſtiam parit , fugienda. 4) Ea moleſtia , quæ aut majorem avertit moleſtiam , aut uberioſem voluptatem creat , amplectenda. Addit duos canones ad quæſtiones de vocabulis ſpectantes. 1) Dum loqueris , ſelige voces communes & perſpicuas , ne aut ignoretur quod velis , aut interpretando tempus fruſtra perdat. 2) Dum audis , id enititor , ut vim vocibus ſubjectam teneas , ne te aut præ obſcuritate lateant , aut præ ambiguitate deludant.

§. 5.

De Logica mediæ ævi.

Licet , ſurgente Romanorum Imperio , Philoſophia translata ad Romanos fuerit (*) ; in Logi-
cam

(*) Græcia capta ferum victorem vicit , & artes
Agreſti Latio intulit.

Horat. Epistolarum l. 2. ep. 1.

cam tamen non magnam conferebant operam. Ciceronis Topice jure ad Logicam referri potest (*). Postquam Christi Religio orbi illuxerat, etsi Philosophia eclecticica maxime viguerit (**); in dialecticis tamen præcipue Aristoteles feligebatur. Ex Ecclesiæ Patribus Logicam edidit S. Augustinus.

Omnia vastantibus Ostrogothis, Gothis, Longobardis &c. Philosophia expulsa apud Arabes asyllum invenit, Almamonis, seculo nono regni gubernacula tenentis, cura & opera. Arabes igitur, translatis libris Aristotelis e græco in arabicum, licet non feliciter (***), præcipuam rationem

Ceterum quævis Græcorum secta quosdam ex Romanis affectas nacta est: præcipue tamen eis adristit Stoica. Romanos Philosophos, & cui quivis eorum sectæ addictus fuerit, recenset Jac. Bruckerus Hist. Crit. Phil. periodo 2.

(*) Quanti fecerit Logicam Cicero, academicæ Philosophiæ cultor & Oratorum princeps, patet ex diversis ejusdem scriptis.

(**) Philosophia electica, ἀλεκλ γένε dicta, illa est, quæ nullius auctoritati mancipata, non alium ducem sequitur, quam rationem, & quod invenit apud quemcumque verum aut verissimillimum. Hanc Philosophiam, postquam eam multis ornavit laudibus, ita describit Clemens Alex. lib. 1. Strom. c. 7. *Philosophiam autem non dico stoicam, nec platoniam, aut epicuream & aristotelicam, sed quæcumque ab his sectis recte dicta sunt, quæ docent justitiam cum pia scientia, hoc totum selectum dico Philosophiam.* Hujus philosophandi rationis auctor creditur Potamon.

(***) Inter plures Arabicos Aristotelis interpretes duo præcipui fuere, nimirum Avicena Medicus Cordubæ in Hispania circa finem seculi XI. qui tamen ob linguæ græcæ non sufficientem peritiam illius sensum, teste

nem habuerunt Stagiritæ Philosophiæ , adeoque
& hujus Logicæ , quæ postea ab iis , qui extincta
ferme in Europa studia , Monachi potissimum (*),
restaurare post seculum decimum cœperunt , ex-
culta , & ad nostra usque tempora promota fuit.
Per

teste Cælio Rhodiginio Lib. Antiq. Lect. c. 2. mutila-
lavit , multaque commentitia in eum intulit : & A-
verroes etiam Medicus cordubensis , gravis Avicenæ
oppugnator ; & quamvis parum gnarus linguæ græ-
cæ , ut interpres tamen doctissimus habebatur. Cujus
fuerit Religionis , ignoratur : Christi enim Religio (ita
de eo narratur) ipsi videbatur impossibilis , judaica
puerilis , turcica plane bruta. Tandem in hæc verba
prorupisse fertur : Moriatur anima mea morte Philo-
sophorum. Apud Auct. Art. dirig. ment. Nimius
fuit Averroes & temerarius , cum tali Aristotelem or-
navit elogio : *Aristoteles est regula & exemplar , quod
natura inveniat ad demonstrandam ultimam perfectio-
nem humanam Aristotelis doctrina est summa ve-
ritas , quoniam ejus intellectus fuit finis intellectus huma-
ni , fuit creatus & datus nobis divina providentia , ut
sciremus , quidquid potest sciri.* Comment. in Arist.

(*) Quantum Monachis Respublica literaria debeat , in-
dicat celebris Auctor Gallus , nempe Abbas Gualtierus:
*Nobis ii (Monachi) , ait , scientias conservarunt , e bar-
barorum furore , qui Imperium Romanum vastarunt ,
tot antiqua monumenta , quæ supersunt adhuc , græca
latinaque , subduxerunt. Ubi nunc essent Literæ , nisi
Monachi laborassent , nisi MSS. multiplicanda curassent ,
ut a temporum injuriis ea repararent ? Nonne sunt
Monachi , quibus quidquid historiarum per septem octove
secula nobis superest , debemus ? Si barbariem suorum
temporum historice redolent , nihilominus nobis in pretio
sunt. Nisi eas haberemus , prorsus peregrini nostris in
regionibus essemus. Vix ac ne vix quidem possemus di-
cere , quo modo aut quare eas incolamus.* Apud Anto-
nin. Valsecchi Fundam. Relig. l. 3. part. 2. c. 7. §.
2. Id quidem extra viam , dignum tamen , quod
bene notetur a quibusdam sciolis.

Per id tempus Philosophia Aristotelis fere ab omnibus magno studio propugnata, in omnibus scholis dominatum, & idcirco scholasticæ obtinuit cognomen. Inter innumeros hujus Philosophiæ commentatores scholasticos celeberrimi sunt B. Albertus Magnus, S. Thomas Aquin. Doctor Angelicus, in quo omnia summa fuere, & quo neque in studendo diligentior quisquam, neque parcius in loquendo fuit, ut ait Georg. Hornius in histor. Phil. lib. 6. cap. 4. Duns Scotus, Doctor subtilis, Ochamus &c. Horum Virorum vere doctissimorum & acutissimorum scripta innumeri exposuerunt. Quæ autem fuerit Logica Scholasticorum, notius est, quam ut descriptione egeat (*).

§. 6.

(*) In Scholasticorum Logica plura notari solent, præcipuum est, quod in ea pertractentur quæstiones vanæ, ineptæ, humano generi inutiles. Non intelligo ait gravissimus Melch. Canus lib. 9. de Loc. Theol. cap. 1. non intelligo, quid causæ fuerit viris doctis, ut sub Dialecticæ nomine exponibiles, obligationes, insolubiles, reflexivas, aliave id genus monstra in scholam intulerint, de usu autem Dialecticæ non fecerint ne verbum quidem ullum. Et Ant. Genuensis Prolegom. Art. Log. §. 26. Persequitur, ait, (Logica scholastica) ineptias & quæstiones vanas de formalitatibus & hecceitatibus, quidditatibus, intentionibus, suppositionibus, exponibilibus, reduplicativis, particularisationibus, suppositis, mediatis & immediatis, complexis & imcomplexis, restrictionibus & amplificationibus, de insert & desinit, de differt & infinito, de ita & sicut, de ascensu & descensu, atque infinitas alias nugæ, in quibus nihil est boni succi & damni plurimum ad mentem obscurandam, omnemque sapientiæ gustum obtundendum. Verum anne omnia nugæ sunt, quæ pro nugis habent qui-

§. 6.

De primis Logices novatoribus.

Primus inter Logicæ novatores erat, quantum mihi constat, Raymundus Lullus, Majoricæ sub annum 1235 nobilibus parentibus ortus. Edidit is librum, quem primo *magnam artem*, tum *artem generalem* vocavit, & postea ejus epitomen, *artem parvam* ab eo adpellatam; unde *Ars Lullistica* originem duxit (*). Consistit hæc ars in eo, ut quis quavis de re multa parata habeat adtributa, & sic quam longissime possit de qualibet re disserere. A multis probata fuit ars Lullistica, improbata tamen a pluribus, & a paucissimis adhibita (**): quare nullam Logicæ peripateticæ remoram injecit. An autem verum sit, artem Lulli ad copiose & sine judicio de iis, quæ

quidam recentiores? Annon etiam vocum barbararum & rerum inutilium, aut saltem quæ inutiles videntur, non brevem indicem possem facere ex Logicis pluribus neotericis?

(*) Quam ob causam Raym. Lullus composuerit hunc librum, indicat Claudius Fleurius ad an. 1287, tom. 22. lib. 88. §. 45. *Raymundus ab ædibus suis parum remotum montem conscendit, tranquillius ibi contemplationi rerum cælestium vacaturus. Ibi consumptis pene octo diebus formam libri, quem contra ethnicorum errores meditabatur, mente concepit subito. Quod illustrationi divinæ tribuens suum componere librum instituit. Ceterum fuit Raymundus iste homo piissimus & ingenio admirabili præditus, attamen fanaticus.*

(**) Artem hanc descripserunt Kircherus de *Arte combinatoria*, Knittel in sua *Via regia ad omnes scientias*, Juvenalis in *Arte magna sciendi*, Euseb. Amort. *Notit. Crit. de Log. Neoter. sect. 2. alique plures.*

quæ nescimus , garriendum inservire , ut quidam pronunciavit , judicare nolo.

Vehementius scholasticis Logicis sese opposuit seculo quinto decimo Laurentius Valla Patricius Romanus & Ecclesiæ ad S. Ioan. in Laterano Canonicus. Edidit hic dialecticæ libros tres , in quibus multa adversus Aristotelem , Boethium , Porphyrium & Scholasticos disputat (*). In prooemio libri primi invehitur in illos , qui libertatem ab Aristotele dissentienti interdiciunt. Quid vero in quovis libro pertractat , longum & molestum esset dicere.

Ludovicus Vives , Valentia in Hispania natus, eodem seculo , Logicam reformaturus , novam composuit , de qua tamen nihil aliud mihi notum est , quam quod ea Rapino non probetur (**).

Sed

(*) Poggius refert , Laurentium Vallam tamquam hæreticum fuisse damnatum , eumque improbasse SS. Augustinum , Hieronymum , Boethium. Verum quoniam Poggius cum Laur. Valla acres fovebat similitates ob latini sermonis elegantiam , hinc suspecta videtur Fleurio Poggii fides ; & Elias Dupinus hanc narrationem confictam esse vel ideo censet , quod Vallæ Romam reduci publice docendi munus , constituta annua pensione , concreditum esset ; quod certe non fuisset factum , si Neapoli hæreseos damnatus fuisset. Ceterum erat Laurentius Valla magnus Grammaticus , Orator facundissimus , græcæ & latinæ linguæ peritissimus , sed mordacis ingenii.

(**) Lud. Vives magnam nominis famam sibi conciliavit tam Lovanii , ubi diu literas politiores docuit , quam in Anglia , ubi Mariam Henrici VIII. & Catharinæ Aragonensis filiam latino sermone humanioribusque literis imbuat. Ipse Rex sæpe Oxonium contendit , prælectio.

Sed nemo gravius bellum indixit Aristotelis scholæ , ac Petrus Ramus seu Rameus , qui cuncta , quæ ex Aristotele proponebantur , impugnavit. Ante annum ætatis suæ trigesium edidit Animadversiones Aristotelicas in Aristotelis Logicam. Postea publicavit suas institutiones Dialecticas , ubi Aristotelis auctoritati obliſtens arbitrato suo philosophatur. Logicam , quam Artem bene differendi adpellavit , duas diviſit in partes, in quarum altera de ſenſatione pertractat , de diſpoſitione argumentorum in altera. Parum tamen hæc Logica contulit ad reſtaurandas literas (*).

§. 7.

De Logices inſtauratione facta per Baconem , Hobbesium , Gaſſendum , Cartesium aliosque.

Omnes iſti , quos priori paragrapho indicavimus , aut parum aut nihil profecerunt in inſtauranda Logica. Longe feliciori ſucceſſu operam ſuam ad hoc contulit Franciſcus Baco de Verulamio ſummus Angliæ Cancellarius , vulgata circa annum 1620. nova Logica , quam , Ariſtotelem imitatus , *novum organum* inſcripſit. Novum hoc organum differt a vulgari Logica , ut ipſe in diſtributione operis ait , *rebus præcipue tribus : videlicet ipſo fine*

lectiones hujus viri percepturus, Plura Ludovicus conſcripſit opera , quæ in duo volumina collecta Baſileæ 1555. edita ſunt.

(*) Petri Rami , qui ſeculo XVI. floruit, fata vide apud Flenrii Continuatores ad an. 1572. tom. 49. §. 30. Logica hujus viri publico Franciſci I. decreto ex Galliarum regno ejeſta eſt.

fine, ordine demonstrandi, & inquirendi initiis. Nam
 huic nostræ scientiæ finis proponitur; ut inveniantur
 non argumenta, sed artes; nec principiis consentanea,
 sed ipsa principia; nec rationes probabiles, sed desig-
 nationes & indicationes operum. Itaque ex intentione
 diversa diversus sequitur effectus. Illic enim adversarius
 disputatione vincitur & constringitur: hic natura, opere.
 Atque cum hujusmodi fine conveniunt demonstrationum
 ipsarum natura & ordo. In Logica enim vulgari ope-
 ra fere universa circa syllogismum consumitur. De in-
 ductione vero Dialectici vix serio cogitasse videntur, le-
 vi mentione eam transmittentes, & ad disputandi for-
 mulas properantes. At nos demonstrationem per syllo-
 gismum rejicimus, quod confusius agat, & naturam e-
 mittat e manibus. Et post pauca: Quamvis relin-
 quamus syllogismo & hujusmodi demonstrationibus fu-
 mosis ac jactatis jurisdictionem in artes populares & o-
 pinabiles, (nihil enim in hac parte movemus) tamen ad
 naturam rerum inductione per omnia, & tam ad mino-
 res propositiones, quam ad majores utimur. . . . Ita-
 que ordo quoque demonstrandi plane invertitur. Adhuc
 enim res ita geri consuevit, ut a sensu & particulari-
 bus primo loco ad maxime generalia advoletur, tam-
 quam ad polos fixos, circa quos disputationes vertan-
 tur, ab illis cetera per media deriventur, via certe
 compendiaria, sed præcipiti & ad naturam impervia,
 ad disputationes vero proclivi & adcommodata. At se-
 cundum nos axiomata continenter & gradatim excitantur,
 ut nonnisi postremo loco ad generalissima veniatur.
 Ea vero generalissima evadunt non notionalia, sed bene
 terminata, & talia, quæ natura ut revera sibi notio-
 ra agnoscat, quæque rebus hæreant in medullis. Postea
 de differentia in inquirendi initiis sic fatur: Funda-
 menta quoque scientiarum fortius deprimimus & solidamus,
 atque initia inquirendi altius sumimus, quam ad-
 huc

huc homines fecerunt, ea subjiciendo examini, quæ Logica vulgaris tamquam fide aliena recipit. Etenim Dialectici principia scientiarum a scientiis singulis tamquam mutuo sumunt; rursus notiones mentis primas venerantur: postremo informationibus immediatis sensus bene dispositi acquiescunt. At nos Logicam veram singulas scientiarum provincias majore cum imperio, quam penes ipsarum principia sit, debere ingredi decrevimus; atque illa ipsa principia putativa ad rationes reddendas compellere, quousque plane consent. Quod vero adtinet notiones primas intellectus; nihil est eorum, quæ intellectus sibi permissus congeffit; quin nobis pro suspecto sit, nec ullo modo ratum, nisi novo indicio se stiterit, & secundum illud pronunciatum fuerit. Quin etiam sensus ipsius informationes multis modis excutimus. Sensus enim fallunt utique, sed & errores suos indicant: verum errores præsto, indicia eorum longe petita sunt. Duplex autem est sensus culpa: aut enim destituit nos, aut decipit. Nam primo plurimæ sunt res, quæ sensum recte dispositum, nec ullo modo impeditum effugiunt aut subtilitate totius corporis, aut partium minutiis, aut loci distantia, aut tarditate atque etiam velocitate motus, aut familiaritate objecti, aut alias ob causas. Neque rursus, ubi sensus rem tenet, prehensiones ejus admodum firmæ sunt. Nam testimonium & informatio sensus semper est ex analogia hominis, non ex analogia universi: atque magno prorsus errore adseritur, sensum esse mensuram rerum. Itaque ut his occurratur, nos multo & fido ministerio auxilia sensui undique conquisivimus & contraximus, ut destitutionibus substitutiones, variationibus rectificationes suppeditentur. Præjudicia vulgo recepta idola adpellat, quæ in quatuor classes distribuit, nimirum in idola tribus, quæ sunt præjudicia totius naturæ humanæ in se spectatæ; in idola specus, seu præ-

judicia naturæ singularis , nempe cuius propria : in *idola fori* , nempe ea præjudicia , quæ ex commercio cum plebe oriuntur : in *idola theatri* , quorum nomine intelligit præjudicia ex Philosophorum doctrinis & perversis demonstrationum legibus exorta. Variæ hac de Logica latæ sunt sententiæ. Quæ autem earum vera ?

Thomas Hobbesius Malmesburiensis Anglus, natus 1588, sui ævi Epicurus dictus(*), Logicam edidit sub inscriptione *computationum* : omnes enim operationes mentis instar computationis arithmeticæ habuit. Distribuit eam in sex capita : in primo agit de Philosophia , ipsius fine , utilitate &c. in altero de vocabulis : in tertio de propositione : in quarto de syllogismo : in quinto de errore , falsitate & fallaciis : in sexto denique de methodo.

Eodem tempore inter Philosophiæ instauratores magnam sibi confecit famam Petrus Gassendus Presbyter , Ecclesiæ Diniensis in Gallia Præpositus , regiusque in Academia Parisina Matheseos Professor , natus 1592. Plura scripsit Vir vere doctissimus : quæ huc spectant , sunt de *origine & varietate Logicæ* , quo libro complexus est historiam Logices , a primo hujus ortu ad Cartesium usque : liber de Logicæ fine , in quo criteria veritatis exponit , & Scepticismi historiam illustrat : *Institutiones Logicæ* in quatuor divisæ partes , quarum prima tractat de *simplici rerum imaginatione* ,
se-

(*) Erat Thomas Hobbes vir certe sublimis ingenii , sed impius , ut ipsius libri de Cive & Leviathane probant. Samuel Parkerus eum pro epicureo & atheo habet Disput. 1. de Deo & Providentia ; & Buddeus in historia Philos. eundem in his duobus libris Machiavelli Philosophiam in scenam revocasse scribit.

secunda de propositione , tertia de syllogismo , de methodo demum quarta.

Renatus des Cartes Hagæ Turonum anno 1596. natus, stirpe in Armorica & Pictonibus perillustri, ab juvenia summe deditus erat studio Philosophiæ, & præcipue Matheseos. Quare disciplinas omnes methodo mathematica pertractatas voluit, nec aliam investigandi veri rationem existimavit esse, quam cuncta mathematicis rationibus persequi. Libri Logici, quos Cartesius composuit, sunt dissertatio *de methodo recte utendi ratione, & veritatem in scientiis investigandi*; & tractatio quædam imperfecta de mentis directione, quæ post ipsius mortem gallice & latine luce publica donata est. Quæ notari hic merentur, sequentia sunt. 1) Vult, ut philosophemur ex ratione, non ex præjudicata auctoritate sine ratione. 2) Ad tollenda quævis præjudicia generalem dubitationem adhibendam esse censuit (*). 3) Monuit, ut Philosophi sibi comparent ideas claras & distinctas. Sed operæ pretium est, ut regulas philosophandi, quas sibi ipsi præscripsit, adferamus: *Primum erat, ait in laudata dissert. de methodo, ut nihil unquam veluti verum admitterem, nisi quod certo & evidenter verum esse cognoscerem; hoc est, ut omnem*

Q 3

præ-

(*) Necessitatem & utilitatem dubitandi jam agnoverunt Veteres, præprimis autem Aristoteles, sed Cartesius hanc dubitandi necessitatem latius extendit. An autem Cartesius de omnibus vere & proprie dubitandum esse censuerit, ajunt alii, alii negant. Si Cartesii responsa ad objectiones sibi a variis factas data, & non singula verba perpendantur, mihi probabilius videtur, eum per dubium generale intellexisse dubium methodicum, sive suspensionem nostrarum cogitationum.

præcipationem atque anticipationem in judicando diligentissime vitarem, nihilque amplius conclusione completerer, quam quod tam clare & distincte rationi meæ pateret, ut nullo modo in dubium possem revocare. Alterum, ut difficultates, quas essem examinaturus, in tot partes dividerem, quot expediret ad illas commodius resolvendas. Tertium, ut cogitationes omnes, quas veritati quærendæ impenderem, certo semper ordine promoverem, incipiendo scilicet ab rebus simplicissimis & paullatim & quasi per gradus ad difficiliorum & magis compositorum cognitionem adscenderem, in aliquem etiam ordinem illas mente componendo, quæ se mutuo ex natura sua non præcedunt. Ac postremum, ut tum in quærendis mediis, tum in difficultatum partibus percurrendis tam perfecte singula enarrarem, & ad omnia circumspicerem, ut nihil a me omitti, essem certus. Ant. Genuensis duo esse potissima ait, quæ in Cartesio argui possunt; 1) quod nimium ingenii humani viribus dederit, & cum deberet res mentis mensuram facere, mentem contra rerum fecit mensuram: inde nata illa Physica hypothetica & fabulosa: 2) quod non accurate distinxerit inter artem naturæ occulta perquirendi, & mathematica seu abstracta & arbitraria demonstrandi: neque enim eadem via in utrisque tuto teneri potest, docentque errores magnorum ceteroquin Philosophorum, periculo erroris non carere discursus a puris mathematicis ad naturalia. Ita Genuensis jove judicavit æquo ().*

Cartesii

(*) Philosophia Cartesii tanta aviditate ab innumeris excepta est, ut ipsius nomen & dogmata ubique ferme locorum personuerint. Sed occidit Cartesius dum ortus est Newtonus. Sic mutantur omnia, utinam sem-

Cartesii vestigia in instauranda Logica prefferunt plurimi. Celebriores inter Cartesii sectatores sunt Auctor *Artis cogitandi* & Malebranchius. Auctor *Artis cogit.* pluribus est Antonius Arnaldus Sorbonæ Doctor ob plurimos editos libros celeberrimus: alii alios hujus Artis auctores credunt. Sed quisquis ille fuerit sive unus, sive plures; Logica hæc omnium ore celebrata est, & ex gallica in plures alias linguas sæpius edita. Præfixæ sunt ei duæ dissertationes prooemiales, in quarum prima explicatur novæ hujus Logicæ conscribendæ consilium: in altera præcipuis objectionibus occurritur, quæ contra hanc Logicam factæ sunt. Logica ipsa in quatuor partes distributa est, in prima *considerationes habentur circa ideas, sive circa primam mentis operationem*: altera continet *considerationes ab hominibus circa propria judicia factas*, seu secundam mentis operationem: tertia agit de *rationatione*; & quarta denique de *methodo*. In prima parte cap. i. ideas innatas adstruit: in

Q 4

par-

semper in meliora. Non inutile erit, si dicamus pauca de Cartesii vita, ut nimirum rubore suffundantur nasutuli illi, qui si unum alterumve Philosophum, eumque ipsum oscitanter perlegerint, magnos se esse philosophos sibi persuadent. Maximo continuoque studio Cartesius adeptus est maximam famam & splendidissimum Philosophi nomen. Cum adhuc puer esset, varios collegit lapides, plantas examinavit, & in stellarum contemplatione sæpe per longum tempus occupatus erat. Complures annos tum militando, tum peregrinando consumpsit, sed ubique, etiam inter arma, mathematicis ac physicis intentus studiis. In Hollandia postea diu sedem figens meditationibus philosophicis 25 annorum spatio, toto animo vacavit. Tandem Holmiæ, ubi Christianam Sueciæ Reginam philosophicis imbuit disciplinis, anno 1650. vita functus est.

parte tertia adfert principium generale, cujus ope, sine ulla ad figuras aut modos reductione, discerni potest, an syllogismus legitimus sit, an vitiosus. In quarta cap. 11. methodum scientiarum ad octo principales regulas reducit. Hanc quartam partem censet Ant. Genuensis optimæ esse frugis plenam omnique pretio cariorem. Ceterum hac in Logica potissimum laudo 1) claritatem, 2) sty- lum tersum, 3) plurimarum rerum utilium selectionem, & 4) utilia exempla ex Ethica commoda- ta. Nimius mihi videtur in laudando hoc opere fuisse Pet. Sylvanus Regis, dum nihil fieri posse hac arte accuratius scripsit. Sunt quædam in ea, quæ ab aliis reprehenduntur, num recte, vide- riatur alii.

Nicolaus Malebranchius Sacerdos Oratorii Gallicani Domini Jesu, singularis doctrinæ fama clarissimus, librum *De la recherche de la verite, de l'inquisitione veritatis* anno 1673. vulgavit, quem in latinum sermonem vertit l'Enfant. Complectitur hoc opus sex libros, in primo agit de erroribus sensuum; in altero de imaginatione; in tertio de intellectu puro; in quarto de propensionibus seu inclinationibus animi; in quinto de adfectibus; in sexto de methodo analytica & synthetica. Licet hoc opus accenseatur præstantissimis, non levia tamen in eo vitia inveniuntur: præterquam enim, quod omnem fere certitudinem sensibus abjudicet, docet quoque lib. 3. mentem nostram, cum Deo essentialiter & arctius quam cum corpore unitam, omnia in Deo videre: quæ sententia patentem viam sternit ad fanaticum & enthusiastum. Ad hæc omnibus substantiis creatis veram agendi vim denegat lib. 6. & hinc omnes actiones nostras *immediate* ab Deo repetit; quod certe cum nostra libertate componi nequit.

Non

Non longo post tempore nimirum anno 1687 prodiit Amstelodami, & Lipsiæ an. 1695. liber Logicus cum inscriptione, *Medicina mentis & corporis*, ab Ehrenfrido Walther a Tschirnhausen compositus, in quo conatus est tradere scientiam generalem, qua inveniri certa & constante methodo queat, quidquid intellectus humanus suis viribus potest adsequi. Criterium veri Cl. hic vir hoc statuit part. 2. sect. 1. *Verum est, quidquid concipi; falsum vero, quod non concipi potest.* Id autem existius principiis dicitur concipi, cujus eandem & æque perfectam, ac ipsi ea de re habemus, notionem in alterius mente excitare solis verbis possumus.

Prætereo *Logicam contractam* Claubergii in Hollandia circa medium præteriti seculi editam, *Logicam* Joan. Clerici, quæ primo in lucem emissæ est 1694. & Lipsiæ recusa 1710; *Elementa Philosophiæ instrumentalis*, seu *Institutiones Philosophiæ eclesiæ*, Buddei, qui omnes tres non parum debent Ant. Arnaldo, seu Auctori *Art. cogitandi*; & accedo ad celeberrimum Angliæ Philosophum Joannem Lockium, qui anno 1701. Londini logici & metaphysici argumenti opus, cui, ut quidam scribit, 30. annorum impenderat operam, in sermone anglico edidit, quod gallice & latine verbum sub inscriptione, *de intellectu humano* iteratis editionibus vulgatum est. Quatuor continet libros: in libri primi capite primo finem hujus operis indicat Lockius, qui est consideratio & investigatio omnium operationum mentis: in capitibus sequentibus ostendit nulla principia nec speculativa nec practica esse nobis naturaliter insita, nullasque prorsus dari in nobis ideas innatas, sed omnem nostram cognitionem nos acquirere ope sensuum,

rationis & conjecturæ : liber secundus continuationis est primi : in libro tertio tractat de vocabulis, eorumque proprietatibus, de sermone & adfectibus: ex hoc libro, qui pene totus ad Criticam pertinet, ait Genuensis, Clericus in suam *artem criticam* bonam partem derivavit. In ultimo denique exponit cognitionem humanam, veritatem, probabilitatem, rationem, fidem &c. Nemo inficiari jure poterit, non pauca in hoc Lockii opere esse præclara & utilia, sed obscura quoque periculosa & falsa. An autem propterea laude dignus sit Lockius, quoniam & dogmaticis placet, & de sinu Scepticorum est, ut quidam ait, profecto haut video.

§. 8.

De novissimis Logices instauratoribus.

Primus ex novissimis, qui Logicam renovaverunt, mihi occurrit Ill. Christianus Wolfius, vir eruditissimus, plurimorum voluminum editione celeberrimus, Mathematicus insignis, & reliquarum philosophicarum disciplinarum studiosissimus, qui germanice & latine Logicam methodo scientifica pertractatam vulgavit. Hæc Logica quanto cum adplausu fuerit excepta, satis probant quamplurimæ editiones novæ tam in lingua germanica, quam latina. Durior mihi videtur hac de Logica crisis Cl. Eusebii Amort, quam his verbis expressit : *Tria jam diversa opuscula Logica (Wolfius) edidit : primum erat germanicum sub titulo : Vernunftlehre : alterum erat latinum sub titulo : Philosophia rationalis : tertium hoc anno 1728. prodit, sub titulo Philosophia rationalis, sive Logica methodo scientifica pertractata. In hoc ultimo omnia complectitur,*
quæ

quæ in prioribus utilia dixerat. Ea vero, quamvis paucissima ac etiam tenuia sunt, hac vice opere vastissimo secundum latum, nescio an etiam profundum diduxit. Si Arnaldus, Auctor Art. Cogit. surgeret, gloriaretur, se non frustra Mathematicis scripsisse dicam, quod onerent memoriam propositionibus alias per se manifestissimis, & has ipsas probent ac demonstrent argumentis fusissimis. Wolfius certe totum opus replevit meris axiomatibus & postulatis & observationibus, de quibus nemo facile dubitauerit; sed ille veritates illas circum undique munit & involvit demonstrationibus, veritus forte, ne læderentur a muscis, si sine demonstrationum flagro incustoditos reliquisset tam nobiles sui ingenii partus. Certe etsi in Wolfii Logica non pauca jure reprehendantur, habet tamen ea & multa utilia scituque digna.

Cum Wolfii Logica in omnium fere manibus est, actum agerem, si plura de ea dicerem. Id solummodo notandum, Wolfium vehementer ab illis dissentire, qui regulas Logicæ vulgaris, formam demonstrationis spectantes, volunt eliminatam. Ego, inquit part. 2. Log. sect. 1. c. 1. §. 545 in formam demonstrationum veterum Geometrarum inquirens, utilitatem regularum Logicæ communis deprehendi, cum valde juvenis præjudicio ex Cartesii tractatu de methodo, & Tschirnhusii medicina mentis contracto, veritatis criterium quærerem completum, cartesiana clara & distincta perceptione, & tschirnhusiana conceptibilitate nondum satisfaciente. Atque ita probavi judicium Leibnitianum, a quo antea eram alienus. Leibnitius autem non tantum firmam esse demonstrationem, quæ præscriptam a Logica formam servat, censuit in Act. Erudit. an. 1684 sed etiam Scholasticorum laudavit philosophandi rationem, eorumque labefactam

P. Stoll Logica. R tam

tam haftenus, & tantum non conculcatam, postliminio restituere auctoritatem adgressus est, ut scribit Joan. Franc. Buddeus in epist. histor. Philos. adnotat. ad §. 31. cap. 6.

Omissis aliis, qui Logicam Ill. Wolfii imitati sunt, venio ad Ant. Genuensem, in Regia Neapolitana Academia Philosophiæ Professore, virum doctissimum, gravissimum, celeberrimum. Edidit is Elementa Artis Logico - Criticæ, in quinque libros divisa, quæ ut ait in proleg. §. 50. partim ex optimorum observationibus, partim ex studio & meditatione sua contextuit. In his conatur adolescentes instituere, & in recte ratiocinando, & in aliorum cogitationibus rite intelligendis, idque non ut acute & ad pompam differant, sed ut in scientiis sibi & generi humano utilibus proficiant. Duplicem enim Logicæ finem statuit, nimirum ut doceat recte ratiocinari, & aliorum cogitata intelligere: *cum enim*, ait §. 12. *sapientiam aut ratiocinio nostro & experimentis, aut aliorum sensu & auctoritate acquiramus, jungenda est Dialectica, quæ ratiocinium format, cum Critica, quæ nos de aliorum auctoritate & sensu judicare docet.* Hinc eod. §. concludit: *Imperfectæ sunt igitur Logicæ omnes, in quibus Critica desideratur, quales bona earum pars, quæ hucusque sunt editæ.* Stylus elegans, eruditio magna, selectio rerum utilium & critica exquisita abunde hujus operis laudes celebrant. Quidam ita de hac Logica judicat: *Ant. Genuensis Logico - Critica magistros instruit, non format: tironibus necessaria veluti supervacanea tractat & negligit.* Et ego censeo, eam magistros & instruere & formare, omnibusque esse perquam utilem. Optandum certe est cum Editore Elementorum Christianæ Theologiæ hujus Auctoris Coloniae Agrippinæ,

pinæ, ut natura parens nondum effæta quamplurimos partus enitatur similes Antonio Genuensi. Nolo tamen existimes, Genuensis Logicam esse finemendo aut undique perfectam. Nam ajo cum eodem Genuensi in præfat. primæ editionis, tum demum scito *omnibus numeris absolutam datum iri artem hanc, cum omnibus numeris absoluta humana erit sapientia, id est, cum hominum animi eo, unde sunt profecti, remearint.*

Longus essem si Germanorum, qui nostra ætate floruerunt & adhuc florent, labores in instauranda Logica eorumque in hanc disciplinam merita, recensere vellem. Quare silentio transire cogor Lambertum, quem novam in logicis epocham statuisse quidam existimant: Crusium, Balledowium, Reimarum, Fridericum Meierum, Federum, cujus in Logica ordinem plerumque sequutus sum, aliosque pene innumeros. Hinc quidam germanus scripsit, Germaniam jam non amplius in Philosophia indigere aliarum auxilio nationum,

D. H. M. I.

St. C. 1/2
: 1/2

Stoll, Gundisalvus

P. F. Gundisalvi Stoll Ord. Praed. logica

Augustae Vindel. 1781

Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek -- Phil 3711

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11273871-6

VD18 12336084-001